

Om kulturmiljöprogrammet

Förord

Infogas här senare.

Syfte och användning

Det övergripande syftet med kulturmiljöprogrammet är att uppmärksamma och sprida kunskap om kommunens kulturmiljöer. Här ingår att identifiera och tydliggöra kulturmiljöernas värden och kvaliteter, samt ge råd och riktlinjer för hur de kulturhistoriska värdena kan tas tillvara.

Kulturmiljöprogrammet ska även fungera som ett stöd i kommunens arbete med och hantering av kulturmiljöfrågor i plan- och bygglovsprocesser. Målet är att kulturmiljöprogrammet ska vara ett aktuellt och lättillgängligt kunskapsunderlag som är användbart för alla. Programmet bidrar till att stärka kommunens identitet genom att förmedla kunskap om varför kommunen ser ut som den gör idag och vad som gör den unik.

Kulturmiljöprogrammet har ett brett användningsområde och riktar sig till flera olika målgrupper, bland annat:

- **Kommunens tjänstepersoner:** Programmet ska kunna användas för dagligt arbete i bygglovs- och detaljplanefrågor och som ett övergripande underlag i arbetet med kommunens översiktsplanering.
- **Kommunens nämnder:** Programmet ska utgöra ett kunskapsunderlag för beslutsfattande i frågor som rör värdefulla kulturmiljöer i kommunen.
- **Allmänheten:** Programmet ska tillgängliggöra kommunens historia och tydliggöra kulturmiljön som ett allmänt intresse.
- **Fastighetsägare:** Programmet ska vara ett stöd till dig som äger en fastighet i kommunen genom att tydliggöra vilka lagar och regler som gäller för den värdefulla bebyggelsen. Arkitekturguiden ska kunna användas som inspiration vid renovering och ombyggnad.

Ett kulturmiljöprogram är inte juridiskt bindande.

Kulturmiljöprogrammet ska användas som ett vägledande kunskapsunderlag som ger stöd vid avvägningar i ärenden som rör värdefulla kulturmiljöer, exempelvis vid fysisk planering och bygglovsprövning. Att ta fram ett kulturmiljöprogram är ett sätt att i förväg tydliggöra vilka värden och kvaliteter kommunens kulturmiljöer har och ge riktlinjer för hur de kan tas till vara.

Vad är kulturmiljö?

Med kulturmiljö menas hela den miljö, byggnader och landskap, som genom historien formats av människor. Kulturmiljön omfattar inte bara fysiska miljöer utan även immateriella företeelser som Ortsnamn eller sägner som är knutna till en viss plats eller område. Danderyds kulturmiljöer, som berättar om tidigare generationers livsvillkor och ideal från förhistorisk tid fram till idag, utgör en del av vår gemensamma identitet och vårt kulturarv. Vi har alla ett ansvar att ta tillvara detta kulturarv.

Programmets uppbyggnad

Som digital plattform för kulturmiljöprogrammet används ArcGIS StoryMaps. Det digitala formatet med en interaktiv karta över kommunens kulturmiljöer gör programmet lättillgängligt och användarvänligt. Formatet medger även att kulturmiljöprogrammet kan uppdateras och kompletteras vid behov.

Kulturmiljöprogrammet är indelat i nio huvudrubriker, varav de fem första kapitlen är kommunövergripande och de fyra sista är geografiskt indelade per kommundel.

Om kulturmiljöprogrammet: Introduktion till

kulturmiljöprogrammet som beskriver kulturmiljöprogrammet syfte och hur det ska användas, tillvägagångssätt för metod och genomförande, samt hur arbetet med värdering och urval för värdefulla områden och byggnader har gått till.

Bevara och utveckla: Kapitlet redogör för vilka lagstiftningar som gäller för olika typer av kulturmiljöer, hur lagstiftningens krav uppfylls samt vem som ansvarar för kulturmiljöerna. Här redovisas även övergripande förhållningssätt för hur kommunen ämnar hantera sina kulturmiljöer. Kapitlet innehåller även ett avsnitt med råd till fastighetsägare som riktar sig till såväl privatpersoner som företag och kommunala fastighetsbolag.

Kulturmiljöprofil: Kapitlet innehåller en kulturhistorisk och arkeologisk översikt som beskriver kommunens utveckling från förhistorisk tid till modern tid och hur dessa speglas i kommunens kulturmiljöer idag. Kulturmiljöprofilen är ett urval av händelser och skeenden som särskilt väl belyser kommunens långa historia.

Arkitekturguiden: Arkitekturhistorisk stilguide som beskriver de olika arkitekturstilar som finns representerade i kommunen och lyfter några av de arkitekter som varit verksamma här. Kapitlet innehåller även en guide till kommunens gröna värden i form av trädgårdar och parker. Guiden kan bland annat användas som

vägledning och inspiration för fastighetsägare och ge stöd till kommunens bygglovshandläggare.

Kulturmiljökartan: Interaktivt kartverktyg som redovisar kommunens kulturhistoriskt värdefulla miljöer och byggnader. Kartan innehåller flera sökfunktioner där du bland annat kan söka efter din fastighet och se vilka arkitekturstilar olika utpekade byggnader har. Här finns även historiska kartor som gör det möjligt att jämföra hur Danderyd såg ut förr och nu.

Enebyberg/Danderyd/Djursholm/Stocksund: Varje kapitel innehåller en beskrivning av kommundelens historiska framväxt och utveckling, övergripande karaktär och kulturhistoriska värden, samt övergripande riktlinjer för hur dessa kan utvecklas och bevaras. Här redovisas även kommunens särskilt värdefulla områden. För varje område ges en kort historik och beskrivning, motivering till varför området är särskilt värdefullt, lista över värdebärande karaktärsdrag samt handfasta råd och riktlinjer för hur områdets värden ska tillvaratas.

Metod och genomförande

Underlaget för kulturmiljöprogrammet har tagits fram av WSP Kulturmiljö under 2021–2023 på uppdrag av Danderyds kommun, Miljö- och stadsbyggnadskontoret. I WSP:s projektgrupp har det ingått bebyggelseantikvarier, arkeologer och GIS-specialister. Arbetet har omfattat inventering av alla kommunens byggnader på fastighetsnivå och att identifiera och avgränsa särskilt värdefulla områden. Arbetet har även inneburit genomgång av äldre kunskapsunderlag och kompletterande litteratur- och arkivstudier, samt dialog med kommunens hembygdsföreningar.

Byggnadsinventering på fastighetsnivå har gjorts med hjälp av det GIS-baserade verktyget FieldMaps. Varje byggnad har inventerats och fotograferats i fält och information om byggnadsår, byggnadstyp, arkitekt och arkitekturstil har samlats in. Byggnaderna har därefter klassificerats enligt en tvågradig skala: *särskilt värdefull* och *visst kulturhistoriskt värde*. För särskilt

värdefulla byggnader har det även samlats in information om de olika byggnadsdelarnas bevarandegrad, det vill säga i vilken mån de ursprungliga karaktärsdragen fortfarande är avläsbara. Som underlag för byggår och uppgifter om arkitekt har kommunens bygglovsarkiv legat till grund.

Inventering av områden tar utgångspunkt i de tidigare utpekade bevarandeyrådena i *Kulturmiljöhandbok för Danderyds kommun* (1991, reviderad 2003). I det nya kulturmiljöprogrammet har de äldre bevarandeyrådena reviderats och nya områden tillkommit.

Värdering och urval

Metoden för värdering och urval tar utgångspunkt i Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* (2015) och tar även stöd i Boverkets råd kring värdering (PBF 2016:6, 1:2213) och begreppet *särskilt värdefull* kopplat till plan- och bygglagen. Som en del i värderingen ingår att avgränsa vilka kulturhistoriska sammanhang och berättelser en miljö eller byggnad representerar, hur väl det går att utläsa berättelsen samt hur väl miljön ger en hel och fullständig bild av berättelsen. Bedömningen tar även hänsyn till vilken grad företeelsen har varit särskilt betydelsefull ur ett internationellt, nationellt, regionalt och lokalt perspektiv. Värderingen utgår från aspekter som helhet, relevans, bevarandegrad och sällsynthet.

Begreppet *kulturhistoriskt värde* definieras i plattformen som "de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

För att kunna anses som *särskilt värdefull* krävs att byggnaden eller området särskilt väl belyser ett visst förhållande eller i sitt sammanhang har få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande. Få motsvarigheter ska förstås i relation till hela byggnadsbeståndet och ska bedömas utifrån såväl ett nationellt

som regionalt och lokalt perspektiv. En byggnads relevans handlar om hur viktig eller ovanlig den är. Detta kan sättas i olika perspektiv, till exempel om det är den enda bevarade representanten för en viss berättelse, om den är särskilt gammal, eller om den blivit väldigt tongivande för en viss utveckling. Denna aspekt kan bidra till att göra en särskilt värdefull byggnad omistlig i en bebyggd miljö.

Byggnader uppförda före 1920-talet representerar Danderyds tidiga utvecklingsfas och är en bärande del av kommunens historia. Vidare utgör byggnader som är uppförda före 1920-talets bebyggelseexpansion en bråkdel av Sveriges byggnadsbestånd idag vilket gör dem särskilt viktiga att bevara. Många av de äldsta byggnaderna kan därför uppfylla kriterierna för en särskild värdefull byggnad, även om den genomgått vissa förändringar.

Urvalet av särskilt värdefulla områden och byggnader utgår från vilka miljöer och byggnader som på ett särskilt tydligt sätt illustrerar Danderyds kulturhistoriska sammanhang och historia. Områdenas geografiska avgränsning har gjorts med hänsyn till landskapets bärande strukturer, markanvändning och bebyggelsens karaktär. Det är dock viktigt att känna till att även byggnader som inte är utpekade i programmet kan ha kulturhistoriska värden och att plan- och bygglagens varsamhetskrav alltid gäller, oavsett om den är utpekad eller inte.

Klassificering av byggnader

Klassificeringen utgår från följande bedömningskriterier:

Klass 1. Särskilt värdefull

Byggnaden är ett särskilt tydligt uttryck för sin tids ideal och villkor. Den bidrar, genom sina fysiska egenskaper och karaktärsdrag, starkt till möjligheten att läsa och uppleva de historiska skeenden som format dagens miljö.

Byggnader som i underlaget klassats som särskilt värdefulla bedöms ha sådana höga kulturhistoriska värden att de kan

motsvara plan- och bygglagens begrepp särskilt värdefull byggnad (PBL 8 kap. §13).

Klass 2. Visst kulturhistoriskt värde

Byggnaden uttrycker sin tids ideal och villkor. Den bidrar, genom sin karaktär och sina fysiska egenskaper, väl till helhetsmiljön och till möjligheten att läsa och uppleva de historiska skeenden som format dagens miljö.

Bevara och utveckla

Att bevara och utveckla

Våra kulturmiljöer är viktiga för förståelsen av vår gemensamma historia och har ett betydande allmänintresse. Kulturmiljön är en ändlig resurs som behöver förvaltas och bevaras till kommande generationer – om miljön en gång förvanskats kan värdet sällan återställas helt. Kulturmiljövård handlar om respekt för det som varit, men även om möjligheten för kommande generationer att förstå sin samtid genom kopplingar bakåt i tiden.

Vid planering i områden med kulturhistoriska värden bör värdena betraktas som en grundförutsättning för hur och var komplettering eller exploatering kan ske. I vissa fall kan en ny byggnad behöva underordna sig befintlig bebyggelse. I andra fall kan anpassningen ligga i placering och volym, medan formspråket kan vara avvikande. I ett område med byggnader av hög arkitektonisk kvalitet från skilda tider kan anpassningen ligga i kvalitet i material och utförande. När du som fastighetsägare planerar för om- och tillbyggnad av kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller nybyggnad inom ett särskilt värdefullt område är det viktigt att åtgärderna sker på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Kulturmiljö och hållbar utveckling

Hållbar utveckling handlar bland annat om att förvalta våra befintliga resurser. Att ta hand om kulturmiljön och de värden som finns i det redan byggda är en viktig del i omställningen till ett hållbart samhälle. Kulturmiljöer kan tillföra både miljömässiga, ekonomiska, sociala och kulturella värden till en plats och bidrar därmed till en hållbar samhällsutveckling. I den framtida utvecklingen av Danderyd bör kulturmiljövärdena betraktas som en värdefull resurs som kan stärka kommunen och skapa attraktiva och hållbara livsmiljöer.

Nationella mål

Miljömålen

Det finns 16 miljömål i Sverige beslutade av riksdagen, vilka utgör den gemensamma plattformen för arbetet med vår miljö. Flera av dessa miljömål berör Danderyds kommun och dess kulturmiljö. Här presenteras de fyra mål som har bäring på kulturmiljön.

God bebyggd miljö

Städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas.

Ett rikt odlingslandskap

Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks.

Levande sjöar och vattendrag

Sjöar och vattendrag ska vara ekologiskt hållbara och deras variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig

produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningarna för friluftsliv värnas.

Levande skogar

Skogens och skogsmarkens värde för biologisk produktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras samt kulturmiljövärden och sociala värden värnas.

Källa: Sverigesmiljömål.se

Nationella kulturmiljömålen

I propositionen "Kulturmiljöns mångfald" (propositionen 2012/13:96) presenteras bland annat de nationella mål som tagits fram för arbetet med kulturmiljön i Sverige. Målen är framtagna för att styra arbetet för statliga aktörer samt inspirera och vägleda kommuner och regioner. Enligt de nationella kulturmiljömålen ska det statliga kulturmiljöarbetet främja:

- Ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.
- Människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.
- Ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensamkälla till kunskap, bildning och upplevelser.
- En helhetsyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

Lagstiftningens krav

Kulturmiljön skyddas av flera lagstiftningar. De viktigaste lagskydden för kulturmiljön är miljöbalken (MB), plan- och bygglagen (PBL) och kulturmiljölagen (KML), vilka presenteras översiktligt i detta avsnitt. Kommunerna har huvudansvar för plan- och bygglagen, medan huvudmannskapet för de övriga vilar på länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet.

PLAN- OCH BYGGLAGEN (PBL)

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar planläggning och frågor gällande bygglov. Lagen ställer krav på fastighetsägaren att underhålla sin fastighet och att visa varsamhet och hänsyn till kulturvärden på platsen. Lagen innehåller också förbud mot förvanskning av särskilt värdefulla byggnader och bebyggelseområden. Dessa krav gäller oavsett om det finns skyddsbestämmelser i detaljplan eller inte.

Anpassningskravet – 2 kap. 6 § 1

Vid planläggning, i ärende om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till:

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

Förvanskningförbudet – 8 kap. 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Första stycket ska också tillämpas på:

1. Bygglovspliktiga anläggningar
2. Tomter i den mån de omfattas av bestämmelser om skydd av kulturvärden i detaljplan eller områdesbestämmelser.
3. Allmänna platser
4. Bebyggelseområden

Underhåll och varsamhet – 8 kap. 14 § och 17 §

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Boverkets föreskrifter (BFS 2011:6) – Särskilt värdefull bebyggelse

Enligt Boverkets föreskrifter kan en byggnad eller ett bebyggelseområde vara särskilt värdefull/värdefullt om den/det:

- tydliggör samhällsförhållanden
- tydliggör samhällsutvecklingen
- om den/det i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik
- uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller en hög ambitionsnivå för arkitektur/konstnärlig gestaltning
- eller om den/det värderas högt i ett lokalt sammanhang

KULTURMILJÖ I DETALJPLANERING

För att skydda kulturmiljön i detaljplan kan olika typer av egenskapsbestämmelser användas.

Rivningsförbud: Rivningsförbud kan införas som lagskydd vid planläggning för särskilt värdefulla byggnader eller byggnader som ingår i ett område som är utpekat som särskilt värdefullt. Förbudet skyddar endast byggnaden eller byggnadsdelens stomme och kan kompletteras med varsamhet- och/eller skyddsbestämmelser. Rivningsförbudet betecknas (r) i detaljplan.

Varsamhetsbestämmelser: Varsamhetsbestämmelser kan införas för att värna värden och karaktärsdrag vid planläggning för kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller delar av byggnader där de värdebärande egenskaperna ska hanteras varsamt. Material och byggnadsdelar kan bytas ut vid behov, men byggnaden ska hanteras på ett sådant vis att dess karaktär bevaras. Bestämmelserna preciserar vilka karaktärsdrag och egenskaper hos en byggnad som särskilt ska tillvaratas vid ändring. Varsamhetsbestämmelser betecknas (k) i detaljplan.

Skyddsbestämmelser: Skyddsbestämmelser kan införas som lagskydd vid planläggning för särskilt värdefulla byggnader där de värdebärande egenskaperna inte får förändras, tas bort eller bytas ut och där det kan krävas särskilt underhåll och utförande. Byggnader som bedöms som särskilt kulturhistoriskt värdefulla omfattas av förvanskningsförbudet i plan- och bygglagen (PBL 8:13) och inga åtgärder som förvanskar det kulturhistoriska värdet får utföras. Skyddsbestämmelser betecknas (q) i detaljplan.

Hänsynsbestämmelser: Detaljplanen kan även innehålla bestämmelser som reglerar ny bebyggelse i syfte att säkerställa att hänsyn tas till befintliga värden på platsen. Dessa brukar kallas "hänsynsbestämmelser" men är egentligen en samling av flera olika bestämmelser, exempelvis placering (p), omfattning (e) och utformning (f).

MILJÖBALKEN (MB)

Miljöbalkens syfte är att främja en hållbar utveckling som innebär att nu levande och kommande generationer ska kunna bo och verka i en god och hälsosam miljö. Lagen ska tillämpas så att särskilt värdefulla natur- och kulturmiljöer vårdas och skyddas. Detta kombineras med ett kommunalt ansvar genom plan- och bygglagen. Miljöbalken ska tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas (1 kap 1 §).

MB 3 & 4 kap – Riksintressen för kulturmiljövården

Riksintressen för kulturmiljövården är sammanhängande kulturmiljöer av stor betydelse ur ett nationellt perspektiv. Det är områden som pekats ut av länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet gemensamt. För riksintresseområden för kulturmiljövården gäller att de ska skyddas mot åtgärder som kan innebära påtaglig skada på kulturmiljön. Till varje område (anspråk) som pekats ut som riksintresse för kulturmiljövård finns en riksintressebeskrivning, som redogör för anspråket. Det är den delen av anspråken som regleras enligt lag (miljöbalken 3 kap. 6 §).

I Danderyd finns två utpekade riksintressen för kulturmiljövården:

- Gamla Stocksund – Mörby [AB48]
- Djursholm [AB38]

MB 7 kap – Natur- och kulturresevat och Biotopskydd

Naturreservaten är områden med höga naturvärden där syftet är att vårda och bevara dessa. Kulturresevatens syfte är att bevara värdefulla kulturpräglade landskap. Det finns (år 2023) inga kulturresevat i Danderyds kommun men däremot naturreservat med höga kulturmiljövården.

Biotopskydd finns i två former, vilka båda skyddar biotoper på grund av sina särskilda egenskaper som livsmiljö. Den ena formen omfattar biotoper med ett generellt skydd i hela landet, vilket omfattar biotoperna:

1. Allé, 2. Källa med omgivande våtmark i jordbrukslandskap, 3. Odlingsröse i jordbruksmark 4. Pilevall, 5. Småvatten och våtmark i jordbrukslandskap 6. Åkerholme.

Den andra formen omfattar enskilda biotoper som särskilt beslutas av länsstyrelsen, kommun eller Skogsstyrelsen, och utgör då ett biotopskyddsområde. Ofta utgör dessa biotoper en del av ett utpräglat kulturlandskap, så som alléer i ett herrgårdslandskap och åkerholmar och odlingsrösen i ett utpräglat jordbrukslandskap.

KULTURMILJÖLAGEN (KML)

Kulturmiljölagen (KML) inleder med att klargöra att det är en nationell angelägenhet att vi skyddar och vårdar kulturmiljön och ansvaret delar vi tillsammans: såväl myndighet som enskilda personer är skyldiga att visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Lagen innehåller bland annat bestämmelser för skydd av värdefulla byggnader liksom fornlämningar, fornfynd, kyrkliga byggnadsminnen och vissa kulturföremål.

KML 2 KAP – Fornlämningar

En fornlämning är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, vilken har tillkommit genom äldre tiders bruk, som är varaktigt övergiven och tillkommen före 1850.

Fornlämningar är skyddade enligt kulturmiljölagen och det är därigenom förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Det är länsstyrelsen som beslutar om krav på arkeologisk undersökning och gör bedömningen hur bevarandet ska avvägas mot samhällsintressen vid en eventuell exploatering. Länsstyrelsen kan även besluta om att en arkeologisk utredning ska utföras i områden som det inte finns kända fornlämningar i, men där det finns anledning att misstänka att det kan finnas.

I Danderyds kommun finns idag 64 registrerade fornlämningar. Dessa utgörs främst av förhistoriska gravlämningar och

runristningar, samt torplämningar och milstolpar från historisk tid. Utöver det finns närmare 100 möjliga fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar vilka inte har samma lagskydd. Flest fornlämningar finns i kommunens centrala del.

KML 3 kap – Byggnadsminnen

En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller ingår i ett bebyggelseområde med synnerligen högt värde kan förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Detta kan även gälla trädgårdar, parker och andra anläggningar. Vem som helst kan väcka frågan om att byggnadsminnesförklara en byggnad och det är Länsstyrelsen som beslutar och utövar tillsyn. Den som äger ett byggnadsminne har möjlighet att ansöka om bidrag för merkostnader som kan uppkomma exempelvis vid restaurering. Följande byggnadsminnen finns i Danderyds kommun:

- Djursholms kapell
- Villa Lagercrantz, Djurholm
- Villa Lorrinde, Djurholm
- Villa Snellman, Djurholm
- Villa Laurin, Djurholm
- Villa Tallom, Stocksund

KML 4 kap – Kyrkliga kulturminnen

Svenska kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser har enligt kulturmiljölagen ett automatiskt skydd som kyrkliga kulturminnen om de är uppförda före 1940. Dessa får inte ändras utan tillstånd från länsstyrelsen. Även byggnader uppförda efter 1940 kan förklaras som kyrkliga kulturminnen om de till exempel har ett kulturhistoriskt eller arkitektoniskt värde. Detta prövas av länsstyrelsen. Följande kyrkliga kulturminnen finns i Danderyds kommun:

- Danderyds kyrka, Danderyd
- Djursholms begravningsplats

Roller och ansvar i kulturmiljöarbetet

Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn till kulturmiljön. Det finns ett antal centrala instanser och myndigheter som har det övergripande ansvaret för skyddet av Sveriges kulturmiljöer.

Det övergripande ansvaret på nationell nivå har myndigheten **Riksantikvarieämbetet (RAÄ)**, som leder och stödjer arbetet med bevara, använda och utveckla vårt gemensamma kulturarv, så att de nationella kulturmiljömålen uppnås. **Länsstyrelsen** ansvarar för kulturmiljöarbetet i länet, dels genom att verka för och bevaka att länets riksintressen för kulturmiljövården tillgodoses i den kommunala planeringen, dels som tillsynsmyndighet för kulturmiljö skyddad enligt kulturmiljölagen. **Kommunerna** ansvarar för den fysiska planeringen av vår bebyggda miljö enligt plan- och bygglagen.

Kommunens ansvar

Enligt plan- och bygglagen har kommunen ett särskilt ansvar att skydda kulturvården vid planläggning och bygglovsärenden. Det är kommunens ansvar att det allmänna intresset bevakas och frågan om kulturmiljö ska prövas i alla ärenden enligt plan- och bygglagen. Kommunen ska i detaljplaner besluta om lämpliga bestämmelser som garanterar ett fullgott skydd för miljön. Kommunen har även ett ansvar för att tillgodose riksintressen för kulturmiljövården i den kommunala samhällsplaneringen. Hur detta ska göras ska framgå i kommunens översiktsplan.

Hantering av kulturmiljövårdens riksintressen

För ändring och åtgärder inom eller i anslutning något av Danderyds kommuns riksintressen för kulturmiljövården gäller följande:

- Riksintressen ska skyddas mot påtaglig skada. Åtgärder som påtagligt kan skada riksintressenas utpekade värden får *inte* utföras.

- Vid risk för påtaglig skada kan ett riksintresse bara vägas mot andra riksintressen, inte mot intressen som kommunen bedömer som viktiga i allmänhet.
- Förbudet mot att vidta åtgärder som påtagligt kan skada riksintresset gäller oberoende om den planerade åtgärden vidtas *inom* eller *utanför* det utpekade riksintresseområdet. Det är åtgärdens påverkan på områdets riksintressanta värden som ska bedömas och som avgör dess tillåtlighet.
- För att kunna undvika påtaglig skada på riksintresset är det viktigt att veta vilka värden riksintresset har. För Danderyds riksintressen har länsstyrelsen tagit fram riksintresseför djupningar som kan användas som underlag. Riksintresseför djupningen förtydligar vilka värdebärande karaktärsdrag, uttryck och egenskaper i den fysiska miljön som är viktiga att ta hänsyn till för att riksintressets värde ska bibehållas.

Läs mer om känslighetsbedömning av riksintressen i Riksantikvarieämbetets [Handbok för kulturmiljövårdens riksintressen](#).

Riktlinjer för planeringen

Kulturmiljö är ett allmänt intresse som behöver beaktas enligt plan- och bygglagen. I Översiktsplan för Danderyds kommun, antagen 2022-05-11, formuleras ett antal riktlinjer kopplat till kulturmiljövärden som utgår från översiktsplanens mål om att *Bygga och bevara för idag och imorgon*. Kulturmiljön lyfts fram som en resurs som tas tillvara samt att tillägg behöver göras med ett medvetet förhållningssätt.

Ett bevarande av den kulturhistoriska miljön i Danderyd utesluter inte förändringar. Utgångspunkten ska vara att hantera värdefulla miljöer varsamt, samtidigt som den moderna arkitekturen ska ges möjligheter att sätta spår i kommunens utveckling.

I Översiktsplan för Danderyds kommun, antagen 2022-05-11 anges bland annat att:

- Nya byggnader och bebyggelsemiljöer ska ha hög arkitektonisk kvalitet och tillföra området estetiska och arkitektoniska värden där hänsyn ska tas till kulturhistoriska bebyggelse- och miljövärden.
- Tillkommande bebyggelse som ligger inom eller i nära angränsning till områden som är särskilt värdefulla ska föregås av en kulturmiljöutredning.
- Kompletterings- och förtättningsbebyggelse ska ta hänsyn till den omgivande bebyggelsemiljöns karaktär, skala, volymer och placering av byggnader.
- De historiska och kulturella värden som skapar Danderyds identitet och karaktär ska bevaras och utvecklas. Estetiska och arkitektoniska värden ska ha hög prioritet vid planering och bygglovhandläggning av ny- och ombyggnad.
- Större kulturhistoriskt värdefulla öppna landskapsrum bör hållas fria från bebyggelse så långt det är möjligt.
- Kulturhistoriskt värdefulla miljöer ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturvärdena. Om kulturvärdena hotas bör nya detaljplaner med bestämmelser till skydd för kulturvärdena utarbetas.
- För fornlämningar är dess placering i landskapet viktigt att utgå från och vid vissa fall kan större landskapsavsnitt behöva skyddas från exploatering i närheten av fornlämningen.

Riksintressen för kulturmiljövärden

Inom de två områden av riksintresse för kulturmiljövärden i kommunen, Djursholms och Stocksunds villastäder, ställs särskilt höga krav på anpassning och hänsynstagande till kulturhistoriska värden. Riksintresseområdena utgörs av samlade helhetsmiljöer där de värden som ligger till grund för riksintresset särskilt ska beaktas. Landskapets läsbarhet, det vill säga möjligheterna att

förstå och uppleva ett områdes riksintressanta kulturhistoriska sammanhang är centralt. Inom dessa områden ska stor hänsyn tas till såväl helhetsmiljön som de enskilda byggnadernas kulturhistoriska värden. Riksintresset kan påverkas av flera faktorer. Eventuell påverkan bedöms i samband med planerad förändring i och i anslutning till ett område av riksintresse för kulturmiljövården. Krav på anpassning och varsamhet bedöms i bygglovsskedet.

- Förändringar inom riksintresseområde för kulturmiljöer ska utgå från länsstyrelsens fördjupade kunskapsunderlag.
- Inom riksintresseområden för kulturmiljöer ska inga övergripande förändringar i planmönstret göras då detta kan påverka upplevelsen av områdets helhet.
- Avstyckningar och ändringar av kvartersbilden inom riksintresseområden för kulturmiljöer ska undvikas då det kan påverka riksintressets värden.

Till dig som äger en fastighet i Danderyd

Du som fastighetsägare har ett ansvar att skydda och vårda kulturhistoriska värden. Du kan även ha glädje av att veta vad det är som motiverar att en viss byggnad klassas som kulturhistoriskt värdefull. Det här avsnittet innehåller några enkla och vägledande råd till dig som äger en fastighet i Danderyds kommun. Det vänder sig både till dig som privatperson, såväl som företag och kommunala fastighetsägare. Listan är inte heltäckande, utan bör snarare betraktas som en vägledning med förhållningssätt till kulturmiljön.

Att tänka på som fastighetsägare:

- Ta reda på om din fastighet är utpekad som kulturhistoriskt värdefull, ligger inom ett värdefullt område eller har något annat lagskydd. Sök på din adress i [Kulturmiljökartan](#). Om din

fastighet är utpekad kan du även ta reda på vilken arkitekturstil denna tillhör.

- Om du ska göra ingrepp i marken eller göra en tillbyggnad på din tomt är det ditt ansvar att ta reda på om det finns fornlämningar i området. Byggherren har skyldighet att undersöka detta. Har du frågor angående fornlämningar eller om du upptäcker att det finns fornlämningar på platsen – kontakta länsstyrelsens kulturmiljöenhet i Stockholm.
- Tänk på att även trädgården är en viktig del i en värdefull helhetsmiljö. Äldre träd och buskar såväl som detaljer som staket, murar och stenbelagda gångar kan ha ett högt kulturhistoriskt värde.
- Äldre byggnadsdetaljer som exempelvis fönster och dörrar har generellt ett högt kulturhistoriskt värde och är viktiga för att bevara byggnadens säregna arkitektoniska uttryck. Dessa håller ofta hög kvalitet och kan med fördel renoveras istället för att bytas ut. Byggnader med höga kulturhistoriska värden och välbevarade byggnadsdetaljer kan ofta höja det ekonomiska värdet på en fastighet.
- Du som fastighetsägare är enligt plan- och bygglagen skyldig att hålla byggnader inom din fastighet i vårdat skick och och underhålla dessa så att dess utformning och tekniska egenskaper i huvudsak bevaras.
- Även om din fastighet inte har ett utpekad skydd ska åtgärder *alltid* utföras varsamt och med hänsyn till byggnadens särart och egenskaper enligt plan- och bygglagen. Hänsyn ska även alltid tas till omgivande bebyggelse och stads- och landskapsbild.
- Ta tidig kontakt med kommunen för rådgivning om du planerar att göra ändringar på eller inom din fastighet. Detta gäller särskilt byggnader som är utpekade i byggnadsinventeringen, är skyddad som byggnadsminne eller ligger inom särskilt värdefulla områden och riksintressen för kulturmiljövården.

För **inspiration och vägledning** för hur du kan anpassa underhåll och ombyggnad av din fastighet till dess kulturhistoriska värde, se [Arkitekturguiden](#).

Läs mer om hur du som fastighetsägare kan uppfylla lagstiftningen för kulturmiljö i avsnittet [Lagstiftningens krav](#) i detta kapitel.

Kulturmiljöprofil

Danderyds kommuns bärande berättelser

Att berätta Danderyds historia

I Danderyd finns flera berättelser som speglar kommunens historia från förhistorisk tid till idag. Närheten till Stockholm har starkt präglat utvecklingen från jordbrukssamhälle till villastäder och så småningom pendlarort. Vissa fenomen och händelser är platsspecifika och unika för Danderyd, medan andra speglar de övergripande samhällsförändringar som Sverige genomgått under århundradena. Danderyds kulturmiljöprofil är ett urval av händelser och skeenden som särskilt väl belyser kommunens långa historia. Dessa berättelser kan utläsas i kommunens olika miljöer i form av exempelvis fornlämningar, byggnader och landskap. De fysiska spåren hjälper oss att berätta och förstå såväl Danderyds historia som vår egen samtid. Att värna kommunens kulturmiljöer är därmed att värna Danderyds historia.

Följande berättelser ingår i Danderyds kulturmiljöprofil:

Danderyd i förhistorisk tid

Det agrara Danderyd

Villasamhällena

Roslagsbanan

Det moderna Danderyd

Valfärdssamhället

Danderyd idag

Danderyds kommun ligger strax norr om Stockholm, i det för Mälardalen typiska sprickdalslandskapet med låglänta sprickdalar som varvas med mer höglänta skogsområden. Området utgör en övergång mellan slättbygd i norr och övergångsbygd i söder och är omgiven av vatten i tre väderstreck. Edsviken och Stocksundet avgränsar kommunen i väster, Lilla Värtan i syd och Stora Värtan i öster. Danderyd karaktäriseras i stort av dess många villasamhällen av varierad ålder och karaktär. Kommunen består av de fyra kommundelarna Enebyberg, Danderyd, Djursholm och Stocksund, som alla har sin egen särprägel.

I kommunens östra del ligger Danderyds två första villastäder som började bebyggas på 1890-talet: Djursholm och Stocksund. I norra delen av kommunen ligger villaområdet Enebyberg. I kommunens västra del ligger villaområdet Nora, som i huvudsak bebyggdes under 1930-talet. Söder om Nora ligger Mörby centrum som idag är kommuncentrum i Danderyd med köpcentrum och kontorshus samt flerbostadshus från 1950-talet och framåt. I anslutning till Mörby ligger Danderyds sjukhus. Mellan villaområdena ligger smalare gröna stråk eller större sammanhängande friluftsområden, framförallt i den norra delen av kommunen. I kommunen finns också tre mindre sjöar: Ekeby sjön, Ösby sjön och Nora träsk.

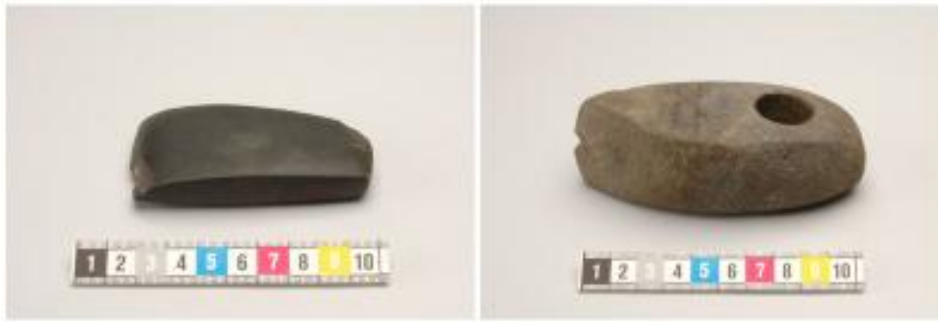
Det geografiska område som idag utgör Danderyds kommun har uppstått genom att villasamhällen slagits ihop under 1900-talet. Innan dess förändrades de administrativa och geografiska gränserna i takt med samhället. Med kommunreformen 1862 övergick Danderyd från socken till landskommun. När villasamhällena senare uppfördes bröt de sig ur landskommunen. Under en tid på 1940-talet fanns samtliga av landets då förekommande samhällstyper representerade: Enebybergs municipalsamhälle, Danderyds landskommun, Djursholms stad och Stocksunds köping. Sedan 1971 ser kommunen ut som den gör idag.

Danderyd i förhistorisk tid

Stenålder (ca 11 000 – 1800 f. Kr.)

För ca 11 000 år sedan drog inlandsisen bort från det som idag är Danderyds kommun. Först låg området helt under vatten, men med tiden torrlades de högsta punkterna i dagens kommun och blev en del av ett vidsträckt skärgårdslandskap. Detta var för cirka 6000 år sedan, i början av den period som kallas yngre stenålder. Denna period kännetecknas generellt av att allt fler människor blev bofasta bönder och man började använda sig av keramik. Under loppet av den yngre stenåldern utvecklades landskapet i och runt Danderyd från en gles ytterskärgård till en tät innerskärgård. I kommunen finns ett fåtal spår efter stenålderns människor i form av enstaka fynd av stenföremål som yxor och pilspetsar. Fynden visar att Danderydsområdet varit en del av människornas jaktrevir, men det är oklart om de också bodde här. Eftersom området vid tiden mest bestod av näringsfattiga, steniga kobbar och skär är det troligast är att det rört sig om mer tillfälliga besök. Platser som vid den tiden utgjorde små öar, utgör idag höjder vid bland annat Kevinge, Mörby, Berga och Klingsta. Rinkebyskogen utgjorde en större ö. Det finns inga synliga lämningar från stenåldern att besöka i kommunen, men fynd från området finns bland annat hos Historiska museet.

Exempel på två fynd av yxor från yngre stenålder, båda funna i Enebyberg. Till vänster en tunnackig flintyx och till höger en skafthålsyx i bergart. Foto: Marcus Persson, Historiska museet/SHM

Bronsålder (ca 1800 – 500 f. Kr.)

Bronsåldern omfattar ca 1300 år: en period som kortfattat brukar beskrivas som en tid av praktfulla vapen och smycken i brons, stora gravrösen och hällristningsområden. De här sakerna är naturligtvis bara uttryck för en mycket liten del av bronsålderns befolkning och kultur. I Danderyd finns mycket få spår efter bronsåldern. Delvis beror det på att vattnet fortfarande stod så högt att stora delar av kommunen låg under havsytan. De högst belägna områdena utgjorde då öar eller större halvöar i ett skärgårdslandskap. I slutet av bronsåldern hade norra delen av dagens kommun utvecklats till ett större, sammanhängande landområde – från Enebyberg ner mot kyrkan. Söder om detta gick ett östvästligt sund och där utanför fanns ett flertal öar. Ekebysjön och Ösbysjön utgör rester efter sundet. Det finns enstaka lämningar i kommunen som utifrån placering och utseende kan tänkas vara från bronsåldern, men de skulle även kunna vara från den efterföljande äldre järnåldern (ca 500 – 0 f. Kr.). Det gäller till exempel den så kallade "altarstenen" med två inknackade skålgropar (hällristningar) nordväst om Ekebysjön, och en ensamliggande stensättning (flack grav av stenar) på krönet av en höjd väster om Mörbylund. Båda platserna låg under bronsåldern nära stränder. I Mörbyområdet har arkeologer också hittat keramikskärvor från bronsålder/äldre järnålder, vilket skulle kunna betyda att en boplats funnits i trakten.

Besöksvärda lämningar från bronsåldern i kommunen är:

- Fornsök L2017:364. "Altarstenen": ett block med två skålgropar, det vill säga små, runda, skålade inknackade gropar. Stenen är belägen på en förhöjning i landskapet som under bronsåldern utgjort en udde ut i sundet som gick här. Här finns också ett järnåldersgravfält.
- Fornsök L2017:670. Stensättning på Mörbylundshöjden, ovanför Edsviken. Rund grav, ca 7 meter i diameter, uppbyggd av stenar direkt på berghällen. Under bronsåldern var höjden med graven ett tydligt blickfång nära den forntida stranden.

Altarstenen från bronsåldern. Foto: Peter Schenling, 2015

Järnålder (ca 500 f Kr – 1050 e. Kr.)

Järnåldern betecknar en period om ca 1500 år, som avslutas med vikingatiden. Perioden har fått sitt namn av att metallen järn blir allt vanligare. Nu dyker skandinaviska orter och namn för första gången upp i grekiska och romerska källor och skandinaverna själva utvecklar runskriften. I slutet av perioden uppförs de första stadsliknande bosättningarna och kristendomen börjar få fäste.

Under loppet av järnåldern sker stora förändringar i Danderydsområdet, både geografiskt och befolkningsmässigt. Allt större landmassa blir torrlagd och brukbar, och så småningom utkristalliseras två tydliga bygder. Enstaka ensamliggande eller smågrupper med gravar i kommunen är troligen från den äldre järnåldern, men de flesta av Danderyds fornlämningar är från den yngre delen av järnåldern (ca 400–1050 e Kr). Det visar att området vid denna tid haft flera gårdar

och byar och en relativt stor befolkning. Då hade landhöjningen gått så långt att Danderyd i stora drag fått sitt nuvarande utseende med undantag för vissa lågt liggande delar, bland annat vid Nora och Klingsta, där vattnet fortfarande gick in. Topografin och vattnet avgränsade och förde samman mindre områden till bygder. I Danderyd är det tydligt hur Enebybergsområdet ursprungligen vänt sig mot Täby i norr, medan övriga orter utgjort en samlad bygd runt den dalgång i söder som längre tillbaka utgjort ett sund. De två bygderna skildes åt av skogig och bergig utmark (Rinkebyskogen). Det finns uppgifter som pekar mot att det en gång kan ha funnits en fornborg - sannolikt från järnåldern - på Mörbyberget. Om detta stämmer har borgen sannolikt använts av invånarna i södra delen av Danderyd för att övervaka vattenvägarna längs dagens Edsviken.

Gravfälten i Danderyd visar var människorna bott. Under den yngre järnåldern brukade man oftast begrava sina döda släktingar i nära anslutning till boplatsen, gärna samlade på åkerholmar eller någon annan typ av höjdsträckning. Exakt var gravfältens gårdar eller byar har legat eller vad de hetat vet vi inte med säkerhet. Kanske kan de på många platser ha haft samma namn som bebyggelsen har idag, eftersom många av ortnamnen i Danderyd utgörs av typiska järnåldersnamn som slutar på -by, -sta och -inge, vilka troligen etablerats under denna period. I kommunen finns även andra namntyper som Sätra, Berga och Nora, vilka också kan gå tillbaka till järnåldern.

Gravfält från järnåldern på en höjd i norra Svalnäs. Foto: Okänd. Bild från kommunens bildbank

Genom ortnamnen kan man ibland få en bild av hur landskapet sett ut eller namn på någon som bott där. Nora betyder till exempel "platsen invid det avsmalnande vattnet", Ösby "byn i öster" (i förhållande till annan bebyggelse i bygden) och Rinkeby troligen "byn med krigare". Inom godset Djursholms östligaste marker har en av Upplands största silverskatter från vikingatid hittats nedgrävd. Vid deponeringen utgjordes området sannolikt mest av betesmark och utmark till bebyggelse längre inåt land.

De flesta av järnålderslämningarna i Danderyd utgörs av ensamliggande gravar och gravfält, vilka finns utspridda över hela kommunen. På några platser har gravfälten helt försvunnit – som vid Danderyds sjukhus – på andra platser finns de kvar som öar eller enstaka gravar i ett i övrigt ganska exploaterat landskap – som i villaområdet sydöst om Djursholms ridhus och norr om skolan i Enebyberg. Större, välbevarade gravfält finns till exempel på en höjd i norra Svalnäs samt söder om Danderyds gymnasium. Uppland är känt för sina många runstenar från sen vikingatid och i Danderyd har det säkerligen stått några stycken invid vägar och broar. Idag känner vi till fem runstenar i trakten, varav tre är samlade vid kyrkan. Genom runstenarna har vi namnen på några av vikingatidens Danderydsbor, som männen Björn, Dan och Torsten samt kvinnan Gunvor.

Besöksvärda lämningar från järnåldern i kommunen är:

- Runhällen vid Nora gård (Fornsök L2017:366) samt runstenarna vid Klockargården (Fornsök L2017:527) och Danderyds kyrka (Fornsök L2017:652; L2017:580; L2017:651; L2017:1139). Särskilt intressant är Norahällen, som är den enda på ursprunglig plats, samt stenen utanför kyrkan som omnämner Jarlabanke, som "ägde ensam hela Täby". Runstenarna kan dateras till 1000-talet, det vill säga vikingatidens slut. Sannolikt har de ursprungligen stått utmed viktiga vägar och broar i området.
- Det stora gravfältet vid Ekeby med ca 60 fornlämningar (Fornsök L2017:1238), samt ett mindre gravfält (Fornsök L2027:1081) söder om detta. Även i norra Svalnäs finns två besöksvärda gravfält på höjdsträckningar nära Näsbyviken (Fornsök L2017:999; L2017:1142). De fyra gravfälten har mellan 20 och 60 gravar med olika typer av gravformer. Vanligast är de runda stensättningarna, följt av gravhögar, men det finns även exempel på rektangulära, kvadratiska och triangulära stensättningar, resta stenar, treuddar och klumpstenar. Flera av gravtyperna förekommer både under den äldre och yngre järnåldern.

Till vänster: Rinkebysten (U 131) vid Klockargårdsvägen i Danderyd.

Till höger: Jarlabankestenen (U 127) utanför Danderyds kyrka. Foto: Lars Johnsson, 2013

Det agrara Danderyd

Danderyds socken hade från medeltiden en lantlig karaktär med jordbrukslandskap, gods, gårdar och torp. Jordbruk och boskapsskötsel var de dominerande näringarna fram till industrialiseringens genombrott på 1800-talet. De agrara miljöerna berättar även om de sociala strukturer som präglade Danderyd i äldre tid. Av den äldre agrara bebyggelsen och jordbrukslandskapet återstår endast ett fåtal bebyggelsemiljöer idag. Miljöer som uttrycker denna berättelse är exempelvis Danderyds kyrka med omgivande miljö, Ekeby gård, Djursholms slott, Enebybergs gård och Nora gård.

Medeltiden kom med många förändringar. Kungamakten stärktes, kristendomen blev en statsreligion och kyrkan en maktfaktor. Det är nu Danderyd träder fram ur det historiska mörkret på allvar. I skriftliga källor omnämns för första gången många av de ortnamn vi känner igen idag, och vi möter namnen på flera av invånarna. Runt år 1400 uppfördes Danderyds nuvarande stenkyrka i de centrala delarna av området, men det finns belägg för att en äldre träkyrka funnits på platsen. Omkring samma tid bildades godset Djursholm på en ö i östra delen av kommunen. På halvön Gamla Djursholm finns synliga murlämningar efter det medeltida godset, sannolikt uppförda på 1400-talet av Nils Jönson Oxenstierna. Någon medeltida bebyggelse, med undantag för kyrkan, finns dock idag inte kvar i kommunen.

Karta över Danderyds socken år 1852

Socknen var uppdelad i två tydliga bygder åtskilda av ett större utmarksområde. I kartan är bland annat Djursholms gods och gårdarna Eneby, Svalnäs, Ekeby, Mörby och Stockby markerade. Många av gårdarna har vid någon tidpunkt tillhört Djursholms gods. I kartan syns även den gamla landsvägens sträckning, förbi Mörby och Danderyds kyrka, samt bron över Stocksundet.

Källa: Lantmäteriet historiska kartor

Kyrkan och sockencentrum

Danderyds socken har medeltida ursprung. Församlingen tillhörde under medeltiden Danarös skeppslag och senare Danderyds skeppslag. På 1400-talet uppfördes grunden till dagens Danderyds kyrka, ursprungligen en enskeppig salskyrka av gråsten. Kyrkan byggdes till under 1500- och 1600-talet. I äldre tid utgjorde kyrkan en viktig samlingsplats i socknen. Kring kyrkan växte det fram ett sockencentrum med sockenstuga, klockargård, fattighus och så småningom kyrkskola.

Sockenstugorna användes både för allmänna sammankomster och sockenstämmor, där olika beslut som rörde socknen fattades. Här höll även Danderyds skeppslag ting fram till 1700-talets mitt.

Kyrkomiljön berättar om hur socknen var organiserad i äldre tid. Idag finns förutom kyrka och klockstapel även en klockargård bevarad. I kyrkan finns flera inventarier från

medeltiden och tidigkristna runstenar. Väster om E18 finns även en skola från 1920-talet, idag kallad Kyrkskolan. Läs mer om Danderyds kyrka [här](#).

Till vänster: Danderyds kyrka med anor från 1400-talet.

Till höger: Den gamla klockargården, uppförd som parstuga på 1700-talet.

Storgodslandskap, gårdar och torp

Under medeltiden tillkom flera nya gårdar i Danderyds sockens tidigare obebyggda delar, merparten av dem omnämnda i skrift på 1400-talet. Bebyggelsestrukturen i Danderyd följde i stort samma mönster från medeltiden fram till det sena 1700-talet. Bebyggelsen var samlad i byar och bestod vanligen av två till tre gårdar. Till gårdarna hörde inägor med åker- och jordbruksmark samt utägor med skog. Det fanns även underliggande torp där de boende gjorde dagsverke på de större gårdarna.

Det agrara landskapet i Danderyd präglades länge av Djursholms gods, som har anor från 1400-talet. Under 1500-talet lät man uppföra ett nytt större gods inåt land, nuvarande Djursholms slott. När godset var som störst under 1600-talet upptog dess marker hela ytan av dagens Danderyds kommun. Godset hade då flera underliggande gårdar och torp. Många av de äldre gårdarna i socknen har vid någon tidpunkt tillhört godset.

Utsnitt ur karta över Djursholms ägor 1719

Läget för Djursholms gods inom svart markering. En bit österut ligger ön där det äldre godset låg, kallad Gamla Djursholm. Källa: Lantmäteriet Historiska kartor

Under det sena 1700-talet och tidiga 1800-talet förändrades bebyggelsemönstret på landsbygden till följd av rationaliseringar och skiften inom jordbruket. I samband med laga skifte splittrades byar, marker slogs samman och gårdar flyttade till nya lägen utanför de gamla bykärnorna. I Danderyd genomgick flera av de äldre gårdarna både storskifte och laga skifte från slutet av 1700-talet och framåt. Flera av Djursholms gods underliggande gårdar avstyckades då och blev egna gårdar, vilket förändrade markstrukturen.

Spår av äldre strukturer och markägoförhållanden går ännu att avläsa i dagens landskap. Inte minst genom Djursholms slott, som länge var den stora markägaren i Danderyd, men även de många gårdarna som ännu finns kvar. Rester efter det gamla storgodslandskapet går också att finna i form av stenmurar, alléer och ekbackar, såväl som större landskapsrum med öppna åker- och betesmarker och inslag av moränhöjder och åkerholmar.

Läs mer om Djursholms slott [här](#) och om det agrara Danderyd [här](#) och [här](#).

Djursholms gods, idag Djursholms slott, var i äldre tid ett typexempel på de storgodslandskap som omgärdade Stockholm fram till 1800-talets slut. Till höger en avbildning av godset från omkring år 1700, tagen ur boken *Suecia antiqua et hodierna* av Erik Dahlbergh.

Herrgårdar och sommarnöjen

Vid 1700-talets slut och 1800-talets första hälft friköptes eller arrenderades flera av gårdarna under Djursholmsgodset av välbärgade stockholmare för att nyttjas som lantliga sommarnöjen. Alla gårdar utmed Värtan och Edsviken omvandlades vid denna period till mindre herrgårdar. En liknande bebyggelseutveckling skedde på flera håll i stadens utkanter och innebar en tillflykt från det osunda livet i den trånga och smutsiga staden. Närheten till Stockholm och det natursköna läget vid vattnet gjorde Danderyd attraktivt. Det gick vid den här tiden att ta sig till hit både via vattenvägen och landsvägen över Stocksundet. Många av de äldre gårdarna fick nya mangårdsbyggnader i klassicistisk stil och flera torp tillkom under gårdarna.

I Danderyd går denna bebyggelseutveckling att utläsa särskilt tydligt i dagens gårdsmiljöer vid Enebyberg, Kevinge, Nora och Berga. Läs mer om [Enebyberg](#), [Nora](#) och [Berga](#).

Till vänster: Nora herrgård från 1800-talets första hälft. Foto: Erik Somnäs
Till höger: Den något äldre mangårdsbyggnaden vid Nora gård, uppförd på 1700-talet.

Enebybergs gård byggdes under 1700-talets slut och är ett tydligt uttryck för tidens herrgårdskultur.

Bild 1, foto: Maria Djurskog

Militärt indelningsverk och båtsmanstorp

Vid 1600-talets slut genomförde staten stora satsningar för att utveckla landets militär. Under ledning av Karl den XI infördes ett så kallat indelningsverk med ett rotesystem, där varje rote – som bestod av två eller flera gårdar – tillsammans hade i ansvar att anskaffa, utrusta och underhålla en soldat. Lönen bestod av ett torp med en bit land för självhushållning. Vid införande av rotesystemet delades Danderyds socken in i fem rotlar. I varje rote uppfördes ett båtsmanstorp som var till för flottans soldater. Fyra av torpen finns kvar i kommunen idag: ett i Rinkeby i kommundelen Danderyd, två i Enebyberg och ett i södra Djursholm.

Utsnitt ur karta över Rinkeby gårds ägor 1788

Båtsmanstorpets tillhörande Rinkeby rotegård inom markering.

Båtsmän från detta torp har spårats tillbaka till 1721.

Källa: Lantmäteriet Historiska kartor

Båtsmanstorpet tillhörande Rinkeby rotegård, idag beläget på Enebybergsvägen 3. Torpet, som alltid stått på denna plats, är mycket välbevarat både exteriört och interiört.

Villasamhällena

Vid 1800-talets slut och 1900-talets omvandlades stora delar av Danderyds äldre jordbrukslandskap till villasamhällen. Kommunen utmärker sig än idag för sina många villaområden av skiftande karaktär som planerades för olika samhällsskikt enligt sin tids ideal. Villasamhällenas bebyggelse spänner från enkla egnahem till påkostade patriciervillor ritade av tidens stora arkitekter. Stora delar av villasamhällena Djursholm och Stocksund utgör riksintressen för kulturmiljövården.

Danderyds tidiga villastäder

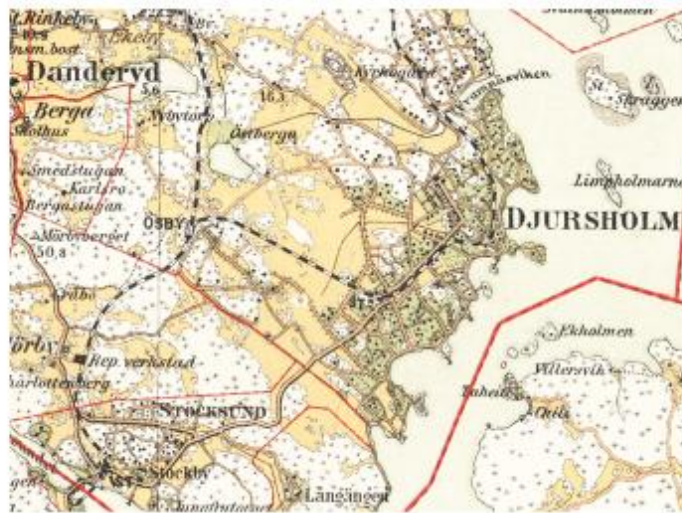
Befolkningsökningen i städerna till följd av 1800-talets industrialisering medförde bostadsbrist och dåliga bostadsförhållanden. De högre samhällsklasserna sökte sig utanför staden för möjlighet till rekreation och en bättre levnadsstandard. Mot 1800-talet slut etablerades flera villastäder i natursköna lägen i kranskommunerna runt om Stockholm genom att man köpte upp stora markområden från äldre lantegendomar. Villastäderna placerades i anslutning till järnvägs- eller spårvägskommunikationer för pendlingsmöjlighet till arbetet i staden. Danderyds första villastäder, Djursholm och Stocksund, bildades på 1890-talet. Roslagsbanans färdigställande år 1885 var en viktig förutsättning för villastädernas framväxt i kommunen. För att bibehålla en känsla av att bo i naturen bevarades befintlig vegetation på stora tomter. Gatunätet, tomterna och bebyggelsen anpassades till den befintliga terrängen.

Reklambroschyren för Stocksunds och Djursholms villastäder.

Både Djursholm och Stocksund uppfördes till en början på privata initiativ där upphovsmännen hade starka visioner för samhällets utformning. De båda villastäderna skiljer sig dock åt vad gäller grundidé och bebyggelseutveckling. Djursholm var ursprungligen tänkt som en villaförstad för en bredare samhällsklass enligt angolsaxisk förebild. Istället bosatte sig framförallt en högborgerlig samhällsklass med många framstående kulturpersonligheter här. Detta syns tydligt i de stora tomterna och påkostade patriciervillorna. Djursholm var en av landets två första patricierförstäder och en föregångare till landets trädgårdstäder. Stocksund byggdes ursprungligen som en lantlig villapark för Stockholms mer välbeställda invånare. Driften av villastaden övertogs snabbt av tjänstemännens egnahemsföreningar, vilket ledde till att välbemedlade tjänstemän med yrken som exempelvis lärare, bankmän och kaptener bosatte sig där. De tidiga villastäderna i Danderyd präglas av en varierad stadsbild med individualistiskt utformade villor i olika arkitekturstilar, där ingen villa är den andra lik.

Stora delar av Djursholm och Stocksunds villastäder är utpekade som riksintressen för kulturmiljövården. Läs mer om de tidiga villastäderna i [Djursholm](#) och [Stocksund](#).

Ekonomisk karta över Danderyds socken år 1902

Här syns de tidiga villastäderna utbredning i Djursholm och Stocksund. Merparten av bebyggelsen är koncentrerad till gatorna utmed stränderna. Källa: Lantmäteriet historiska kartor

Ovan: Fotografi och vykort från tidiga villastäderna Stocksund och Mörby.

Nedan: Tre av de första provvillorna på Germaniavägen byggda på 1890-talet i Djursholm, ämnade för en bredare samhällsklass. Till höger en bild av mer påkostade villor utmed Auravägen.

Källa: Sällskapet Amorina och boken *Djursholm* av Magnus Ullman

Egnahem för lägre tjänstemän och arbetare

Från sekelskiftet 1900 började även industriernas arbetare och lägre tjänstemän genom egnahemsrörelsen att få möjlighet att flytta ut från stadens trängsel och skapa sig ett villaboende. Utflyttningen till Danderyd tog ordentlig fart under 1900-talets första decennier, då det skapades flera nya villastäder längs med Roslagsbanan och Djursholmsbanan. De båda banorna byggdes ut med nya stationer vilket möjliggjorde för fler villasamhällen.

Områdena Enebyberg, Nora, Klingsta och Berga tillkom under denna period. Villasamhällena uppfördes på mark tillhörande de äldre gårdarna och byarna i Danderyd, varifrån även namnen härstammar.

Exploateringen av Enebyberg inleddes år 1907 medan bebyggelseutvecklingen i Nora, Klingsta, Klingsta Park och Berga kom igång under 1920- och 1930-talen. Villasamhällena från denna tid riktade sig i första hand till arbetare och lägre tjänstemän och bestod i huvudsak av så kallad egnahemsbebyggelse. Egnahemsrörelsen var ett försök att råda bot på bostadskrisen i städerna. Grundtanken var att familjer genom lån från arbetsgivare eller stat fick möjlighet att köpa sig en tomt där de kunde bygga ett hus och anlägga en trädgård med grönsaksland och fruktträd. Tomterna var mindre än i de tidiga villastäderna och husen byggdes ofta enligt typritningar. Villasamhällena bildade så småningom municipalsamhällen för att bättre kunna organisera sig vad gäller till exempel stadsplaner och hälsovård.

Till vänster ett vykort med foto från Stockholmsvägen i Enebybergs villastad. Till höger ett flygfoto över Nora trädgårdsstad. Källa: Digitalt museum

Kuvert med reklam för Nora trädgårdsstad. Utmärkta vägar, busstrafik och naturvårdens beaktning lyder säljargumenten.

Källa: Danderyds hembygdsförenings arkiv

Roslagsbanan

När Roslagsbanan invigdes 1885 fanns det ännu inte några förortsstäder norr om Stockholm. Järnvägen var en avgörande förutsättning för tillkomsten av Danderyds villasamhällen och utveckling till tätort. I Danderyd återfinns idag förutom Roslagsbanans befintliga järnväg även spår efter de linjer som tidigare trafikerade Djursholm och Stocksund. Banvallar, plattformar, viadukter, stationshus och väntkurar ger tillsammans en bild av det järnvägsnät som banade väg för många av villasamhällena i kommunen.

I februari 1882 startades Stockholm-Rimbo Jernvägsaktiebolag (förkortat SRJ). Samma år fick man tillstånd av Kongl. Maj:t att anlägga järnväg norrut från Stockholm. År 1883 togs de första spadtagen för Roslagsbanan, då Rimbobanan. Spårvidden bestämdes till 891 mm, sedermera svensk standard för smalspår. Denna spårbredd består än idag och gör Roslagsbanan till världens enda smalspåriga järnväg som även drivs i reguljärtrafik. 1895 stod banan klar för trafik. Då hade man lagt spår hela vägen från Stockholm till Rimbo och även byggt den numera rivna järnvägsbron över Stocksundet.

Järnvägens egentliga syfte var att frakta skogs- och lantbruksprodukter till Stockholm, men det uppstod tidigt idéer

om att nyttja sträckan för persontrafik. Redan 1890 började Djursholms AB staka ut den sträcka som Djursholmsbanan var tänkt att trafikera. Djursholms AB hade på eget initiativ börjat anlägga järnvägen och erbjudit SRJ driften av trafiken. Järnvägen var ett av villastadens viktigaste säljargument. Goda kommunikationer var grundläggande för att Stockholms borgerliga befolkning skulle kunna flytta ut från staden och på ett smidigt sätt kunna ta sig till sina arbetsplatser i staden. Själva anläggandet gick snabbt och samma år var linjen ansluten till SRJ:s spår via Ösby, dagens Djursholms Ösby.

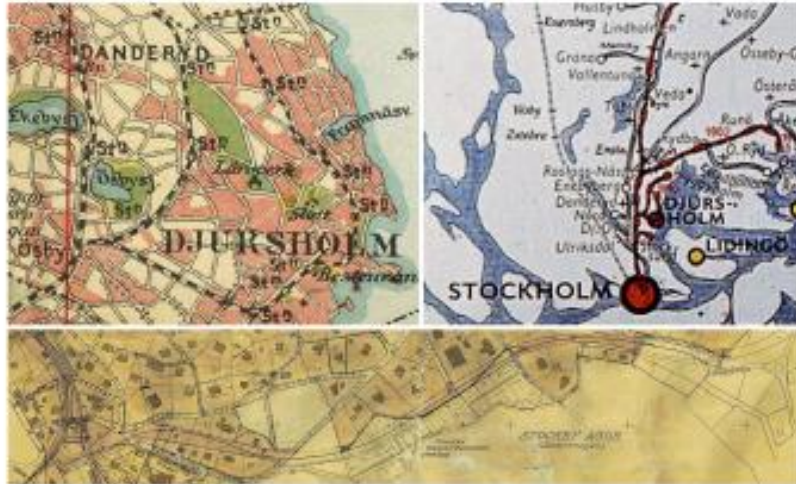

Några av Roslagsbanans stationer i Danderyd: Långängens station, Djursholms Ösby station, Stocksunds station och Mörby station. Källa: Järnvägsmuseet

År 1892 tog SRJ över verksamheten för Djursholmsbanan och fick tillstånd att anlägga spår hela vägen till Engelbrektsplan på Östermalm. Tillståndet var dock villkorat mot att hela banan skulle elektrifieras då staden inte ville ha ånglok passerandes på gatorna i stadsbebyggelsen. Elektrifieringen gick långsamt och slutfördes i sin helhet först 1949.

Djursholmslinjerna byggdes sedan ut i etapper fram till 1937. Hösten 1915 invigdes den sista delen: Långängsbanan, som utgick från Stocksunds station. Bland annat anlades en ny förgrening 1910 mellan Ösby-Altorp och linjen mot Framnäsvisken förlängdes till Svalnäs 1912. Utmed Roslagsbanan anlades även en ny station i Enebyberg år 1909. Svalnäslinjen

och Långängsbanan lades båda ned under 1960-talet respektive 1970-talet då de succesivt ersatts av andra färdmedel. Slutligen byggdes även stationsområdet vid Stocksunds station om under 2000-talet, och hållplatsen fick då ett nytt läge. Då hade även den gamla järnvägsbron rivits bara ett par år tidigare.

Kartor över Roslagsbanans olika sträckningar

Ovan vänster: Djursholmsbanan byggdes först ut från Ösby till Framnäsvisken och därifrån vidare till Svalnäs i norra Djursholm. Karta från 1917.
Ovan höger: Roslagsbanans sträckning 1936. Nedtill Långängsbanan 1933.
Källa: Lantmäteriet historiska kartor och Spårvägmuseet

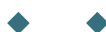
Idag är det endast Roslagsbanans linjer mot Kårsta, Österskär och Näsbypark som trafikerar Danderyd. Av kommunens kvarvarande hållplatser är det endast Djursholms Ösby, Djursholms Ekeby och Vendevägen som bevarar en äldre stationsbyggnad eller väntkur. Spår efter Roslagsbanan finns dock på flera håll i kommunen. Avtryck efter järnvägens tidigare sträckningar syns i de långa raka gatorna utmed Henrik Palmes Allé, Valevägen och genom Svalnäs. Längs de nedlagda linjerna förekommer promenadstråk, banvallar, plattformar, viadukter, stationshus, väntkurer och skyltar. Kvar finns även verkstäder och elverk som vittnar om driften av järnvägen. Tillsammans målar alla dessa spår upp en tydlig bild av det viktiga järnvägsnät som banade väg för många av Danderyds villasamhällen.

Ovan: Väntkur vid Vendevägen, Djursholms Ösby station med ställverket till höger.
Nedan: Spårsträckningar efter Djursholmsbanan. Akvedukt över Ymervägen i Svalnäs.

Djursholms elektricitetsverk som försåg Djursholmsbanan med ström, samt Mörby verkstäder.
Foto: Holger Ellgaard, 2014

Det moderna Danderyd

Efterkrigstidens bebyggelseutveckling i Danderyd präglades till stor del av utbyggnaden av Danderyds sjukhus under 1950- och 60-talen, följt av tunnelbanans framdraging och den storskaliga centrum- och bostadsbebyggelsen vid Mörby centrum under 1960- och 70-talen. Kommundelen Danderyd har därigenom antagit skepnaden av en klassisk stockholmsförort med tunnelbana, flerbostadshus och centrumbebyggelse.

Ett nytt stadsbyggnadsideal tar form

Efterkrigstidens samhälle genomsyrades av tankar om demokrati och framtidsoptimism. Landets industrier gick på

högvarv och ett ökat tryck på arbetskraft ledde till en hög inflyttning till städerna och förtätning av Stockholms kranskommuner. Efterfrågan på bostäder i Danderyd var stor på grund av närheten till huvudstaden. Befolkningsökningen medförde stora investeringar i bostadsbyggandet i hela landet. De största nybyggnadsprojekten i kommunen skedde i kommundelen Danderyd, vilket också hängde ihop med på utbyggnaden av Danderyds sjukhus på 1950- och 60-talet.

Det nyinvigda Danderyds sjukhus på 1960-talet. Källa: Nordiska Museet
Folkhemsbebyggelse i Mörby backe i Danderyd. Källa: Danderyds hembygdsförening

Folkhemstanken förverkligades och nya bostadsområden uppfördes enligt ett nytt planeringsideal med människan som kollektiv i centrum. Flerbostadshus blev vanligare och utformades i mindre grupper med öppna ytor mellan husen där barnen kunde leka. Bra bostäder och tillgång till god service, kultur, rekreation och motion förespråkades. I Danderyd uppfördes flera områden med flerbostadshus runt det blivande Mörby centrum. Till en början i mindre skala som i Kevingeringen och Mörby backe på 1950-talet, för att sedan skala upp i storlek i områden som Mörbyskogen på 1960-talet.

Det rådde i övrigt markbrist i stora delar av kommunen vid 1950-talets början. Exploateringen i de andra kommundelarna gjordes därför i mindre avgränsade områden, främst i form av grupphusbebyggelse men även enstaka flerbostadshus. Det skedde även förtätning och avstyckningar i de äldre villasamhällena. I alla kommundelar finns idag exempel på grupphusområden enligt modernistiska ideal. I Enebyberg skedde en större utbyggnad på Enebybergs gårds marker på 1960- och 1980-talet, med ett större radhus- respektive grupphusområde.

Till vänster: Bostadsområdet Mörby backe i centrala Danderyd. Källa: Danderyds hembygdsförening

Till höger: Radhusområdet Cedern i Enebyberg. Källa: Eneby gårds förening

Flygfoto över Danderyd år 1970. Till vänster i bild Mörby centrum. I nedre vänstra hörnet bostadsområdet Mörbyskogen. Foto: Erik Claesson

Förbättrade kommunikationer och centrumanläggningar

Stadsbyggnadsidealet vid tiden hade sina rötter i den så kallade ABC-staden. ABC-staden skulle fungera som en självständig stad där verksamheter och service skulle finnas tillgänglig på nära håll. Målsättningen var förutom att höja landets bostadsstandard även att bereda plats för bilismens expansion och skapa ett modernt samhälle med centrala handelsplatser. I Danderyd uttrycks detta genom Mörby centrum, som invigdes 1961.

Bilder från det nyinvigda Mörby centrum på 1960-talet. Källa: Danderyds hembygdsförening

Centrumanläggningarna vid den här tiden anpassades och gestaltades efter handelns behov, med en tydlig inriktning mot enkel konsumtion. Anläggningen uppfördes enligt tidens ideal med flera små butiker, inomhustorg och restauranger. De små affärscentrumen som fanns i de äldre villasamhällena i Danderyd försvann successivt och ersattes av nya centrumbildningar från 1950-talet och framåt. Flera av dem genomgick även omfattande omvandlingar under 1960- till 1980-talet.

Bilismens utbredning ledde även till att nya bilvägar anlades i kommunen. Anläggandet av E18 på 1970-talet gjorde det enklare att för bilpendlarna att ta sig till och från kommunen. Tunnelbanans framdragning från Stockholm till Mörby centrum via Danderyds sjukhus på 1970-talet underlättade pendlandet ytterligare. Kommunen fick därigenom sina två första och enda tunnelbanestationer vilket stärkte kommunens ställning som pendlarförort till Stockholm.

Bild från invigningen av tunnelbanan till vänster. Till höger E18 under konstruktion.

Källa: Danderyds hembygdsförening

Välfärdssamhället

I Danderyd finns många byggnader som berättar om landets och Danderyds demokratisering och utveckling till modernt välfärdssamhälle. Förflyttningen av samhällsansvar från kyrkan till socken och så småningom kommun och stat under 1800- och 1900-talet ledde till förbättringar på flera områden, exempelvis inom skolan, hälso- och sjukvård och barn- och äldreomsorg. Flera sociala reformer ämnade att skapa trygghet för medborgarna genomfördes vilket avspeglas i bebyggelsen. Utbyggnaden av offentlig sektor i Danderyd sammanfaller till stor del med kommunens expansion.

Skola för alla

Skolan var från 1600-talet fram till 1800-talets slut knuten till kyrkan och verksamheten sköttes administrativt av församlingens klockare eller kyrkoherde. Det var ofta klockaren eller prästen som stod för undervisningen. Folkskolestadgans införande 1842 blev startskottet för det moderna skolväsendet i Sverige. Stadgan innebar att det skulle finnas minst en skola i varje socken med en examinerad lärare. Den lagstadgade folkskolan ersattes 1962 med grundskolan. Skolan som byggnadstyp speglar samhällets syn på fostran och bildning och de samhällsideal som präglade respektive tid. Från att ha varit förhållandevis enkla byggnader kom de mer att likna institutionsbyggnader mot 1800-talets slut, för att sedan präglas av funktionalismens ideal från 1930-talet och framåt.

Till vänster: Kyrkskolan i Danderyd, uppförd på 1920-talet. Till höger: Balderskolan från 1954 i Nora.

Källa: Danderyds hembygdsförening

Danderyds första skolor: Danderyds socken fick sin första skola 1841, ett år innan folkskolestadgan infördes. Skolan, som idag är riven, låg mellan Danderyds kyrka och klockargården vid

Norrtäljevägen. Klockaren stod för undervisningen. Byggnaden inhytte förutom plats för 70 skolbarn även fattighus. År 1879 inrättades en småskola i Berga gård. År 1889 byggdes ytterligare en kyrkskola, strax söder om dagens kyrkskola i kommundelen Danderyd. Den gamla skolan omvandlades då till lärarbostäder.

Villasamhällets skolor: Nya folkskolor uppfördes i takt med villasamhällets utbyggnad. Djursholm var först år 1891/92, följt av Stocksund 1904 och Enebyberg 1909. Flera skolor följde därefter, varav flera drevs i privat regi. Nu var det utbildade lärare som stod för undervisningen. Flera av folkskolorna från tidigt 1900-tal bevarar än idag intilliggande lärarbostäder. Den äldsta idag bevarade skolan i kommunen är Ekebyskolan i Djursholm från 1907. Djursholms samskola startade på privata initiativ och är ett tydligt exempel på en skola som uttrycker sin tids samhällsideal. Att skolan var öppen för både flickor och pojkar var ovanligt för utbildningar över folkskolenivån (gymnasieskola). Till en början hölls utbildningen i Djursholms slott, men 1910 uppfördes den påkostade skolbyggnad som än idag ligger strax nordväst om slottet.

Efterkrigstidens skolor: Allt eftersom kommunens befolkningsantal ökade byggdes befintliga skolor om och nya skolor uppfördes. På 1950-talet tillkom Brageskolan i Enebyberg och Baldersskolan i Nora/Danderyd, följt av Kevingskolan och Mörby läroverk. Kommunens första renodlade gymnasieskola, Danderyds gymnasium, invigdes 1982. Skolbyggnaderna från denna tid har en tydlig funktionsuppdelning med olika olika volymer för t.ex. lärosalar, kontor, aula och gymnastiksal.

Barnomsorg: Barnomsorgen i Danderyd har bland annat bedrivits av kommunen, föreningar, kooperativ och i privat regi. En av landets första förskolor, kallad Solvändan, uppfördes i Stocksund år 1949 av Röda korset. Först 1963 startade den första kommunala förskolan i Mörbyskogen i Danderyd. Flera daghem/förskolor tillkom runtom i kommunen på 1970-talet och framåt, följt av fritidshem och parklek.

Vård och omsorg – från fattigstuga till sjukhus

Vården av samhällets utsatta sköttes i äldre tid av kyrkan och senare av socknen. På landsbygden uppfördes fattigstugor i närheten av kyrkan med hjälp av frivilliga medel och i viss mån av skatter. Här levde föräldralösa barn, psykiskt sjuka, fattiga, personer med funktionsnedsättning och äldre under samma tak. 1862 års kommun- och landstingsreform innebar att ansvaret för vården övertogs av kommun och landsting. En institutionalisering av vården skedde och de olika vårdfunktionerna delades upp i olika byggnader. Till en början inrymdes vårdinrättningarna, som då var mycket begränsade i storlek, i befintliga byggnader. Först senare uppfördes särskilda byggnader avsedda för sina respektive ändamål. Vårdinrättningarna utformades ofta enligt typritningar som speglar tidens vårdideologiska ideal. Med det sena 1800-talets filantropiska strömningar blev det även vanligt med privata vårdinrättningar.

Fattigstugor: Den första kända fattigstugan i Danderyds socken kan skriftligen dateras till 1700-talet, men troligen har det funnits fattigstugor längre tillbaka än så. Det är också känt att sockenstämman i Danderyd lät bygga en gemensam skola och fattighus i närheten av kyrkan, som stod klar år 1841. Ett nytt kombinerat fattighus/ålderdomshem uppfördes vid dagens kyrkskola i Danderyd år 1915. Denna byggnad finns bevarad idag, idag skolbyggnad.

Ålderdomshem: Förutom ovan nämnda hem i Danderyd uppfördes ålderdomshem i Stocksund och Djursholm omkring 1910. Det äldre ålderdomshemmet i Djursholm finns kvar inom kvarteret Tyn, idag skola. På 1960-talet tillkom flera

äldreboenden i kommunen, bland annat Tallgården i Enebyberg och Solgården i Nora Rinkeby (idag riven). Från 1940-talet och framåt bedrevs även äldreomsorg i privat regi av Blomsterfonden i Djursholm, bland annat vid Svalnäs gård.

Epidemisjukhus: Mot slutet av 1800-talet inrättades särskilda epidemisjukhus för patienter med smittsamma sjukdomar. Dessa drevs i kommunal regi. I Danderyd uppfördes ett epidemisjukhus i Nora (ca 1900) och ett i Djursholm (1909). Vid det senare tillkom även ett observatorium för tillfrisknande patienter 1922. Byggnaderna i Djursholm finns fortfarande kvar idag. Det inrättades även ett epidemisjukhus i det gamla skol- och fattighuset från 1841 år 1915.

Barnhem: Det fanns vid 1900-talets början flera barnhem i framförallt Djursholm, liksom ett hem för finska krigsbarn. Enligt uppgift fanns det också barnhem i Danderyd på 1950-talet. Dessa drevs i privat regi och inhystes i vanliga bostadshus.

Lasarett/sjukhus: Danderyds sjukhus invigdes 1922 under namnet Stockholms läns centrallasarett i Mörby, i folkmun Mörby lasarett. På 1920-talet fick landstingen ett större ansvar för länets sjukvård, bland annat för lasaretten som var statligt finansierade. Lasarettet har byggts om och till i flera omgångar. Den mest omfattande utbyggnadsfasen skedde på 1950- och 1960-talet då merparten av de nuvarande byggnaderna på sjukhusområdet tillkom. I samband med detta ändrades namnet till Danderys sjukhus.

Offentliga byggnader

Kommunalhus och folkets hus är exempel på byggnader som haft viktiga funktioner i det lokala samhället. Det finns även byggnader som varit viktiga för kultur- och föreningslivet, till exempel bibliotek. Folkrörelserna, som har sin grund i det sena 1800-talets nykterhets-, väckelse- och arbetarrörelser, hade behov av gemensamma möteslokaler för bland annat

studieverksamhet och kulturevenemang. Alla dessa rörelser har även varit verksamma i Danderyd.

Till vänster medborgarhuset Danderydsgården som invigdes 1955. Till höger Djursholms bibliotek från

Bibliotek: Sedan 1905 fanns ett statligt stöd till biblioteksverksamhet. Biblioteken drevs av församlingar, föreningar eller kommuner och sköttes länge av lärare vid folkskolorna. Vid 1900-talets början inrättades ett bibliotek vid kyrkskolan i Danderyd som drevs av församlingen. 1953 inrättades Enebybergs folkets hus med ett nytt bibliotek. Mörby centrums bibliotek öppnade 1962 och Djursholms bibliotek 1966. I Stocksund fanns i början av 1900-talet ett bibliotek drivet av ABF som 1921 togs över utav kommunen som sedan drev det vidare i kommunhusets lokaler.

Kommunalhus: Det har i äldre tid funnits särskilda kommunalhus i alla kommundelar. I Stocksund uppfördes Villa Skoga år 1902 och finns bevarad idag som Kubas ambassad. Byggnaden fungerade som kommunhus från 1920 till och med 1967. Djursholms slott har sedan 1960-talet fungerat kommunhus och är det än idag. Innan dess hade slottet förutom kommunala verksamheter inrymt samskola, apotek och postkontor samt verksamheter kopplade till villastadens drift och organisation.

Folkets hus/medborgarhus: Enebybergs folkets hus uppfördes 1934 men såldes till kommunen redan 1958 på grund av ekonomiska problem. Byggnaden revs 2005 till förmån för villabebyggelse. I Stocksund fanns till och med 1960-talets början en föreningsgård som även den revs efter inköp av kommunen. Av denna byggnadstyp finns endast en byggnad

kvar i kommunen idag: Danderydsgården, som uppfördes på initiativ av Hembygdsföreningen och invigdes 1955.

Idrottsplatser: Flera idrottsplatser finns i kommunen.

Enebybergs IP togs succesivt i bruk under 1930- och 1940-talet. Danderydsvallen i sin tur invigdes 1936 och utökades 1965 med Fribergahallen. Även Kvarnparksbadet och Mörbybadet har använts för simträningar och tävlingar. Djurholm och Stocksund har varsin idrottsplats, Djurholms respektive Stocksunds IP, den senare även kallad Stockhagen. Djurholm har haft en idrottsplats i olika former sedan villastadens grundande medan Stocksund fick sin idrottsplats först år 1954.

Arkitekturguiden

Arkitekturstilar i Danderyd

Arkitekturguiden berättar om de olika arkitekturstilar som finns i Danderyd idag. Guiden beskriver stilarnas uppkomst och vad som karaktäriserar dess formspråk. Det är inte ovanligt att villor, speciellt under tidigt 1900-tal, lånat arkitektoniska uttryck från flera stilar samtidigt. Det är därför möjligt att ditt hus bär spår av flera olika arkitektoniska idéer.

Stilguiden är indelad i två avsnitt: *villor och småhus* och *flerbostadshus*. Därefter följer en guide för *det gröna Danderyd* som omfattar trädgårdar och grönmiljöer. Här finns också en beskrivning av några av de arkitekter som varit verksamma i kommunen.

Arkitekturguiden kan användas som både **inspiration och vägledning**. Låt de tidstypiska karaktärsdragen och arkitektoniska uttrycken som listas under respektive arkitekturstil vara vägledande vid underhåll, renovering och ombyggnad av din fastighet. På så sätt kan ändringar göras varsamt och arkitektoniska och kulturhistoriska värden tillvaratas.

Sök på din adress via [Kulturmiljökartan](#) för att ta reda på om din fastighet är utpekad i byggnadsinventeringen och vilken arkitekturstil den tillhör.

Villor och småhus

Panelarkitektur med tidstypiska detaljer som spånklädda fasader och snickarglädje.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Panelarkitektur, 1850–1935

Panelarkitekturen var till stor del ett resultat av Sveriges industrialisering under 1800-talets andra hälft. Den nya tekniken gjorde det möjligt för sågverken att såga och hyvla brädor och plank med precision och efter specifika önskemål. Det blev möjligt att skapa dekorerade fasader med hjälp av träpanel. Med industrialiseringen kom också en ny medelklass som hade råd att betala för ett ståndsmässigt boende. En av de första villaförorterna med panelarkitektur i Sverige var Djursholm. Panelarkitekturen eftersträvade äkta material och ett fritt förhållningssätt till de klassicistiska stilarna. Inom panelarkitekturen fanns olika understilar som schweizerstil med rika lövsågerier eller fornnordisk stil med tydliga associationer till det vikingatida arvet. Dessa stilar är mest framträdande i kommundelarna Stocksund och Djursholm där ett flertal stora trävillor återfinns. I kommunen finns även en annan typ av panelarkitektur som utgörs av enkla trävillor som inte ansluter till de övriga arkitekturstilarna.

- Typiskt för stilen var att villorna uppfördes med relativt hög sockel anpassad till terrängen. Fasaderna präglades av snickarglädje i taktassar, gavelspetsar och farstukvistar. Spontad träpanel var det vanligaste fasadmaterialet som placerades liggande, ömsom stående, i olika fält.
- I färgsättningen eftersträvades kontrast. Oftast användes en kulör i två nyanser, där fasadpanelen målades i en ljusare kulör och foder i en mörkare nyans. Fönstren var oftast målade ytterligare en nyans mörkare för att förhöja kontrastverkan.
- Villorna hade branta takfall som kunde accentueras med torn och tinnar eller trä- och smidesdetaljer. Taktäckningen bestod oftast av järnplåt, som målades med linoljefärg i svart, grönt, grått eller rött.
- Entrépartierna bestod i de flesta fall av en öppen farstukvist där ytterdörren var en pardörr med profilerade träspeglar. Fönstren placerades oftast asymmetriskt på fasaden för att avspegla rummets funktioner. Höga tvåluftsfönster med horisontell tvärpost var den vanligast förekommande fönstertypen.

Jugend, 1900-1910

Villa i jugendstil med valmat tak och fönster med spröjsad överdel.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Den svenska jugendstilen introducerades i Sverige på Stockholmsutställningen 1897. Stilen kan beskrivas som en

blandning mellan den internationella, mer dramatiska jugendstilen och den svenska allmogetraditionen. En av de mest tongivande arkitekterna var Ferdinand Boberg som ritat ett flertal villor i Danderyd. Ett friare formspråk eftersträvades där naturens organiska mjukhet var utgångspunkten. Villorna sågs som konstnärliga helheter där varje detalj var uttänkt. Arkitekterna ritade därför exteriör såväl som interiör under denna tid. Idealet var den svenska herrgården. Villor av denna typ återfinns i dess mest renodlade form i Djursholm och Stocksund där de exemplifieras av palatsliknande villor i trä eller sten. Mindre villor som har drag av jugend återfinns i alla kommunalar. Stilen uttrycks här ofta i enstaka byggnadsdetaljer då byggnaderna generellt är av enklare karaktär.

- Fasaderna var symmetriskt uppbyggda där fönster och entréer var viktiga komponenter. Flera av jugendvillorna fick putsfasader då de mjuka former som eftersträvades var svåra att åstadkomma med träpanel. Fasaderna målades i ljusa, varma gula eller beigea nyanser.
- Taken kunde vara både sadeltak eller brutna, men takfallen skulle alltid vara branta. Formen var viktig för att förmedla känslan av en herrgårdsvilla. Normalt användes rött lertegel som takmaterial.
- Entrépartierna bestod ofta av en frontespis uppbyggd genom takfoten. Antingen var entréerna symmetriskt placerade i mitten av fasaden, gärna med en balkong över, eller indraget i ett hörn med en öppen loggia.
- Fönstersättningen var ett viktigt uttryckssätt för jugendarkitekturen. Asymmetri och variation med många olika fönstertyper eftersträvades. Den typiska utformningen var höga, ospröjsade undre lufter medan de övre lufterna hade småspröjs.

Nationalromantik, 1910-tal

Nationalromantisk villa med brant takfall och småspröjsade fönster.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Under 1910-talet uppstod nationalromantiken som ett svar på tidens nationalistiska strömningar. Ett tydligt brott från tidigare decenniers dekorativa arkitekturstilar uppstod. Villorna var enkla och utan dekorationer, istället skulle de nationella särdragen betonas. Stilen byggde på en föreställning om en genuin svensk arkitektur - en arkitektur som egentligen aldrig funnits. Det medförde att den nationalromantiska stil som tillämpades i Sverige blev en fiktiv stil med inspiration från Tyskland, Danmark och England.

Det var främst tre typer av villor som ritades: villor med träfasader, putsade villor med träpanel på ovanvåningen och villor med murade tegelfasader. Trävillorna skulle ses som en rustik nytolkning av den röda stugan på landet medan de putsade villorna skulle föra tanken till vasatidens borgar. Många villor uppfördes dock i en blandstil där inspiration togs från nationalromantiken såväl som jugendarkitekturen. Villorna placerades fritt på tomten och anpassades efter terrängens förutsättningar. Nationalromantiska villor i dess mest utpräglade form kan hittas i Stocksund och Djursholm, och villor av enklare karaktär i Danderyd och Enebyberg. Ett typexempel på stilen är Laurinska villan på Hildingavägen 26, uppförd 1910.

- Trävillorna målades i mörka kulörer som rött och brunt, med markerade foder och knutar. De putsade fasaderna avfärgades oftast i ockragult eller gråvita kulörer.
- Takfallen var branta, oavsett om de var brutna eller sadeltak. Det genomgående takmaterialet var rött lertegel.

- Entrépartierna spelade en underordnad roll. De var oftast asymmetriskt placerade på långsidan eller en gavel. Dörrarna skulle ha en robust karaktär som förde tankarna till allmogearkitekturen.
- Fönstersättningen var fri, men med nya fönstertyper. Fönstren var mindre än tidigare och småspröjsade för att förstärka bilden av ålderdomlighet. Fönsterluckor förekom också som gärna dekorerades med hjärtan eller geometriska figurer.

1920-talsklassicism

Villa i 1920-talsklassicistisk stil med brutet sadeltak och hörnpilastrar.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Under 1920-talet började arkitekterna återigen att inspireras av klassiska förebilder från antiken och renässansen. Inspiration söktes i den internationella nyklassicismen men också i den svenska klassicistiska traditionen med den gustavianska stilen och empirestilen. Typritningar från Statens byggnadsbyrå gjorde att stilen fick ett stort genomslag. Villorna placerades gärna nära gatorna med entré mot gatan för att skapa tydliga gaturum. I Danderyds kommun finns denna stil i alla kommundelar, både i form av större villor som Villa Snellman i Djursholm, men även mindre villor likt Karl Güetters småhus i kvarteret Tyn.

- 1920-talsklassicismen präglas av lätthet och ljushet. Villorna hade enkla volymer med symmetriskt uppbyggda fasader och stora fönster. Fasaderna kunde också ha klassicerande dekorationer som festonger eller medaljonger.

Fasadmaterialet var oftast stående träpanel med en tunnprofilerad locklist.

- Fasaderna målades med linoljefärg i ljusa kulörer som vitt, grått och gult. Putsade fasader målades också i ljusa kulörer. Väckigt typiskt för 1920-talsklassicismen var hörnpilastrar som avslutades med ett kapitäl mot takfot och takutsprång. Taken var oftast sadeltak eller mansardtak med takbeklädning av lertegel.
- Entréerna var en viktig komponent i att skapa en klassicistisk fasad. De placerades vanligen på långsidan med öppen farstukvist och klassicerande snickerier. Dekorativa element var viktiga och arkitekterna inspirerades av klassicistiska arkitektoniska element som pelare och frontoner.
- De vanligaste fönstren i den klassicistiska villan var tvåluftsfönster med sex rutor och mittpost. Fönstren kunde ha dekorativa omfattningar, ofta med ett kraftigt utskjutande överstycke. Fönsterstorlekarna varierade ofta mellan över- och undervåning där övervåningens fönster var mindre eller enklare i utformningen. Lunettfönster förekommer också för att framhäva byggnadens mittaxel eller som vindfönster på gaveln.

Funktionalism, 1930-tal

Putsad villa i funktionalistisk stil med tvådelade fönster och skärmtak ovanför entrén.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Stockholmsutställningen 1930 innebar ett stort genombrott för den nya funktionalistiska synen på arkitektur och samhällsplanering. Formen skulle följa funktionen och all dekoration som inte hade en funktion skulle bort. Ledorden var enkelhet och saklighet. Villorna placerades ofta nära gatan på tomten. När större kvarter byggdes samtidigt eftersträvades att villorna skulle ha likadan placering på tomterna.

Den dominerande villaarkitekturen var rektangulära villor med släta fasader och flacka tak. Villans inre funktioner speglades i den yttre fasaden. Fasaderna var ofta asymmetriska, enkla och slätputsade. Ofta fanns även ett eller flera fönster över hörn, ett typiskt signum för funktionalismen. Även villor med träfasad byggdes i funktionalistisk stil. I Danderyd tar sig denna arkitekturstil främst uttryck genom enhetliga villaområden likt de runt Ekbacksvägen i Kevinge eller det område med funktionalistiska villor utmed Urdvägen i Djursholm.

- Träfasaderna hade oftast liggande spontad panel, med tunna fönsterfoder och täcklistor. De putsade fasaderna avfärgades i vitt eller grått medan träfasaderna målades vita.
- Så flacka tak som möjligt eftersträvades, men i det svenska klimatet med mycket snö fanns ändå behov av taklutning. Pulpettak, flacka sadeltak eller pyramidtak var vanliga. Taken täcktes med målad stålplåt, gärna i en grön nyans för att efterlikna koppar.
- Entréerna placerades asymmetriskt och fick ofta räcken och fronter av målat smide av enkel karaktär eller med slät eller sinus-korrigerad plåt. Ytterdörrarna var oftast enkla och släta, ibland med en mindre glasning.
- Fönstersättningen var asymmetrisk och fönstren bestod av två- eller trelufts-fönster utan spröjs. Ibland installerades även ett litet runt fönster till badrum eller hall. Typiskt för stilen är att fönstren placeras mycket nära fasadlivet, speciellt på putsade fasader.

1940-talets arkitektur

Typhus från 1940-talet av enklare karaktär med skärmtak och fönster utan spröjs.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Efter krigsåren slog en mer demokratisk version av funktionalismen igenom med folkhemsarkitekturen. Alla skulle ha rätt till en god bostad. Funktionalismen blev nu mer folklig och mer traditionellt svensk. Det viktigaste var inte arkitekturens utformning utan att bostaden fungerade på bästa sätt. Fasadernas komposition fick underordnad betydelse, men fortsatte till stor del att vara asymmetriska och utan dekorativa detaljer. Rektangulära villor med träpanel och flacka sadeltak dominerade helt. Enplansvillor med källare liksom små tvåvåningsvillor var tidstypiska. I Danderyds kommun finns flera exempel på områden med bebyggelse i denna stil i form av typhus från Boro-hus. Bäst bevarade är de i Enebyberg väster om Gamla Norrtäljevägen. I hela kommunen finns även exempel på mer individuellt utformade 1940-talsvillor utspridda.

- Fasaderna var klädda med stående träpanel med en tunn lockläkt och målades i linoljefärg i gula, ljusgrå eller gröna kulörer.
- De flacka sadeltaken dominerade som takform och takmaterialet bestod oftast av tvåkupigt lertegel.
- Entrédörrar och fönster var mycket enkla. Entrédörrarna kunde vara fernissade eller brunmålade för att imitera trä. Entréerna hade ofta betongtrappor med ett enkelt räcke och ett litet skärmtak.
- Fönstren var nästan enbart tvåluftsfönster utan spröjs. Till skillnad från tidigare decennium var fönsterbågarna nu något

grövre.

1950-talets arkitektur

Arkitektritad villa från 1950-talet med förskjutna byggnadskroppar, tegelfasad och tidstypiska detaljer i koppar. Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

1950-talets funktionalism präglades av en friare stil med uppbrutna volymer och friare planformer. Ofta var villan i ett plan fördelat på två förskjutna byggnadsvolymer. Asymmetriska sadeltak och fasader var typiska för tiden. Även asymmetriska fönster förekommer. Tegelfasader blev vanligt och man experimenterade med olika fasadmateriäl på samma hus. I Danderyd är 1950-talsbebyggelsen ofta samlad i enhetliga grupphusområden med kedjehus eller friliggande villor inom tydligt avgränsade områden. Det finns generellt en stor andel arkitektritade villor av mycket hög kvalitet från denna tid i kommunen. Särskilt hög koncentration av 1950-talsbebyggelse finns i Söderskogen, Stocksund samt i Nora.

- Tegel kombinerades ofta med puts eller trä målade i kraftiga kulörer. Hårdbränt rött eller gult tegel var dock det vanligast förekommande fasadmaterialet.
  - Enkla sadeltak med en- eller tvåkupigt lertegel dominerade helt. Asymmetrisk taknock förekom också som en följd av experimenterandet med förskjutna volymer.
- Entréerna markerades ofta genom ett utskjutet rullskift av tegel som bröt med fasadens enkla tegel eller puts.

Ytterdörrarna var vanligen klädda med fanéer av ek eller teak och ett litet glasfönster.

- Bland fönstertyperna dyker nu det pivåhängda fönstret upp. Konstruktionen gjorde det möjligt att ha stora glasfönster utan spröjs. Genom den nya fönstertyper eftersträvades stora fönster som gav rikligt med dagsljus. Asymmetriska fönster blir vanliga där den ena fönsterbågen är kvadratisk och den andra fönsterbågen är smalare. Fönstren saknar ofta omfattningar.

Modernism, 1960-1970-tal

Tidstypisk 1970-talsvilla med uppbrutna byggnadsvolymer och fasadpanel.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Villabebyggelsen präglades av rationalitet och industriell produktion under 1960- och 1970-talen. Utsmyckningar förekom sällan, däremot lämnade man den funktionalistiska regeln om att den interiöra funktionen skulle speglas i ytterfasaden. Den vanligaste villatypen gick från enplansvillan till 1 ½-plansvilla utan källare under 1970-talet. Enplansvillorna hade pulpettak eller flacka sadeltak. Atriumhus och vinkelhus med låglutande pulpettak blev vanliga. Under 1970-talet blev dock branta sadeltak med 45 graders lutning och med kraftigt utskjutande takfot dominerande. Bebyggelsens utformning från denna tid varierar kraftigt i kommunen.

Då det rådde markbrist i kommunen vid denna tid återfinns exempel på denna arkitekturstil främst inom befintliga villaområden på avstyckade tomter eller i avgränsade

grupphusområden på mark som tidigare ansetts olämplig att bebygga. Grupphusområden från denna tid finns i alla kommundelar, men är särskilt framträdande i Stocksund och Djursholm. I Enebyberg finns även det större radhusområdet Cedern.

- Tegel och mexisten var de dominerande fasadmaterialet. Träfasader var också vanliga liksom fasader med kombinerade fasadmaterier. Under 1970-talet var de dominerande fasadkulörerna brunt och rött.
- Sadeltaken hade oftast tegelpannor i röd eller svart betong. Pulpettaken var oftast täckta med papp. Fönstersättningen präglades av fönsterband med enkla fönster. Fönstren var ofta kvadratiska, i trä och målade i vit eller brun kulör.
- Entréerna var påkostade och dekorativt utformade. Ytterdörrarna tillverkades i robusta träslag som ek eller teak. De hade oftast inget fönster i dörrbladet, utan istället ett sidoställt glasparti.
- Till skillnad från entréerna var villornas fönster enkla. Massproduktion i stor skala infördes med syfte att erbjuda billiga fönster som var enkla att montera. Pivåfönstren försvann då de var komplicerade att tillverka. Istället dominerade kvadratiska fönster där variation i fönstersättningen skapades genom att arbeta med olika typer av fönsterband. Kvadratiska fönster med sidoställd vädringslucka började förekomma under 1970-talet.

Postmodernism, 1970-1980-tal

Postmodernistiskt flerbostadshus med färgglada fasader och klassiska fasadelement.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Under 1980-talet slog postmodernismen igenom. Historiska stilar blandades och klassicistiska fasaddekorationer användes på ett friare sätt än tidigare. Fasadarkitekturen var viktigare än den inre arkitekturen. Fasadmaterialen var mycket varierade, både trä och murade fasader i kalksandsten eller tegel var vanliga. Likt 1960- och 1970-talsmodernismen återfinns även postmodernismen i Danderyd främst som enstaka villor insprängda på avstyckade tomter eller i områden där man rivit äldre bebyggelse. Ett undantag är det färgglada flerbostadshuset i närheten av Mörby centrum vid Edsviksvägen 1. I Djursholm finns flera exempel på postmodern villabebyggelse i form av kataloghus från Eurohus.

- Träfasaderna bestod främst av lockpanel och målades i nya ljusa pastellfärger som blekrosa, aprikos, mintgrönt eller ljusblått - en färgsättning som inte tidigare varit vanlig i Sverige. Kalksandstenen tillverkades i nya pastellfärger. En del fasader putsades också i ljusa, rosa, gula och gulbruna nyanser.
- Entrépartierna hade en underordnad ställning.
- För villor i postmodernistisk stil blev fönstersättningen av stor betydelse och fönstertyper med historiska förebilder eftersträvades. Sidohängda tvåluftsfönster och runda eller halvrunda fönster blev populära.

Flerbostadshus

Lamellhus, 1930-1960-tal

Under 1930-60-talen placerades flerbostadshusen som friliggande längor med två till tre trapphus. Byggnaderna anpassades till terrängen och vegetationen runt omkring sparades. Det var främst två typer av flerbostadshus som byggdes vid denna tid: smalhus och tjockhus. Byggnaderna hade oftast tre våningar utan hiss. Fasaderna var klädda tegel eller putsade i en ljus kulör. Flacka sadeltak med tegel var vanligast och fönstren var oftast två- eller treluftsfönster. Under 1930-40-talen byggdes lamellhusen parallellt eller i rät vinkel mot varandra för att under 1950-talet byggas ihop över hörn och omgärda större gårdar. Husen kunde också sättas samman i andra former som exempelvis stjärnhus. Under 1950-talet blev fasaderna ofta putsade med en grovspritputs och fönsteromfattningarna får en slät och vit puts. Sadeltaken ersattes av platta tak.

- **Tjockhusen** hade bredare gavlar för att ge plats åt flera enkelsidiga lägenheter på varje plan. Byggnaderna orienterades ofta i nord-sydlig riktning för att lägenheterna skulle få tillräckligt med solljus. Tjockhusen var den modell som HSB föredrog, de såg även till att installera nymodigheter som badrum, varmvatten och kylskåp. Ofta fanns även en balkong till varje lägenhet.
- **Smalhusen** hade nättare gavlar och genomgående lägenheter, med två lägenheter per våningsplan. Smalhusen var ett resultat av det funktionalistiska bostadsprogrammet från Stockholmsutställningen 1930. Målsättningen var att bygga små, ljusa, välplanerade lägenheter till en låg kostnad. Smalhusen fick en tydlig funktionalistisk utformning med utkragande balkonger som ibland gick över hörnen vid gavlarna.

I Danderyd återfinns lamellhus från framförallt 1940- och 1950-talet i flera kommundelar, men främst i Danderyd. Här finns till

exempelvis Mörbybackens bostadsområde med lamellhus i form av både längor och stjärnhus.

Mörbybackens stjärnhus med tidstypiska fönster och garageportar.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Punkthus, 1960-1980-tal

Punkthusen har en kvadratisk planform med tre eller flera lägenheter per våningsplan. Trapphuset är centralt placerat i byggnaden. Byggnaderna har oftast hiss och lägenheterna ligger i hörn, med fönster åt två väderstreck samt balkong. Punkthusen är oftast 8-11 våningar höga och ligger ofta som solitärer vid små centrumanläggningar eller accentuerade i grupper. Taken är platta utan takutsprång. Fasaderna har oftast en skrapad ädelputs i ljusgrå nyanser. Balkongerna är utanpåliggande eller delvis indragna från fasadlivet. Punkthusen var till skillnad från lamellhusen inte lika standardiserade. Många individuella lösningar eftersöktes och man experimenterade med material och tekniska lösningar.

I Danderyd utgör de så kallade *Kopparhusen* (1957-59), placerade strax väster om Mörby centrum, praktfulla exempel på punkthusbebyggelse. De är tre höghus om tolv våningar vardera, med kopparklädda fasader.

Kopparhusen i Danderyd är ett tydligt exempel på punkthusbebyggelse.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Lamellhus / Skivhus, 1960-1980-tal

Under 1960-talet ökade byggtakten och rationella byggarbetsplatser eftersträvades. Lamellhusen växte med flera våningsantal och blev bredare, så kallade skivhus. Skivhusen var svaret på ett rationellt byggande där ett stort antal lägenheter kunde tillskapas på kort tid. Skivhusen har ofta 8-9 våningar. Marken plansprängdes för att anpassas till en rationell byggteknik med kranar. Områdena runt husen trafikseparerades för att skapa trygga gaturum utan bilar för barnen.

Skivhusen är långa, ofta med platta tak, och oftast orienterade i samma riktning. Stommarna är platsgjutna och kompletterades med prefabricerade byggelement. När rationaliseringen utvecklades började även fasadelement prefabriceras, vilket ger fasaderna deras karaktäristiska rutnät av elementskarvar. Fasadmaterial som puts, betong, fasadtegel eller plåt är vanliga. Balkongerna har sidostycken av prefabricerade betongelement eller är indragna i fasadlivet. Fronterna består av korrugerad plåt eller betongelement. Den ibland upplevda torftigheten av byggnadernas utvändiga gestaltning stod i stark kontrast till den höga interiöra standarden och precisionen i byggandet. Dekorativa element i form av till exempel reliefer i betongen förekom.

Under 1980-talet kom en motreaktion mot de stereotypa bostadsområdena som rekordårens bebyggelse kom att karaktärisera. Produktionen minskade och man eftersträvade nu en större variation i utformningen. Antalet våningar varierade

liksom varierande takvinklar. Fasaderna kunde accentueras med burspråk. Fasadmaterialet blev nu puts i olika kulörer eller fasadtegel, gärna med mönstermurning.

Exempel på 1960-talets storskaliga bostadsbyggande återfinns endast i kommundelen Danderyd, i närheten av Mörby centrum. Ett särskilt tydligt exempel på detta är området Mörbyskogen som uppfördes på Mörbyberget i början av 1960-talet. Området består av 13 enhetligt utformade skivhus, samt två skivhus med avvikande utformning.

Mörbyskogens bostadsområde med höga skivhus orienterade i samma riktning.

Illustration: Ezequiel Pinto-Guillaume

Det gröna Danderyd

Grönskan i stadsbilden

De gröna och lummiga villasamhällen som växte fram från slutet av 1800-talet har satt en tydlig prägel på kommunen, och utgör än idag ett mycket framträdande karaktärsdrag i Danderyds stadsbild. Villabebyggelsen ligger inbäddad i grönska och trädgårdarna dominerar gaturummet. Längs med viktiga gator finns karaktärsskapande alléer som ramar in gatorna. Närheten till vattnet är värdefull genom strandpromenaderna och parkerna som möjliggör kontakt med stränderna. Den kuperade terrängen skapar variation i stadsbilden. Här finns även flera parker av olika storlek och karaktär och äldre kulturlandskap och slåtterängar som bidrar till den gröna karaktären.

De naturgivna förutsättningarna på platsen lade grunden för utformningen av villasamhällena. Såväl gatunätet, tomterna och bebyggelsen anpassades efter den befintliga, delvis kuperade, terrängen. Mellan kvarteren och i fonden av gatorna sparades mindre naturområden för promenadstråk, stigar och allmänna parker. Flera be vuxna höjdparter med skog lämnades orörda. I flera villaområden bevarades också äldre ekbackar som bär spår efter det äldre herrgårdslandskapet. Landskapets form såväl som de olika planeringsideal som var rådande när villasamhällena byggdes ut har därigenom präglat relationen mellan bebyggelse och landskap. Av den anledningen varierar grönstrukturen i karaktär och uttryck i de olika kommundelarna.

Det tidiga 1900-talets villaträdgårdar

De första villastäderna, som Djursholm och Stocksund, i Danderyd växte fram i natursköna lägen. I villastaden skulle de boende kunna njuta av naturen och den friska luften. Tomternas storlek var avgörande och i de exklusivare områdena var en vanlig tomtstorlek 4000 kvm. Husen placerades långt in på tomten, ofta i höjdlägen, för att husen skulle ligga åtskilda och vara inbäddade i grönska. Den kuperade terrängen nyttjades för att skilja villorna åt. Målsättningen var att huset och trädgårdens gestaltning skulle vara en tydlig enhet, där trädgården var en förlängning av huset. Huset och trädgården bands samman av terrasser, balkonger och verandor. Ibland odlades även klätterväxter på fasaden för att verkligen låta huset och trädgården smälta samman.

Trädgårdarna utformades vid den här tiden efter två olika stilideal: Den mer tuktade och symmetriska stilen med raka gångar och 90-gradiga vinklar eller den mer naturliga stilen där trädgården skulle upplevas som näst intill orörd och vildvuxen, så kallade naturtomter. Många villaägare tog hjälp av trädgårdsmästare som ritade upp trädgårdsplaner som innehöll olika rum med funktioner som rosenård, pionland eller liknande. De olika rummen avgränsades av spaljéer, terrassmurar och trappor av natursten. Typiskt för tiden var att man bevarade så många träd som möjligt för att uppnå lummiga trädgårdar med mycket grönska. Mellan trädgårdens olika delar

fanns slingrande trädgårdsstigar belagda med grus eller natursten. Tomterna omgärdades av häckar, murar och staket med dekorativa grindar i trä eller smide.

I Djursholm och Stocksund finns idag många välbevarade trädgårdar från denna tid, varav flera av de större villatomterna har karaktär av gestaltad park. Ett exempel på en välbevarad sådan är Villa Mittag-Leffler på Auravägen 19. Många stora, äldre träd i form av exempelvis ekbackar och längs gatorna finns gott om alléer bidrar också till dess gröna karaktär.

I egna hemsområden som Enebyberg där bostäderna främst riktade sig till arbetarklassen fick trädgårdarna ett delvis annat uttryck. Tomterna var mindre, ca 500 kvm-1000 kvm, och fokus låg på nyttoodling. Genom trädgårdarna skulle familjerna i bästa fall bli självförsörjande på grönsaker, frukt och bär. Blomster för dekoration var underordnat och skulle enbart samlas närmast bostaden. I Enebyberg har trädgårdarna idag en varierad karaktär med inslag av både bevarade naturtomter och trädgårdar med planterade fruktträd och bärbuskar. Exempel på tomter av ursprunglig storlek med intakta trädgårdar finns på Västerängsvägen 50-52 och Gethagsvägen 20.

Funktionalismens trädgårdar

I och med funktionalismens genombrott förändrades även villaträdgårdarna. Det estetiska idealet följde funktionalismens tankar om enkelhet och funktion. Trädgårdarna blev öppnare och med färre vinklar och rum. Trädgårdarna sågs som ett vardagsrum för vila, rekreation och skönhet. Nyttoträdgårdar ansågs inte längre fylla en funktion, det var enklare att köpa sin mat i affären. Gräsmattan var det viktigaste formelementet: en stor gräsmatta som var centralt placerad gav lugn och harmoni. Den var lättskött och praktisk och erbjöd plats för andra fritidsaktiviteter som krocket och badminton. Naturtomter var också eftersträfvansvärt. Större träd som tallar och björkar skulle stå kvar och berghällar och större stenar sågs som viktiga formgivningskomponenter i trädgårdarna.

Ett typiskt inslag i trädgårdarna från tiden är vattendammar. Vanligtvis hade de geometriska former som en rektangel eller en cirkel och var gjutna i betong eller isolerade i botten med en asfaltmatta. I övrigt var trädgårdarna sparsmakade med få dekorelement. Ledordet var få material, men av bra kvalitet. Terrasser i huggen sten eller puts med smidesräcken var vanliga. Trädgårdarna omgärdades av låga stenmurar eller häckar, enklare stängsel eller smidesräcken, med grindar i smide. Trädgårdsgångarna var ofta belagda med natursten eller grus.

Tydliga exempel på funktionalismens trädgårdskonst återfinns framförallt kring Ekbacksvägen i Klingsta i kommunen Danderyd, där trädgårdarna har ett enhetligt uttryck med låga häckar som ramar in tomterna. Exempel på en funkistomt med karaktär av naturtomt finns på Sagovägen 8 i Enebyberg.

Modernismens trädgårdar

Bostadsbyggandet ökade lavinartat efter andra världskriget. Detta medförde att villatomter som tidigare varit väl tilltagna avstyckades för att ge plats för nya villor. Avstyckningarna ledde till att villaområdena fick en mer oregelbunden struktur och att trädgårdarna blev mindre. Ytterligare en faktor som påverkade trädgårdarnas utformning var att bilen nu blivit standard; alla trädgårdar skulle ge plats åt bil och garage. Gräsmattan var fortsatt det viktigaste formelementet i trädgården, men det var inte längre lika viktigt att spara orörd natur. Det var inte ovanligt att tomter plansprängdes för att ge plats åt ny bebyggelse. Trädgårdarna skulle inte sluta sig runt husen utan öppna upp mot gatan och världen utanför.

Buskar och buskage blev viktiga formelement i trädgårdarna, från att tidigare ha legat i kanten av trädgårdarna fick buskarna nu stå i centrum. Vanligast var olika former av barrväxter och rhododendron. Tidstypiskt för modernismens trädgårdar är också de vintergröna växterna. Barrväxter och vintergröna buskar ansågs ge en bakgrund till den färgstarka sommaren och samtidigt ge färg under vintern. Tuja, cypress och idegran var vanligast. Eftersom tomterna var så små planterades främst nätta träd i trädgårdarna. Gångar och uteplatser fick en slät

markbeläggning, där betong- och sjöstensplattor dominerade, men även natursten förekom. Typiskt för tiden är också terrasseringar, låga staket och murar.

I Danderyd finns flera välbevarade trädgårdar som följer modernismens ideal i alla kommundelar. Exempelvis i de utpekade områdena med grupphusbebyggelse där såväl bebyggelse som grönmiljöer har ett enhetligt uttryck. Några särskilt tydliga exempel på modernismens trädgårdar är villaträdgården tillhörande Korsövägen 31 i Enebyberg och grupphusen inom kvarteret Poppeln i Stocksund.

Flerbostadshusens grönmiljöer

Grönområden och parker var en viktig komponent i gestaltningen av helhetsmiljön tillhörande 1900-talets flerbostadshus. De tidiga lamellhusen uppförda på 1940- och 1950-talet placerades efter idealet "hus i park". Placeringen anpassades till terrängen för att uppnå så mycket ljus och grönska runt huskropparna som möjligt. Runt husen gestaltades en miljö som skulle upplevas som orörd naturmark med höga tallar, grönytor och berghällar som viktiga komponenter. Den naturliga topografin var målsättningen och skulle ses som en självklar del av stadsbilden. Mellan husen drogs gångvägar genom grönstråken. Byggnaderna grupperades för att skapa intima gårdsrum, där barnen hade en trygg plats för lek åtskild från trafiken.

Under den senare delen av 1900-talet under de så kallade rekordåren blev byggproduktionen alltmer rationell och storskalig. Det togs inte längre lika stor hänsyn till topografin eller naturmarken runt husen och kuperade markområden plansprängdes och plattades ut. Utomhusmiljöerna förlades i huvudsak mellan husen och på innergårdar. Även här fredades gårdar och friytor från trafik. Gårdarna underbyggdes med garage. Mellan de glest placerade husen finns stora öppna grönytor, gångvägar ofta med planterade träd och "uterum". Grönmiljöerna i dessa områden består både av inslag av gestaltad parkmiljö och naturområden med barrträd och hållmarker.

I Danderyd är flerbostadshusen i huvudsak koncentrerad till kommundelen Danderyd. Mörbybacken och Kevingeringen är två tydliga exempel på bebyggelse enligt idealet "hus i park". I Mörbyskogens bostadsområde, strax öster om Mörby centrum, återfinns rekordårens storskaliga bostadsbebyggelse med grönytor och mycket bevarad vegetation mellan husen.

Arkitekter i Danderyd

Många mer eller mindre kända arkitekter har varit verksamma i Danderyd genom åren. Nedan beskrivs ett axplock av de arkitekter som antingen haft en hög produktion i kommunen, eller som av annan anledning anses viktig att lyfta fram. Urvalet ska representera några av de olika arkitekturstilar som förekommer i kommunen idag.

Bild 1: Dag Melin, okänt årtal. Källa: Wikipedia

Bild 2: Leonie Geisendorf, 1937. Källa: Arkitekturmuseum

Bild 3: Karl Güettler, okänt årtal. Källa: Wikipedia

Karl Güettler föddes 1879 i Norge och kom till Sverige i början av 1900-talet där han utbildade sig till arkitekt. I Danderyd är Güettler framförallt representerad genom små- och medelstora villor i egnahemsstil i kvarteren Tjalve och Tyn i Djursholm. Villorna, som är uppförda i huvudsak mellan 1910 och 1930, präglas av enkla former som rör sig mellan nationalromantik och 1920-talsklassicism. I hans produktion finns även ett stort bestånd av villor för högre samhällsklasser som exempelvis Laurinska villan, samt ett antal villor i funktionalistisk stil. Utöver det omfattande villabestånd han lämnat efter sig i Danderyd arbetade han även på andra håll i landet, ofta med modernisering av olika vårdinrättningar.

- Kvarteret Tjalve, Djursholm. Villor i 1920-talsklassicistisk stil.
- Laurinska villan, Hildingavägen 26, Djursholm. Villa i nationalromantisk stil.

Laurinska villan, arkitekt Karl Güettler. Byggnadsminne. Foto: Holger Ellgard, 2013.

Hanna Victorsson föddes 1926 i Blekinge, Karlshamns kommun. Hon tog sin examen 1952 vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm och har framför allt varit aktiv i Karlshamns kommun. Hennes produktion i Danderyd består av fem villor, varav tre hus i kvarteret Berguven samt två villor i kvarteret Soltorpet. Hon arbetade nära sin man, Roy Victorsson, under 1940-talet och 1950-talet och ritningarna från den tiden är delvis utförda tillsammans med honom. Villorna är typiska för sin tid med förskjutna byggnadskroppar och oregelbundna med fasadmateriell som tegel och puts.

- Gamla kyrkvägen 25, 27 och 29, Danderyd. Villor i 1950-talsstil.
- Soltorpsvägen 8, Danderyd. Villa i 1950-talsstil.

Två av villorna vid gamla Kyrkvägen i Danderyd.

Leonie Geisendorf är en av de kanske mest namnkunniga arkitekterna som finns representerade i Djursholm byggnadsbestånd. Leonie Geisendorf tog sin examen 1938 efter studier vid Eidgenössische Technische Hochschule i Zürich, Schweiz. Hon kom till Sverige på jakt efter arbete i slutet av 1930-talet och etablerade sig snabbt som en modern och intressant arkitekt. I Djursholm finns två villor som Geisendorf är upphovskvinna till. Den ena vid Väringavägen i kvarteret Ran och den andra vid strandvägen i kvarteret Delling. Villa Ranängen i kvarteret Ran uppfördes under 1950-talet efter ritningar av Geisendorf och hennes man Charles-Edouard. Under 1960-talet började Villa Delin i kvarteret Delling byggas och stod klar 1970. Byggnaderna skiljer sig från varandra då Villa Ranängen har en mer typisk 1950-talsutformning medan Villa Delin är klart brutalistisk med fasader i rå betong, och skiljer sig markant från kringliggande bebyggelse. Båda byggnaderna utgör för sin egen del unika företeelser i sin del av Djursholm.

- Villa Ranängen, Väringavägen 25, Djursholm. Villa i 1950-talsstil.
- Villa Delin, Strandvägen 43, Djursholm. Villa i modernistisk stil uppförd 1970.

Villa Delin och Villa Ranängen i Djursholm, ritade av Leonie Geisendorf.

Landsbro Trävarubolag, sedan 1936 HSB-Borohus, finns representerade i kommunen i form av både äldre monteringsfärdiga hus uppförda framför allt i Danderyd och Enebyberg under 1920-talet och i början av 1930-talet samt mer modernistiska typhus uppförda under 1930- och 1940-talet i form av småvillor. Enstaka exempel och områden återfinns även i Stocksund och Djursholm. Företaget startade 1896 som ett sågverk och började först 1923 att tillverka monteringsfärdiga

hus. Den tidiga produktionen var mindre standardiserad och representeras av mindre trävillor med stildrag av både jugend och nyklassicism samt funktionalism medan den senare bebyggelsen består av standardiserade typhus ofta uppförda i grupp längs med enskilda gator eller hela kvarter. De sistnämnda präglas av enkelhet samt ändamålsenlig funktionalistisk arkitektur och producerades av HSB som ett sätt att få fram egna hem för personer med en lägre inkomst som ett alternativ till deras större produktion av flerbostadshus.

- Ekbacksvägen 52, Danderyd. Landsbrohus uppfört 1932.
- Blidövägen 5, Enebyberg. HSB-Borohus uppfört 1944.

Blidövägen 5 i Enebyberg och Ekbacksvägen 32 i Nora.

Dag Melin har under sina verksamma år stått som upphovsman för en betydande del av bebyggelsen i Stocksund, Djursholm och Mörby där han även var bosatt under en längre tid. Han var under en period stadsarkitekt i Stocksund samt konsulterande stadsarkitekt i Djursholm varför hans avtryck i bebyggelsen blivit särskilt omfattande. Ett flertal av de egnahemsvillor som uppfördes för Tjänstemännens egnahemsförening i Mörby har Melin som upphovsman likväl som ett antal större villor i Stocksund och Djursholm. Byggnaderna är tydligt 1920-talsklassicistiska, generellt med enkla klassicerande detaljer i form av hörnpilastrar och lunettfönster. De främsta exemplen på Dag Melins byggnader består av egnahemsområdena koncentrerade till Mörby i Stocksund samt enstaka större villor i Djursholm och Stocksund.

- Fritiofsvägen 13, Djursholm. Villa i 1920-talsklassicistisk stil.
- Kyrkvägen 22, Stocksund. Egnahemsvilla i 1920-talsklassicistisk stil.

Kyrkvägen 22 i Stocksund och Fritiofsvägen 13 i Djursholm.

August Victor Fagerström var en av de mest produktiva arkitekterna i den tidiga villastaden Djursholm. Han avslutade sin utbildning som arkitekt 1896 efter studier vid KTH samt Kungliga Akademien för De Fria Konsterna. I Djursholm finns uppemot 50 byggnader med Fagerström som upphovsman. Villorna som generellt är stora och påkostade präglas av främst av jugend och nationalromantik med en del byggnader som rör sig mot den stramare 1920-talsklassicismen. En mindre koncentration av villor återfinns inom kvarteret Gladhem i Svalnäs och annars utspritt i Djursholm. Ett särskilt intressant exempel som kan nämnas är den grindstuga vid entrén till Birgittasystrarnas kloster i centrala Svalnäs.

- Burevägen 12, Djursholm. Grindstuga i nationalromantisk stil.

Grindstugan vid entréen till Birgittasystrarnas kloster i Djursholm.

Ancker, Gate & Lindgren var en arkitektfirma som startades 1936 av arkitekterna Stig Ancker, Bengt Gate och Sten Lindgren. Tillsammans har de stått för en gedigen verksamhet i Danderyds kommun, som innefattar allt ifrån villor till flerbostadshus. Särskilt utmärkande är bostadsområdet Mörbybacken med punkthus och lamellhus med tidstypiskt

omgivande växtlighet av parkliknande karaktär. Bebyggelsen i kommunen är framför allt uppförd under 1940- och 1950-talet med enstaka exempel från 1930-talet. En mindre koncentration av villor finns i Söderskogen, bland annat inom kvarteren Linden och Granen med ett närliggande exempel på flerbostadsbebyggelse i Rönnen 1. Stilen på villorna är utpräglat funktionalistisk med förskjutna byggnadskroppar och fasadmaterial som tegel och puts.

- August Wahlströms väg/Axel Johnsons väg, Danderyd. Flerbostadshus i 1950-talsstil.
- Älgstigen 3 och 7, Stocksund. Villor från 1940-talet.

Flerbostadshus vid August Wahlströms väg / Axel Johnsons väg i Danderyd.

Sixten Magnusson var en av de mest produktiva villarkitekterna i kommunen, om inte den mest produktiva. Bara i Djursholm är Magnusson upphovsman till 100-talet villor och säkert lika många i resten av kommunen. Majoriteten av villorna är uppförda under 1950- och 1960-talet med enstaka exemplar uppförda under 1940-, 1970 och 1980-talet. Villorna utpräglat modernistiska och återfinns i hela kommunen. Ett särskilt utmärkande drag för Sixten Magnusson villor är de spröjsade fönster i form av både perspektivfönster och sidoljus till dörrar som förekommer i både grupphus och villabebyggelsen.

- Sätträngsvägen, Danderyd. Grupphusbebyggelse i 1950-talsstil.
- Skirnervägen 20, Djursholm. Större Djursholmsvilla i 1940-talsstil.

Villa vid Sätträängsvägen i Danderyd och Skirnervägen 20 i Djursholm.

Rudolf S. Enblom var en av de mest anlitade arkitekterna i Djursholms tidigaste utbyggnadsskede till och med sent 1920-tal. Han avslutade sina arkitektstudier vid KTH i Stockholm 1886. Från 1887 bedrev han egen verksamhet i Stockholm och Djursholm. Villorna som ursprungligen omfattat ett 40-tal rör sig mellan stick style-inspirerad nationalromantik, jugend med de allra senaste exemplen tydligt influerade av den mer avskalade 1920-talsklassicismen. Villorna är framför allt uppförda mellan 1894 och 1919 men den yngsta byggnaden uppförd så sent som 1928. Bebyggelsen omfattar huvudsakligen villabebyggelse uppförd för de högre samhällsklasserna men innefattar även en del samhällsnyttiga byggnader som ett barnhem i centrala Djursholm samt lärarbostad, arbetarbostäder och ett tidigt elektricitetsverk.

- Auravägen 16A, Djursholm. Villa uppförd 1896.
- Trymvägen 1, Djursholm. Villa i 1920-talsklassicistisk stil.

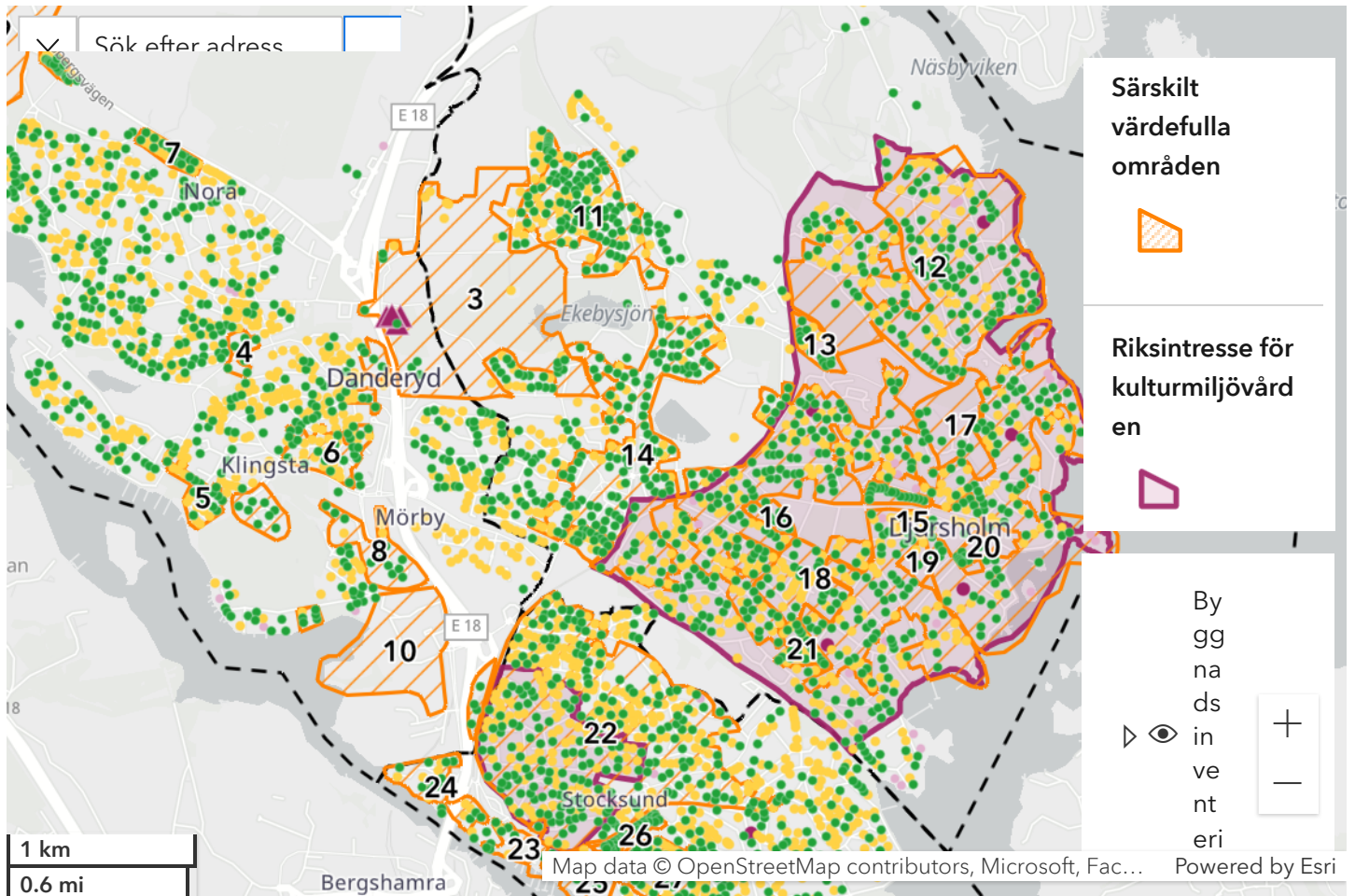

Auravägen 16A och Trymvägen 1 i Djursholm. Foto (Auravägen): Holger Ellgaard

Kulturmiljökartan

Om kulturmiljökartan

I Danderyd finns många kulturhistoriskt värdefulla miljöer, byggnader och objekt som på olika sätt berättar om kommunens historiska utveckling från förhistorisk tid till modern tid. Här finns värden som pekats ut på nationell nivå som fornlämningar, riksintressen och byggnadsminnen, såväl som byggnader och områden som pekats ut på kommunal nivå.

I kulturmiljöprogrammet har urvalet av värdefulla byggnader och områden gjorts utifrån Danderyds specifika förutsättningar i syfte att belysa de värden som särskilt väl speglar kommunens

framväxt och utbyggnadsfaser. För att läsa mer om hur arbetet har gått till se avsnittet [Värdering och urval](#).

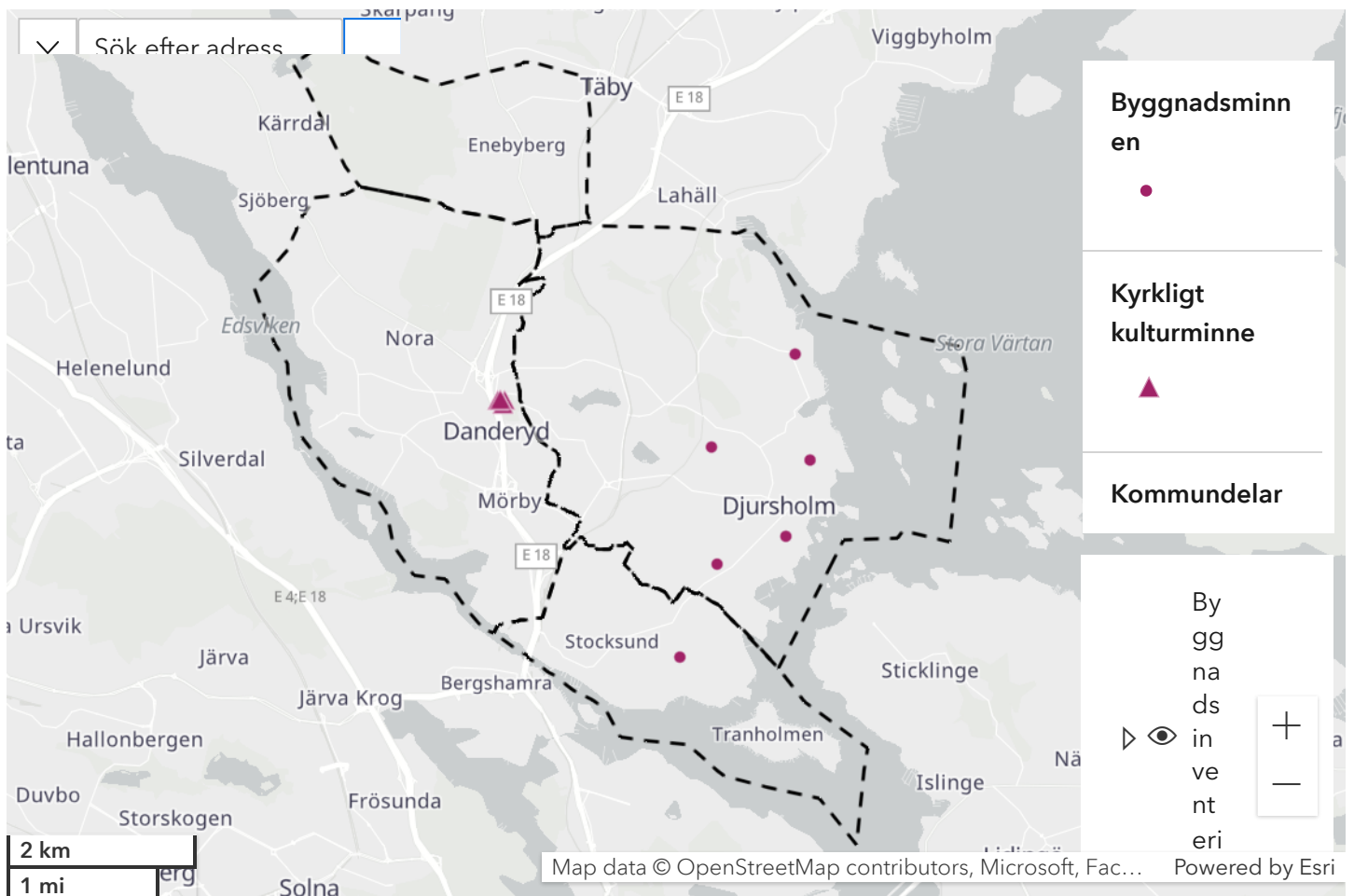
Så här använder du kartan:

I kartan till höger redovisas kulturmiljövärdena i kommunen som tänd- och släckbara lager. Du kan själv välja vilka lager du vill tända och släcka genom att markera ett lager. För att få fram information om ett objekt eller en miljö i kartan klicka på en punkt eller ett område. Läs mer under respektive rubrik i rubrikraden ovan.

Är din fastighet utpekad eller ingår i ett utpekad område?

När du planerar för om- och tillbyggnad av värdefulla byggnader eller nybyggnad inom ett särskilt värdefullt område är det viktigt att åtgärderna sker på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Läs mer om vad detta innebär se avsnittet [Till fastighetsägare](#) i kapitlet [Bevara och utveckla](#).

Byggnadsinventering

Alla byggnader i kommunen har inventerats och ett urval av bebyggelsen klassificerats enligt en tvågradig skala. Bedömningen utgår från hur väl byggnaden belyser ett visst kulturhistoriskt sammanhang eller förhållande. Även byggnader som har genomgått förändringar kan vara värdefulla, till exempel som representant för en sällsynt byggnadstyp eller tidsperiod, för sitt lokalhistoriska värde eller som en del i en värdefull helhetsmiljö.

Så här använder du kartan:

Sök efter adress eller fastighet i rutan i det övre vänstra hörnet, alternativt zooma in till önskvärt läge. Klicka på den byggnad (*punkt*) som du vill veta mer om. När du klickar så kommer en pop up-ruta upp. I rutan finns information om exempelvis byggår, arkitekt och vilken arkitekturstil byggnaden tillhör. Här står även om byggnaden ingår i ett *särskilt värdefullt område*.

Klassificeringen utgår från följande bedömningskriterier:

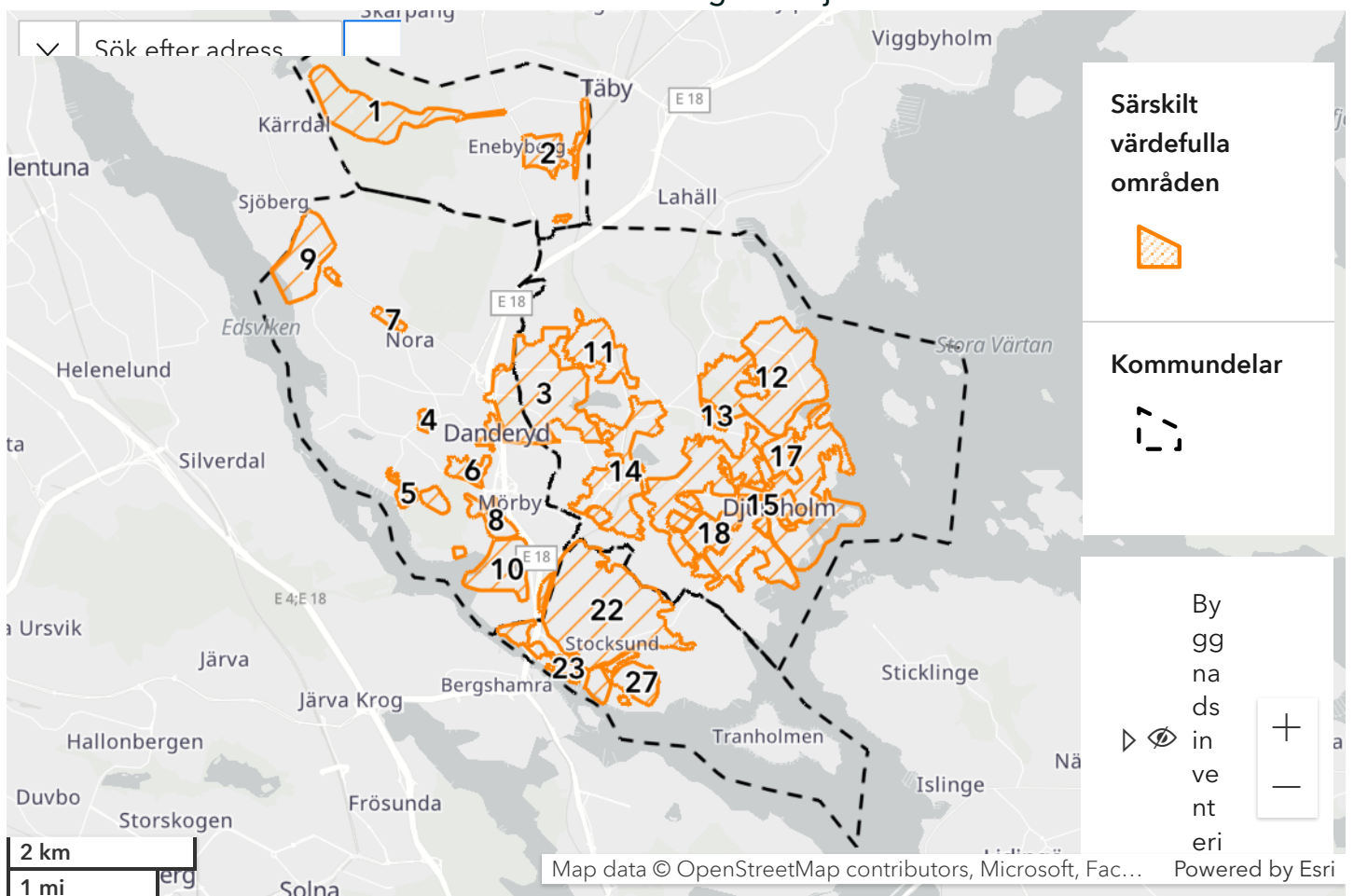
Klass 1. Särskilt värdefull – GRÖN

Byggnaden är ett särskilt tydligt uttryck för sin tids ideal och villkor. Den bidrar, genom sina fysiska egenskaper och karaktärsdrag, starkt till möjligheten att läsa och uppleva de historiska skeenden som format dagens miljö.

Byggnader som i underlaget klassats som särskilt värdefulla bedöms ha sådana höga kulturhistoriska värden att de kan motsvara plan- och bygglagens begrepp särskilt värdefull byggnad (PBL 8 kap. §13).

Klass 2. Visst kulturhistoriskt värde – GUL

Byggnaden uttrycker sin tids ideal och villkor. Den bidrar, genom sin karaktär och sina fysiska egenskaper, väl till helhetsmiljön och till möjligheten att läsa och uppleva de historiska skeenden som format dagens miljö.

Särskilt värdefulla områden

I den här kartan kan du utforska Danderyds värdefulla kulturmiljöer. Totalt har 27 områden av varierande omfattning

pekats ut i kulturmiljöprogrammet. Dessa är synliga i kartan till höger. Några områden är uppdelade i flera mindre delområden, geografiskt utspridda i kommunendelen. De utpekade områdena bedöms ha så höga kulturhistoriska värden att de motsvarar plan- och bygglagens begrepp *särskilt värdefullt bebyggelseområde* (PBL 8 kap §13). Läs mer om plan- och bygglagen under [Lagstiftningens krav](#) i kapitlet *Bevara och utveckla*.

Så här använder du kartan:

Zooma in till önskvärt läge. Klicka på det område som du vill veta mer om. När du klickar så kommer en pop-ruta upp. Här kan du läsa motiveringen till varför området är utpekad som särskilt värdefullt. För vidare läsning om området, klicka på länken *Läs mer om området* längst ner i pop-up rutan.

Enebyberg

- Område 1. Enebybergs gård
- Område 2. Egnahem i Enebyberg

Danderyd

- Område 3. Danderyds kyrka och det agrara Danderyd
- Område 4. Nora gård
- Område 5. Funktionalism i Klingsta
- Område 6. Egnahem i Klingsta
- Område 7. Grupphusbebyggelse i Danderyd
- Område 8. Det moderna Danderyd
- Område 9. Sätra prästgård
- Område 10. Danderyds sjukhus

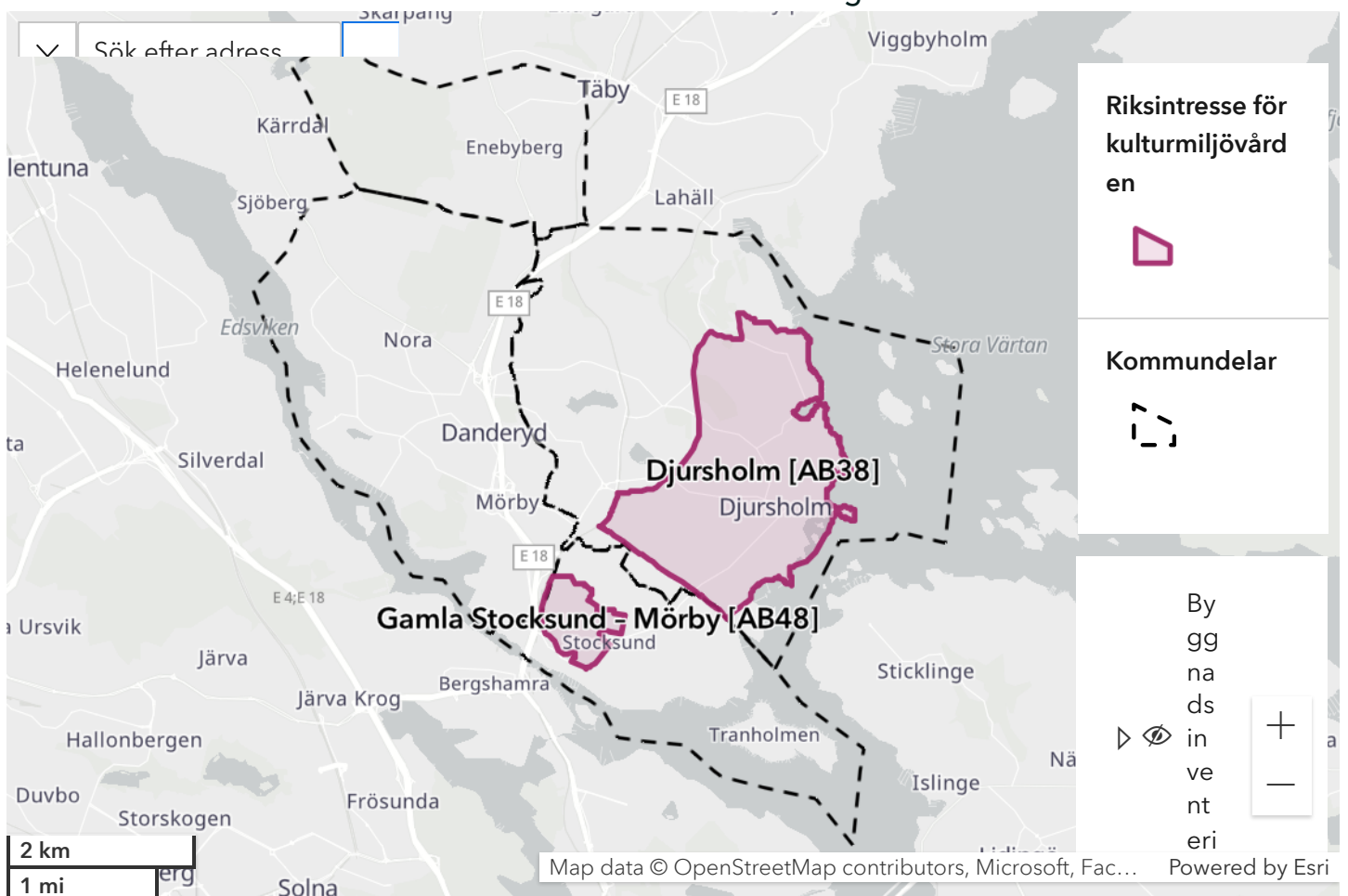
Djursholm

- Område 11. Tidiga villastaden Ekeby
- Område 12. Tidiga villastaden Svalnäs
- Område 13. Egnahem i Djursholm
- Område 14. Tidiga villastaden Ösby
- Område 15. Villastaden Djursholm
- Område 16. Kvarteret Yggdrasil
- Område 17. Djursholms slott

- Område 18. 1930- till 1950-talet i Djursholm
- Område 19. Institut Mittag-Leffler
- Område 20. Familjehotellet
- Område 21. Grupphusbebyggelse i Djursholm

Stocksund

- Område 22. Villastäderna Stocksund och Mörby
- Område 23. Kommunikationsmiljöer
- Område 24. Funktionalism i Stocksund
- Område 25. Cedergrenska parken
- Område 26. Modernism i Stocksund
- Område 27. 1940- och 50-talet i Söderskogen

Riksintressen för kulturmiljövården

Ett område av riksintresse för kulturmiljövården är enligt 3 kap. miljöbalken sammanhängande miljöer där värdena bedöms vara så höga att de är viktiga ur ett riksintressant perspektiv. Områdena har pekats ut av Riksantikvarieämbetet för att de

särskilt väl illustrerar delar ur den svenska historien. I Danderyds kommun finns två riksintressen för kulturmiljövården:

- **Djursholm [AB38]**
- **Gamla Stocksund – Mörby [AB48]**

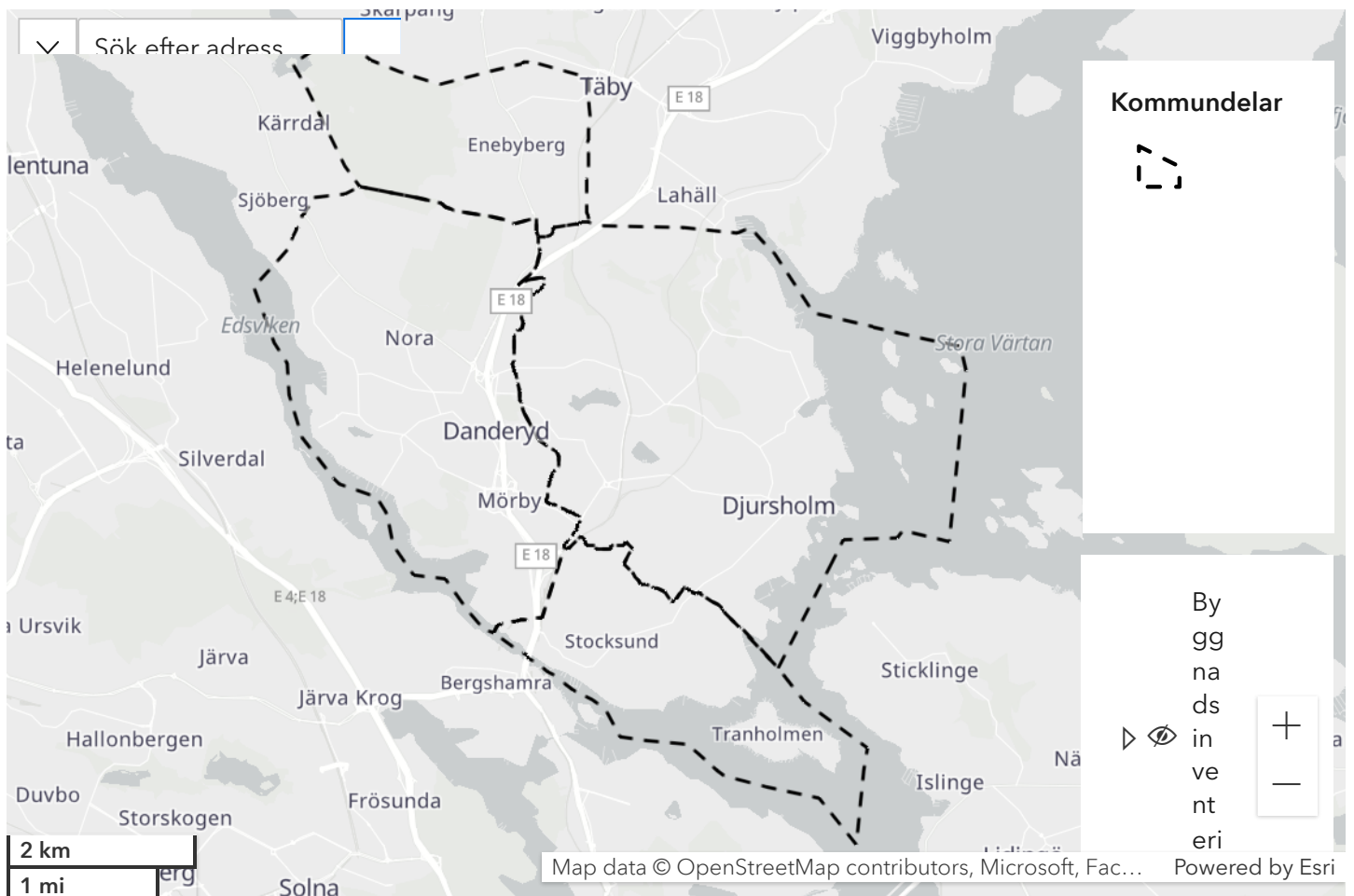
Så här använder du kartan:

Klicka på området i kartan så kommer en pop-ruta upp. Här kan du läsa Riksantikvarieämbetets motivering till varför området är värdefullt i ett nationellt perspektiv, samt en beskrivning av riksintressets fysiska uttryck och värden.

Vill du läsa mer har länsstyrelsen i Stockholm tagit fram en hemsida för länets riksintressen för kulturmiljövården. Läs mer om Djursholm [här](#), och om Stocksund [här](#).

Riksintressena ska enligt enligt 3 kap. miljöbalken skyddas från påtaglig skada, vilket innebär att det ställs särskilt höga krav på anpassning och hänsynstagande till kulturhistoriska värden inom dessa områden. I kapitlet Bevara och utveckla under avsnittet Riktlinjer för planeringen kan du läsa mer om kommunens förhållningssätt till riksintressena.

Fornlämningar

Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom forna tiders bruk, som är varaktigt övergivna och tillkomna före 1850. Dessa är skyddade enligt 2 kap. kulturmiljölagen. Lämningar som är yngre än 1850 brukar kallas för övriga kulturhistoriska lämningar. Dessa är inte skyddade som fornlämningar, men har ändå ett kulturhistoriskt värde och bör visas hänsyn.

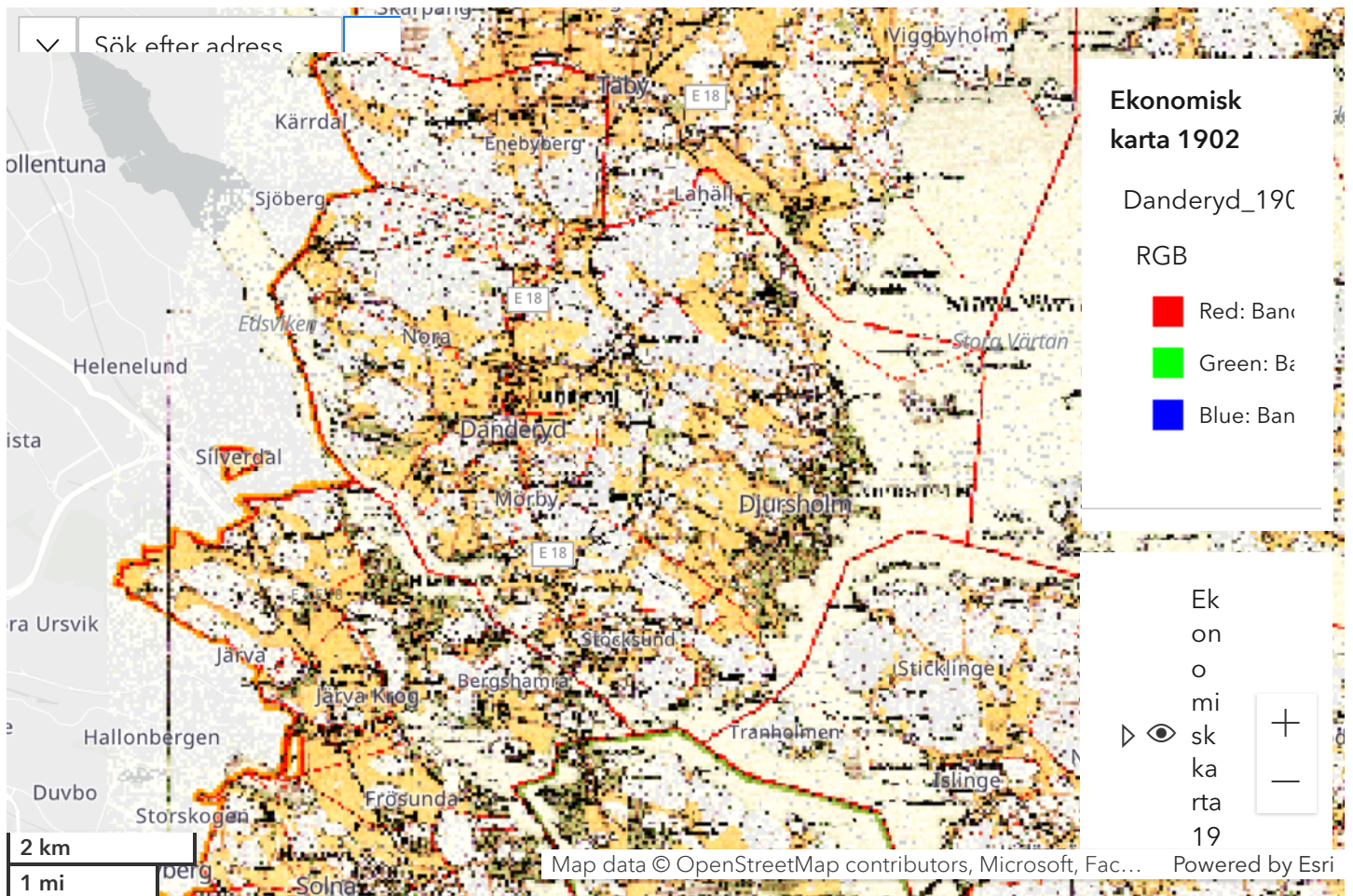
I Danderyds kommun finns idag 64 registrerade fornlämningar. Dessa utgörs främst av förhistoriska gravlämningar och runristningar, samt torplämningar och milstolpar från historisk tid. Utöver det finns närmare 100 möjliga fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Flest fornlämningar finns i kommunens centrala del. Klicka på symbolerna i kartan för att läsa mer om de olika lämningarna!

Besöksvärda lämningar från bronsåldern:

- Fornsök L2017:364. "Altarstenen": ett block med två skålgropar, det vill säga små, runda, skålade inknackade gropar. Stenen är belägen på en förhöjning i landskapet som under bronsåldern utgjort en udde ut i sundet som gick här. Här finns också ett järnåldersgravfält.
- Fornsök L2017:670. Stensättning på Mörbylundshöjden, ovanför Edsviken. Rund grav, ca 7 meter i diameter, uppbyggd av stenar direkt på berghällen. Under bronsåldern var höjden med graven ett tydligt blickfång nära den forntida stranden.

Besöksvärda lämningar från järnåldern:

- Runstenarna i Klingsta, vid Klockargårdsvägen och vid Danderyds kyrka. Fornsök L2017:527; L2017:366; L2017:652; L2017:580; L2017:651; L2017:1139. Runstenarna kan dateras till 1000-talet, det vill säga vikingatidens slut. Var de stått från början är osäkert, men sannolikt har de stått utmed viktiga vägar och broar i området.
- Två gravfält i norra Svalnäs samt två söder om Danderyds gymnasium. Fornsök L2017:999; L2017:1142; L2017:1238; L2017:1081. Gravfälten har mellan 20 och 60 gravar och omfattar en blandning av olika gravformer. Vanligast är de runda stensättningarna, följt av gravhögar, men det finns även exempel på rektangulära, kvadratiska och triangulära stensättningar, resta stenar, treuddar och klumpstenar. Flera av gravtyperna förekommer både under den äldre och yngre järnåldern.

Historiska kartor

I den här kartan kan du utforska hur Danderyd såg ut i äldre tid och jämföra med dagens Danderyd genom historiska kartor och ortofoton. Historiska kartor kan vara ett värdefullt verktyg i samhällsplaneringen och ett sätt att lära sig mer om en plats historia. Du kan exempelvis jämföra äldre gatusträckningar och bebyggelsemönster med dagens landskap.

Så här använder du kartan:

Välj själv vilka historiska kartor och foton du vill synliggöra genom att tända och släcka lager i listan till höger. Om du vill hitta en specifik byggnad i kartan kan du söka på adress eller fastighetsbeteckning genom att klicka på förstoringsglaset i det övre vänstra hörnet.

Enebyberg

Enebyberg har sitt ursprung i det tidiga 1900-talets egnahemsrörelse och präglas idag i huvudsak av småhusbebyggelse från tidigt 1900-tal till sent 1970-tal. Samhället har växt fram på Enebybergs gårds tidigare marker. Herrgårdsmiljön från 1700-talet utgör ett tydligt uttryck för kommunalens äldre agrara historia. Områdets årsringar med herrgårdsmiljön, villastadens slingrande gatunät och senare grupphusområden ger Enebyberg dess tydliga karaktär.

Historik

Eneby omnämns första gången i skriftliga källor 1357, men när och var de första människorna bosatte sig permanent i området vet vi inte säkert. Mellan 1500- och 1700-talet tillhörde stora delar av Eneby Djursholms gods. Under 1700-talet bestod byn av tre gårdar: Västergården, Mellangården och Östergården. År 1775 uppfördes grunden till nuvarande manbyggnad på Västergårdens marker och egendomen fick namnet Enebyberg. De två andra gårdarna köptes senare in och hamnade under

Enebyberg. Gården bytte ägare flera gånger under 1700- och 1800-talet innan den slutligen hamnade i familjen Kihlbergs ägor. Det äldre byläget låg ca 800 meter öster om dagens Enebybergs gård i kvarteret **Palmen**.

Enebybergs gårds ägor med herrgård, flygelbyggnader och omgivande trädgård och odlingsmarker.

Utsnitt ur karta från 1809. Källa: Lantmäteriet historiska kartor

År 1907 blir starten på en ny tid för Enebyberg när dåvarande ägaren Ernst Kihlberg grundade AB Enebybergs Villastad. Samma år upprättades en plan för villastadens utbyggnad och gårdens marker började styckas av för att säljas som villatomter. Bebyggelsen uppfördes enligt egnahemsprincipen vilket innebar att villaägarna själva byggde sina hus. Kihlberg anlade en såg och hyvleri i området med syftet att själv förse villabyggarna med byggnadsmaterial. För att ha råd att bygga sina villor fick de möjlighet att låna pengar av sin arbetsgivare samtidigt som de erbjöds fördelaktiga avbetalningsplaner av villaföretagen.

Vykort av Enebybergs villastad och Enebybergs skola. Källa: Enebybergs gårds förening

Roslagsbanan (då Rimbobanan) fick en ny station i Enebyberg år 1909, vilket blev en viktig förutsättning för samhällets

framväxt. 1914 hade Enebyberg vuxit så mycket att det blev ett municipalsamhälle med sina ca 800 invånare. På 1920- och 1930-talet kompletterades villasamhället med nya utbyggnadsplaner. Kommunikationerna förstärktes ytterligare på 1920-talet då bussförbindelser började köras genom det nystartade lokala bussföretaget Stockholms läns Omnibuss AB eller SLO, även det på Kihlbergs initiativ.

Enebybergs hållplats i två olika skepnader. Källa: Järnvägsmuseet

De som bosatte sig i Enebyberg var i första hand hantverkare, arbetare och tjänstemän, vilket var typiskt för de egnahemsområden som uppfördes kring städerna vid tiden. Många av Enebybergs invånare arbetade vid LM Ericsson inne i Stockholm eller som hantverkare i närområdet och senare även vid SLO, som blev den största arbetsgivaren i Enebyberg.

Stockholms läns omnibuss, bild tagen ca 1950. Källa: Järnvägsmuseet

Bebyggelseutvecklingen fortsatte i stadig takt fram till 1940-talet då alla tomter i 1923-års stadsplan var bebyggda. Därefter avstyckades äldre villatomter för nya byggnader allt eftersom. På 1930-talet uppstod ett litet affärscentrum med postkontor i anslutning till SLO:s kontor och garage. Det dröjde till 1960-talet

innan ny mark togs i anspråk för exploatering, denna gång på den flacka jordbruksmarken i anslutning till Enebybergs gård. Vid denna utbyggnadsfas uppfördes rad- och kedjehus typiska för 1960- och 1970-talet. I anslutning till den äldre centrumbebyggelsen runt Gamla Norrtäljevägen/Enebybergsvägen kompletterades samtidigt centrumbebyggelsen med ett affärs- och servicecentrum med bland annat kyrka, bibliotek och vårdcentral.

Till vänster: Exploatering av kvarteret Cedern, färdigbyggt 1966.
Till höger: Nybyggda Brageskolan på 1950-talet. Källa: Eneby gårds förening

1357

Enebyberg nämns första gången i skrift

1775

Grunden till det som idag är Enebybergs gård läggs

1907/1909

Enebybergs villastad grundas på Enebybybergs gårds marker

1914

Enebyberg blir municipalsamhälle

1923/1933

Enebyberg får nya stadsplaner

1971

Enebyberg blir en kommundel i Danderyds kommun

Övergripande karaktär

Enebyberg är det nordligaste av Danderyds villasamhällen. Samhället har växt fram på Enebybergs gårds tidigare marker med bebyggelsen koncentrerad till kommundelens östra delar. Ungefär en tredjedel av kommundelens yta västerut utgörs av Rinkebyskogen, som är Danderyds största sammanhängande grönområde. Utmed stadsdelens östra gräns sträcker sig Roslagsbanan i nord-sydlig riktning. Mitt i samhället ligger Eneby torg med butiker, kyrka och serviceinrättningar.

Varierad villabebyggelse från 1900-talets första hälft.

Kommundelen präglas av ett småbrutet sprickdalslandskap med många små skogbeklädda höjdparter. I området finns tydliga årsringar som visar hur samhället vuxit fram. Den tidigaste villabebyggelsen är koncentrerad till området öster om Enebybergsvägen samt området närmast järnvägen och består till stor del av villor från 1900-talets första decennier. Området väster om Breda vägen i sydvästra Enebyberg domineras av bebyggelse från 1930- och 1940-talet. I den nordvästra delen av samhället, alldeles intill Enebybergs gård, återfinns Enebybergs senare utbyggnadsfas med rad- och kedjehus från 1960- och 1970-talet.

Enebybergs gård: Herrgårdsmiljö från slutet av 1700-talet med mangårdsbyggnad, flygelbyggnader och intilliggande arbetarbostad. På gården finns äldre bevarade grönstrukturer i form av uppvuxna ädellövträd och fruktträd, samt en äldre allékantad väg som leder fram till gården från Enebybergsvägen. Rinkebyskogen med Rösjöängarna väster om gården utgör

tydligt avläsbara spår efter områdets agrara användning. Två äldre vägsträckningar går genom stadsdelen idag: Norrtäljevägen i öst-västlig riktning och Enebybergsvägen mot Roslagen i nord-sydlig riktning.

Enebybergs gård och Rösjöängarna. Foto, bild 2: Maria Djurskog

Det äldre villasamhället: Villasamhället präglas av en varierad bebyggelse av olika ålder, utformning och karaktär men består i huvudsak av friliggande villor i 1-2 plan. Terrängen i samhällets äldsta bebyggda delarna är till stora delar kuperad med ett gatunät som följer den naturliga topografin. Äldre bebyggelse är terränganpassad och ligger ofta i höjdlägen. Villorna från 1900- till 1940-talet är av egnahemstyp och uppförda i jugend, nationalromantisk, klassicistisk eller funktionalistisk stil med fasader av puts eller panel. En stor del av de äldsta villorna har förlorat sin ursprungliga och tidstypiska karaktär till följd av senare om- och tillbyggnader. 1950- till 1970-talets bebyggelse består både av enklare kataloghus och arkitektritade villor i modernistisk stil. Fasadmaterial som tegel, mexisten eller puts är vanligt förekommande. Karaktäristiskt för den tidiga villabebyggelsen är även stora tomter med uppvuxna trädgårdar i form fruktträd, buskar och låga häckar eller staket som skärmar av mot gatan. I villaområdet finns mindre grönområden inkilad mellan bebyggelsen.

Exempel på bebyggelse från villasamhällets första utbyggnadsfas till vänster.
Till höger en tegelvilla från 1950-talet.

Grupp- och radhusområden: Småhusområdena i nordvästra Enebyberg, i anslutning till Enebybergs gård, är byggda på ett större flackt markparti som tidigare brukats som åkermark. Området har ett bebyggelsemönster med en sammanhållen karaktär som består av enhetligt planerade kedjehus- och radhus från 1960- och 1970-talen utmed ett rätvinkligt gatunät. Kedjehusen är placerade i mindre grupper och utförda i trä. Radhusen ligger i raka rader med fasader i tegel och betong.

Till vänster kedjehus i området Eneby gård. Till höger radhus i kvarteret Cedern.

Kulturhistoriskt värde

Enebyberg berättar om det tidiga 1900-talets omvandling av Stockholms ytterområden när villasamhällen och pendlarorter

började växa fram på de äldre gårdarnas jordbruksmarker i anslutning till järnvägen. Enebybergs utveckling från utpräglad jordbruksbygd till villastad är tydligt läsbar i dagens landskap med den bevarade herrgårdsmiljön kring Enebybergs gård och den äldsta villabebyggelsen närmast järnvägen.

Enebybergs gårds bevarade herrgårdsmiljö från det sena 1700-talet med omgivande skogs- och odlingslandskap har ett högt kulturhistoriskt värde genom dess möjlighet att berätta om Danderyds äldre agrara karaktär med jordbruk, gårdar och torp innan den moderna stadens utbyggnad kring sekelskiftet 1900.

Bebyggelsens årsringar enligt tidens varierade arkitekturideal speglar Enebybergs olika utbyggnadsfaser och visar hur stadsplaneringens och arkitekturens ideal har förändrats under 1900-talet. Från det tidiga 1900-talets terränganpassade gatu- och tomtstruktur med stora och individuellt utformade trävillor och lummiga trädgårdar till 1930- och 1940-talets mer avskalade och standardiserade typhus. Därpå tillkommer arkitektritade villor från 1950-, 1960- och 1970-talet med stramt modernistiska utformade trädgårdar.

Råd och riktlinjer

Nedan råd gäller övergripande planering för Enebyberg.

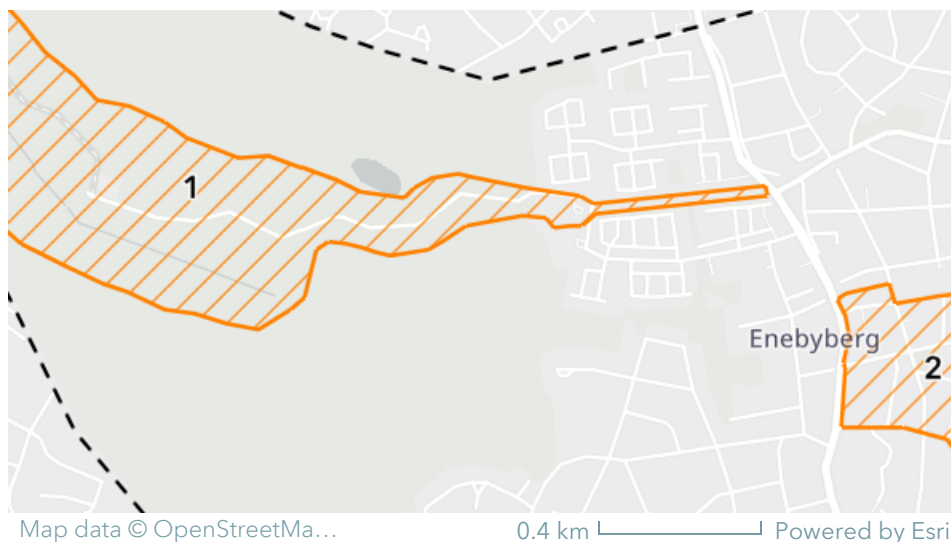
Detaljerade råd för de särskilt värdefulla områdena går att läsa under respektive område.

- Enebybergs tydliga årsringar med bebyggelse från 1700-tal till 1970-tal ska vara fortsatt läsbara och utgöra utgångspunkt för framtida bebyggelseutveckling i kommundelen. Detta innebär att miljöer och byggnader från samtliga av kommundelens tongivande bebyggelsekaraktärer och utbyggnadsfaser behandlas med varsamhet och omsorg om befintlig bebyggelsestruktur och utformning.
- Enebyberg ska fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, buskar och gräsytor. Dessa stärker

miljöns värde och ska tas i beaktande vid planering och lovprövning. Undvik att bevarade grönkilar byggs igen.

- Bebyggelsens ursprungliga arkitektoniska uttryck, material och tidstypiska karaktär ska vara vägledande vid om- och tillbyggnader.
- Eventuell ny bebyggelse ska anpassas till den omgivande bebyggelsen vad gäller, volymverkan, utformning och placering på tomten. Undvik att avstycka äldre villatomter med ursprunglig storlek.
- Antikvariska underlag kan krävas i samband med ändring inom särskilt värdefulla områden.
- Vid planläggning bör byggnader som är utpekade i byggnadsinventeringen förses med planbestämmelser och skyddas från förvanskning och ovarsamma åtgärder.

Särskilt värdefulla områden

Karta över särskilt värdefulla områden i Enebyberg.

I Enebyberg har två områden pekats ut som särskilt värdefulla. Dessa områden bedöms ha sådana höga kulturhistoriska värden att de motsvarar plan- och bygglagens begrepp *särskilt värdefullt bebyggelseområde* (PBL 8 kap §13). Vissa områden består av flera delmiljöer som tillhör samma berättelse, men ligger

geografiskt utspritt i kommundelen. Till varje område finns en beskrivning av områdets nuläge och historik, motiv till bevarande, värdebärande egenskaper, särarter och karaktärsdrag samt råd och riktlinjer att förhålla sig till vid ändring.

Läs mer om lagstiftningens krav i kapitlet [Bevara och utveckla](#). Om du vill veta mer om de olika arkitekturstilarna som finns i Danderyd, se [Arkitekturguiden](#).

- [Område 1. Enebybergs gård](#)
- [Område 2. Egnahem i Enebyberg](#)

Område 1. Enebybergs gård

Området omfattar Enebybergs gård med allé samt Rösjöängarna. Enebybergs gård ligger inkilad mellan Rinkebyskogen i väster och kedjehusområde Eneby gård i öster. Kedjehusområdet genomskärs av en allé som historiskt tillhört gården. Denna sträcker sig från Enebybergsvägen hela vägen fram till gården.

Enebybergs gård har sitt ursprung som Wästergården, en av tre gårdar i byn Eneby som finns belagd sedan 1300-talet. Under 1700-talets andra hälft förvärvades gården av bryggaren Anders Berg som uppförde en ny mangårdsbyggnad i Wästergårdens ställe. Strax därpå flyttades gården till sin nuvarande plats vid Rinkebyskogens skogsbyn, väster om den gamla bytomten vid korsningen Enebybergsvägen och Gamla Norrtäljevägen. I samma skede byggdes också gården om till en herrgårdsbyggnad i två plan som fick namnet Enebyberg. Efter att Enebybergs marker exploaterats för villastaden stod gården öde en period innan den köptes av kommunen 1975, varefter den renoverades med fokus på byggnadsvård. Även år 2020 renoverades gården på nytt varpå det fick sitt nuvarande utseende.

Enebybergs gård och allén som leder fram till gården. Nere till höger syns den före detta statarlängan väster om gården. Foto, bild 1: Maria Djurskog

Huvudbyggnaden har en tydlig karaktär av det sena 1700-talet med naturstenssockel, slätpanelade fasader, fasadindelning med pilastrar, dekorativa fönsterfoder, portik som bärs upp av kolonner, profilerad takfot och sadeltak. Till gården hör även två flygelbyggnader från 1787, delvis ombyggda men samstämmiga i karaktär med huvudbyggnaden, samt en statarlänga från 1800-talet som flyttades hit på 1990-talet. En bit västerut, vid Rösjöängarna inne i Rinkebyskogen, fanns det i äldre tid två torp och odlingsmarker tillhörande gården. Torpen är borta men det öppna odlingslandskapet finns kvar som spår av den agrara miljön.

Rösjöängarna med det välbevarade öppna odlingslandskapet och ekträd.

MOTIV TILL BEVARANDE

Miljön kring Enebybergs gård är av stor betydelse för förståelsen av Enebybergs och Danderyds äldre historia som agrart

landskap innan det blev en villaförort till Stockholm. Gården och allén tillsammans med Rösjöängarna och Rinkebyskogen utgör en för kommunen unik miljö med höga kulturhistoriska värden. Mangårdsbyggnaden med flyglar tillsammans med statarlängan berättar om de livsvillkor och sociala skiktningar som fanns i det agrara samhället under 1700- och 1800-talet. Byggnaderna har trots senare renoveringar ett yttre som visar på en arkitektur och byggnadskonst som är karaktäristisk för det sena 1700-talets herrgårdsmiljöer. Sammantaget är miljön en tydlig representant för den utveckling som skedde på landsbygden runt Stockholm under 1700- och 1800-talet då ett flertal nya herrgårdar och säterier bytte ägare och nyetablerades.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Helhetsmiljön med herrgårdsanläggning, statarlänga, äldre trädgårdsstrukturer och allékantad vägsträckning fram till gården samt omgivande skogs- och jordbrukslandskap.
- Herrgårdsanläggningens strama och symmetriska uttryck med tydlig karaktär av det sena 1700-talets klassicerande stilideal. Huvudbyggnad som flankeras av två parallellställda flygelbyggnader med en centralt placerad grusad gårdsplan och gräsbeklädd rundel. Äldre stenmur och uppvuxna ädellövträd och fruktträd.
- Huvudbyggnadens slätpanelade fasader och knutlådor i form av pilastrar, entréparti med kolonner, dekorativa fönsterfoder, fönsterluckor och blindfönster. Den före detta statarlängan med fasader av liggtimmer och stående panel, dubbla ingångar med äldre dörrpartier och delvis äldre fönstersättning.
- Bebyggelsens placering i landskapet vid skogsbrynet och kopplingen till Rösjöängarna som tydliggörs genom äldre vägsträckningar.
- Bevarade öppna landskapsrum vid Rösjöängarna med odlings-, ängs- och åkermark inne i Rinkebyskogen som

illustrerar det äldre jordbrukslandskapet i bördiga dalgångar. Äldre uppvuxna ädellövträd i skogsbrynet. Kvarvarande husgrund efter torpet Västertorpet.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Enebybergs gård med rötter i 1700-talet bör vårdas och underhållas med traditionella material för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Äldre bevarade trädgårdsstrukturer som stenmur, allékantad vägsträckning, äldre uppvuxna ädellövträd och fruktträd ska bevaras och underhållas.
- Mangårdsbyggnaden, flygelbyggnaderna och statarlängan ska bevaras exteriört avseende volym och karaktär samtidigt som nya om- och tillbyggnader ska undvikas.
- Den äldre allékantade vägsträckningen från Enebybergsvägen till Rösjöängarna ska fortsatt bibehålla sin sträckning och Rösjöängarna behållas öppna.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader. Det gäller exempelvis fönster och portar i originalutförande samt äldre till- och ombyggnader.
- Vid ändring i miljön ska antikvarisk sakkunnig medverka i planprocess och vid bygglov som kan påverka kulturmiljöns värden och karaktärsdrag.
- Ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom det särskilt värdefulla området.

Område 2. Egnahem i Enebyberg

Området utgörs av tre delområden av olika storlek: Ett större sammanhängande område centrerat kring Stig Dagermans park och två mindre områden utmed Ringvägen respektive Västra

Banvägen. I områdets ingår också Enebybergs skola från 1911. Områdena i östra Enebyberg var de första att bebyggas i villastaden och hör därmed till samhällets äldsta delar med bebyggelse från tidigt 1900-tal. I dessa kvarter har villabygandet successivt fortsatt fram tills idag men bebyggelseutvecklingen var som störst till och med 1930-talet.

Egnahemsvillor i lummigt gaturum.

Bebyggelsen består främst av egnahemsbebyggelse i form av enklare kataloghus men även större arkitektritade villor med stildrag av nationalromantik, jugend eller 1920-talsklassicism. Villorna är överlag 1 ½ - 2 våningar med brutna, obrutna eller valmade sadeltak, även mansardtak förekommer. Fasadmaterial är oftast träpanel målade i ljusa oljefärger och rödfärg eller ljus puts. Husen är terränganpassade, placerade i höjdlägen längs med åsen vid stationsområdet eller en bit mer indragna från tomten där terrängen tillåter det. Trädgårdarna har öppna gräsytor med planteringar i form av äldre fruktträd eller uppvuxna barr- och lövträd. Även kuperade naturtomter förekommer. Tomterna inhägnas med häckar, stängsel eller låga spjalstaket, ofta med dekorativa grindar.

Exempel på äldre villabebyggelse och trädgårdar i Enebyberg.

Vy över Enebybergs skola, uppförd 1911. Foto: Erik Somnäs

MOTIV TILL BEVARANDE

Bebyggelsens ålder och närhet till Roslagsbanan visar på ett tydligt sätt hur egnahemsområden växte fram längs med större kommunikationsleder i början av 1900-talet. Områdena är de bäst bevarade delarna av det äldsta Enebyberg och visar på tidens stadsbyggnadsideal och villarkitektur samt förstärker läsbarheten av det viktiga sambandet med järnvägen. Kvarteren som ger många exempel på både tidiga kataloghus samt större villor med mer individuella uttryck från samma tid. Trots det förhållandevis stora antalet nya och ombyggda villor, är det övergripande intrycket av ett relativt välbevarat egnahemsområde från det tidiga 1900-talet.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Oregelbundet gatunät som är anpassat efter terrängens förutsättningar. Välbevarad tomtstruktur där hus och trädgård är följsamt anlagda efter befintlig topografi, utan större plansprängningar eller planutfyllnader och sparsamt med hårdgjorda ytor.
- Varierande villarkitektur av i huvudsak egnahemskaraktär från 1900- till och med 1930-tal i stilar som jugend, nationalromantik, 1920-talsklassicism och funktionalism.
- Fasader i ljus puts eller panel i ljusa oljefärger alternativt rödfärgade. Dekorativa byggnadsdetaljer som snickerier, småspröjsade fönster och burspråk, öppna farstukvistar eller glasverandor. Brutna, obrutna, valmade sadeltak eller mansardtak täckta i tvåkupigt tegel eller falsad plåt är alla tydliga uttryck för områdets karaktär.
- Trädgårdar trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten. Äldre planteringar av fruktträd på trädgårdar som avskärmas med enkla staket, stängsel eller häckar med äldre grindar i smide.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Områden med bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomt, volymverkan och fasadmaterial.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Området ska fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gaturummet. Avskärmande plank bör endast sättas upp vid bullerstörda områden

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Undvik att placera garage eller carport mot gatan.

Danderyd

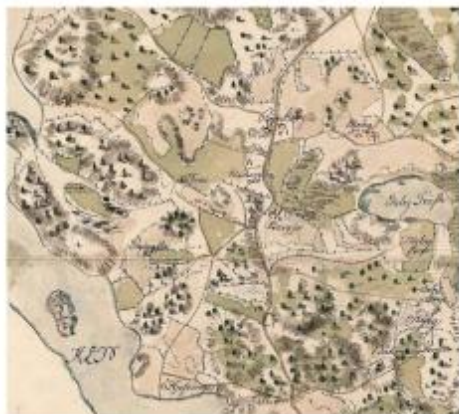
Danderyd har många olika skepnader med sina gårdsmiljöer, villasamhällen, flerbostadshus och storskaliga centrumanläggning. Kommundelen skildrar tydligt kommunens alla årsringar från förhistorisk tid till efterkrigstidens bebyggelseexpansion. Danderyd har kommunens största bestånd av bevarad agrar bebyggelse samt den enda gården som ännu bedriver aktivt jordbruk. Här ligger också Danderyds kyrka med anor från 1400-talet. Kommundelen tar sitt namn efter Danderyds socken som även fått ge namn åt hela kommunen.

Historik

Danderyds långa tidsdjup illustreras genom de många gårdar som finns i kommundelen. Gårdarna Rinkeby, Berga, Nora, Kevinge och Klingsta är alla av olika ålder varav de äldsta är kända i skrift sedan åtminstone 1300-talet. Ortnamnen i sig har sannolikt etablerats under järnåldern, men var den förhistoriska bebyggelse som kopplar till namnen har legat vet vi inte. Spåren efter områdets tidiga inbyggare utgörs främst av gravar som

återfinns på höjder i landskapet. Alla gårdsmiljöer finns i någon mening kvar idag, varav delar av bebyggelsen härrör från det sena 1700-talet och 1800-talet. Utöver gårdarna finns även äldre byggnader i form av Danderyds kyrka från 1400-talet samt Rinkeby båtsmanstorp och Danderyds krog från 1600-talet. Runt Danderyds kyrka fanns länge ett etablerat sockencentrum med bland annat skola, fattigstuga och epidemisjukhus. Kyrkan förlorade sin centrala position i början av 1900-talet då kommunens centrum förflyttades till villaområdena.

Situationskarta över Danderyds socken från 1785.

Källa: Lantmäteriets historiska kartor

Under 1800-talets andra hälft och 1900-talets första decennier inleddes en utveckling av kommundelen. Till en början bebyggdes västra Danderyd med ett fåtal sommarvillor utmed Edsvikens strand. Än idag kan man se husgrunder från några av dessa i Mörbyskogen. Flera av de äldre gårdarnas marker började exploateras för villabebyggelse under 1920- och 1930-talet, varav den mest omfattande bebyggelsen skedde på Nora och Klingsta marker. 1926 köpte bankiren Gunnar Kassman Nora gård varpå företaget AB Nora Trädgårdsstad bildades. Den initiala utbyggnaden skedde inte i form av regelrätt villabebyggelse, istället uppfördes en mängd små sportstugor av vilka endast ett fåtal finns kvar idag. Dessa användes både som **helårsboenden** och fritidshus. Strax därpå utvecklades även Berga, Kevinge och Klingsta under liknande former. Till skillnad från Stocksund, Djursholm och Enebyberg anslöts inte de västra delarna av Danderyd till Roslagsbanan, även om det fanns planer på en sträckning till Nora torg. **Närmaste** station var vid här den tiden Mörby och Stocksunds stationer. Kollektivtrafiken till och

från Danderyd sköttes i stället av busstrafik i SLO:s regi. På 1920-talet öppnade Mörby lasarett som snabbt kom att bli en av kommunens största arbetsgivare.

Flygfoto över Nora trädgårdsstad år 1947.
Källa: Upplandsmuseet/DigitaltMuseum

På 1950-talet fortsatte utbyggnaden av kommundelen.

Villaområdena i västra Danderyd blev under 1950-talet helt bebyggda, varav flera äldre tomter avstyckades med nya villor. Mindre avgränsade områden med grupphus tillkom också. Flerbostadshus uppfördes också på flera håll i Danderyd, bland annat vid Mörby backe, Kevingeringen och runt det blivande Mörby centrum. Flerbostadshusen var lamellhus om tre till fyra våningar och högre punkthus. I vissa av husens bottenplan fanns butiker. På 1960-talet tillkom ytterligare flerbostadshus, då genom det större bostadsområdet Mörbyskogen beläget strax öster om Mörby centrum.

Samtidigt skedde en utbyggnad av samhällliga funktioner i Danderyd med ålderdomshem och ett utökat skolväsende. Två av dessa var Kevingeskolan i centrala Danderyd och Balderskolan i Nora. År 1955 invigdes Danderydsgården, från början tänkt som hembygdsgård men som senare kom att inrymma bland annat kulturskola.

Bostadsområdet Mörby backe på 1950-talet. Källa: Danderyds hembygdsförening

År 1961 invigdes Mörby centrum med butiker, service och restauranger. Innan dess utgjorde Nora torg kommundelens centrum, med en mängd olika butiker och service som postkontor och bank. Vid samma period pågick en omfattande om- och tillbyggnad av Danderyds sjukhus, som nyinvigdes 1962. I samband med detta anlades en bussterminal vid Mörby centrum med en gångtunnel till sjukhuset.

På 1970-talet drogs tunnelbanan från Stockholm till Mörby centrum via Danderyds sjukhus. Kommunen fick därigenom sina två första och enda tunnelbanestationer vilket stärkte Danderyds roll som förort till Stockholm. På så sätt bildades även en naturligt knutpunkt i kommunen. Efterfrågan på bostäder var fortsatt hög tack vare närheten till huvudstaden. Danderyds bebyggelseutveckling avstannade därför aldrig utan nya årsringar tillkom löpande under 1900-talets senare del. Under samma årtionde drogs E18 fram genom Danderyd.

Danderyds sjukhus efter utbyggnaden, foto taget 1970. Källa: Nordiska museet

Mörby centrum år 1967, några år efter invigningen. Källa: Danderyds hembygdsförening

1300-tal

Nora gård omnämns första gången i skrift

1400-tal

Danderyd omnämns första gången i skrift och
Danderyd får en ny stenkyrka

1926

Gunnar Kassman köper Nora gård och lägger
grunden till Nora trädgårdsstad

1961

Mörby centrum invigs

1978

Tunnelbanestationerna Mörby centrum och
Danderyds sjukhus invigs

Övergripande karaktär

Danderyd är den västligaste av de fyra kommundelarna. Kommundelen består av de fyra villasamhällena Nora, Klingsta, Kevinge och Berga samt Mörby centrum med intilliggande koncentration av flerbostadshus, uppförda i samband med centrumutvecklingen. Strax söder om centrum ligger Danderyds

sjukhusområde. I kommunens östra delar avskärmar E18 Berga gård och Danderyds kyrka från resten av kommundelen. I anslutning till kyrkan breder ett stort jordbruksområde ut sig mellan E18 och Djursholm. Här ligger flera av kommundelens äldre gårdsmiljöer samlade. I kommundelens norra delar breder Rinkebyskogen ut sig och i söder möter Nora, Kevinge och Klingsta Edsvikens strand. I Kevinge finns en stor golfbana.

Vybilder från västra Danderyd.

Danderyd präglas av ett sprickdalslandskap med skogbeklädda höjdparter och dalar som sträcker sig ned mot vattnet västerut. Bebyggelsen bär tydliga spår efter områdets olika utbyggnadsfaser. Villasamhällena från 1900-talets första hälft, som utgör största delen av kommundelens bostadsbestånd, har i grunden en planstruktur som överensstämmer med trädgårdsstadens ideal med ett slingrande gatunät. I centrum och kommundelens ytterkanter finns områden bebyggda med flerfamiljshus från 1950-talet och 1960-talet. Dessa senare utbyggnadsfaser avviker delvis från detta mönster. Detta exemplifieras i bebyggelsen vid Mörby centrum, Hammarbacken, Sätträängsvägen och Kevingeringen. Kommundelen har det största beståndet av agrar bebyggelse i kommunen.

Agrar bebyggelse: Många av de äldre gårdarna finns kvar i kommundelen. Bebyggelsen är av varierande karaktär och ålder.

En stor del av de äldre byggnaderna har gått förlorade.

Danderyds kyrka uppfördes ursprungligen i början av 1400-talet som en ersättare för en äldre träkyrka. Dess nuvarande form har den fått efter om- och tillbyggnader under 1600- och 1700-talet. Kyrkan utgör kärnan i det bevarade agrara landskap som upptar ett stort område i centrala Danderyd. Inom området finns både torp och gårdar som Berga, Nora, Nyby torp och Ekeby med olika grad av bevarad bebyggelse.

Danderyds kyrka samt detaljbilder föreställandes bebyggelse vid Berga gård och Nyby torp.

Det blandade villasamhället: Villasamhället präglas av en varierad bebyggelse av olika ålder, utformning och karaktär men består i huvudsak av friliggande villor i 1-2 plan. Terrängen i samhällets äldsta delar är till stora delar kuperad med ett gatunät som följer den naturliga topografin. Äldre bebyggelse är terränganpassad och ligger ofta i höjdlägen. Villorna från 1920- till 1940-talet är av egnahemstyp och uppförda i stilar som jugend, nationalromantik, klassicism eller funktionalism med fasader i puts eller panel. En stor del av de äldsta villorna har förlorat sin tidstypiska karaktär till följd av senare om- och tillbyggnader. 1950- till 1970-talets bebyggelse består till merparten av arkitektritade villor, samt rad- och grupphus i modernistisk stil. Fasadmaterial som tegel, mexisten eller puts är vanliga.

Gaturummen i villasamhällena präglas av prunkande grönska. Karaktäristiskt för den tidiga villabebyggelsen är stora tomter med uppvuxna trädgårdar med fruktträd, buskar och låga häckar eller staket mot gatan. För den senare villabebyggelsen, från 1950-talet och framåt, är tomterna mindre och ofta avstyckade från äldre tomter. I villaområdena finns mindre grönområden inkilad mellan bebyggelsen.

Exempel på villor utförda i olika arkitekturstilar i det blandade villasamhället.

Grupp- och radhusområden: Grupphusbebyggelsen i kommundelen är främst koncentrerad till norra Danderyd intill väg 262. Områdena har ett tydligt avläsbart bebyggelsemönster med en sammanhållen karaktär, bestående av enhetligt planerade kedjehus- och radhus från 1950- och 1960-talen utmed enskilda gator. Kedjehusen och radhusen ligger i raka rader, placerade på små tomter med fasader i tegel, puts och trä. Miljöerna karaktäriseras av ett tidstypiskt modernistiskt formspråk med sparsam dekor och geometriska former.

Friliggande grupphus utmed Sätträngsvägen till vänster. Till höger kedjehus och villor på Sjöbergsvägen.

Flerbostadshusen: I kommundelen finns ett stort bestånd av flerbostadshus från 1950- och 1960-talet. På är byggda på ett större flackt markparti som tidigare brukats som åkermark av Mörby gård. Bebyggelsen präglas generellt av hög arkitektonisk kvalitet. Husen från det tidiga 1950-talet är i huvudsak 3-4 våningar höga lamellhus med fasader av puts eller tegel, uppförda enligt folkhemmets. Den tidiga bebyggelsen är terränganpassad med bevarad växtlighet mellan husen. De något senare tillkomna flerbostadshusen kännetecknas av en mer utpräglad storskalighet med höga punkthus på uppemot 12

våningar och skivhus i kommunikationsnära placering med närhet till Mörby centrum och tunnelbanan.

Exempel på flerbostadshus från västra Danderyd.

Kulturhistoriskt värde

Det agrara Danderyd: I Danderyd finns flera äldre gårdar som berättar om tiden före villasamhällena när Danderyd var ett utpräglat jordbrukslandskap. Flera av gårdarna är idag insprängda bland villa- och verksamhetsbebyggelse och har som följd förlorat delar av sitt landskapliga sammanhang. Miljöerna kring Nora gård, Berga gård, Rinkeby Östergård, Sättra prästgård och Kevinge gård utgör särskilt värdebärande uttryck för denna berättelse där både bebyggelsekaraktär och omgivande agrara landskap är tydligt avläsbart. Även Klingsta gård ingår i samma berättelse, men har i högre grad förändrats. Danderyds kyrka och sockencentrum med klockargård samt Rinkeby båtsmanstorp och Danderyds krog bidrar ytterligare till kommundelens historiska tidsdjup.

Villasamhällets årsringar speglar Danderyds olika utbyggnadsfaser och varierade arkitektur- och stadsplaneideal. De berättar också om olika perioder av

förtätning i området. Från trädgårdstadens terränganpassade gatu- och tomtstruktur med stora individuellt utformade trä- och putsvillor med lummiga trädgårdar till 1930- och 1940-talets mer avskalade och standardiserade typhus. Även villor och grupphusbebyggelse med modernistiskt utformade trädgårdar och gatunät från 1950-, 1960- och 1970-talet utgör värdefulla årsringar.

Det moderna Danderyd: Danderyd ingår i berättelsen om efterkrigstidens expansion där den växande staden och befolkningstillväxt ledde till förtätning av kranskommunerna runt Stockholm. Danderyd har i större utsträckning än övriga kommundelar präglats av närheten till huvudstaden och kommundelen har därför i högre grad antagit skepnaden av en klassisk förort med tunnelbana, flerbostadshus och centrumbebyggelse. I detta uttryck ingår den för kommunen ovanligt omfattande bebyggelsen av punkthus och lamellhus från 1950- och 1960-talet. Särskilt centrumbebyggelsen och Danderyds sjukhus har kommit att präglade bilden av kommunen samt utgjort viktiga händelser i kommundelens historiska utveckling.

Råd och riktlinjer

Nedan råd gäller övergripande planering för kommundelen Danderyd. Detaljerade råd för de särskilt värdefulla områdena går att läsa under respektive område.

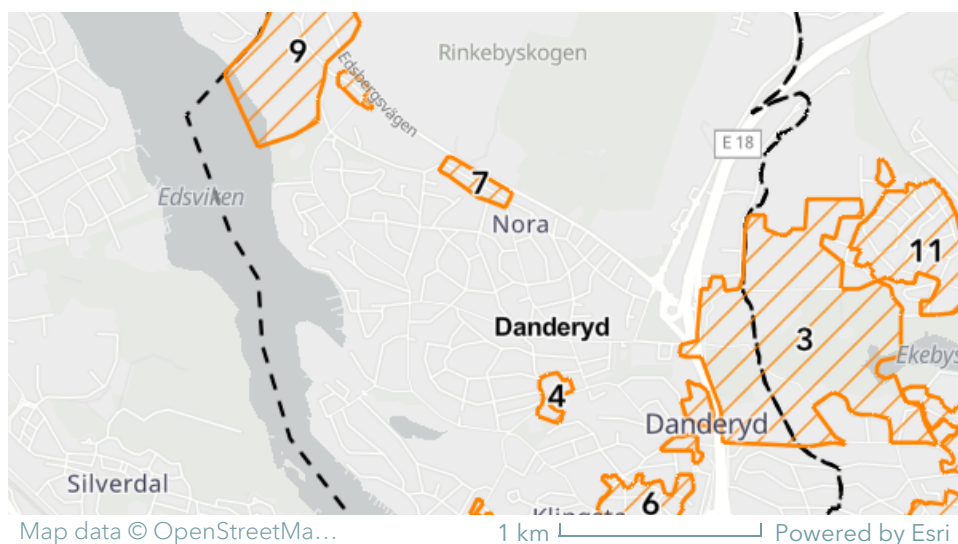
- Danderyds årsringar med bebyggelse från medeltid till 1970-tal ska vara fortsatt läsbara och utgöra utgångspunkt för framtida bebyggelseutveckling i kommundelen. Detta innebär att miljöer och byggnader från samtliga av kommundelens tongivande bebyggelsekaraktärer och utbyggnadsfaser ska behandlas med stor varsamhet och omsorg om befintlig bebyggelsestruktur och utformning.
- Danderyd ska fortsatt präglas av grönska i form av uppvuxna trädgårdar, alléer och allmänna parker. De gröna

gaturummen är viktiga inslag i stadsbilden och ska tas i beaktande vid planering och lovprövning. Undvik att bevarade grönkilar byggs igen.

- Bebyggelsens ursprungliga arkitektoniska uttryck, material och tidstypiska karaktär ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader.
- Eventuell ny bebyggelse ska anpassas till den omgivande bebyggelsen vad gäller, volymverkan, utformning och placering på tomten. Undvik att avstycka äldre villatomter med ursprunglig storlek.
- Danderyds märkesbyggnader ska fortsatt vara framträdande inslag i stadsbilden.
- Antikvariska underlag bör krävas i samband med ändring inom särskilt värdefulla områden.
- Vid planläggning bör byggnader som är utpekade i byggnadsinventeringen förses med planbestämmelser och skyddas från förvanskning och ovarsamma åtgärder.

Särskilt värdefulla områden

Karta över särskilt värdefulla områden i Danderyd. Klicka på de numrerade områdena för att läsa mer.

I Danderyd har åtta områden pekats ut som särskilt värdefulla. Dessa områden bedöms ha sådana höga kulturhistoriska värden att de motsvarar plan- och bygglagens begrepp *särskilt värdefullt bebyggelseområde* (PBL 8 kap §13). Vissa områden består av flera delmiljöer som tillhör samma berättelse, men ligger geografiskt utspritt i kommundelen. Till varje område finns en beskrivning av områdets nuläge och historik, motiv till bevarande, värdebärande egenskaper, särarter och karaktärsdrag samt råd och riktlinjer att förhålla sig till vid ändring.

Läs mer om lagstiftningens krav i kapitlet [Bevara och utveckla](#). Om du vill veta mer om de olika arkitekturstilarna som finns i Danderyd, se [Arkitekturguiden](#).

- [Område 3. Danderyds kyrka och det agrara Danderyd](#)
- [Område 4. Nora gård](#)
- [Område 5. Funktionalism i Klingsta](#)
- [Område 6. Egnahem i Klingsta](#)
- [Område 7. Grupphusbebyggelse i Danderyd](#)
- [Område 8. Det moderna Danderyd](#)
- [Område 9. Sätra prästgård](#)
- [Område 10. Danderyds sjukhus](#)

Område 3. Danderyds kyrka och det agrara Danderyd

Området ligger öster om E18 och omfattar Danderyds kyrka samt gårdarna Rinkeby, Berga, Ekeby och Nybytorp samt kommunens enda sammanhängande jordbrukslandskap. Delar av området tillhör geografiskt sett Djursholm, men ingår i ett kulturhistoriskt sammanhang tillsammans med kyrkan och sockencentrum. Alla gårdar har förhistoriskt eller medeltida ursprung. Ekeby kan med hjälp av två gravfält dateras till järnåldern.

Danderyds kyrka stod färdig på 1400-talet, men äldre inventarier indikerar att det legat en äldre kyrka på platsen.

Kyrkobyggnaden var från början en enskeppig gråstenskyrka med sakristia åt norr, men har blivit om- och tillbyggd i etapper. Omkring 1570 byggdes kyrkan till söderut och blev därmed en tvåskeppig hallkyrka med kvadratisk form. Den sista större ombyggnaden avslutades runt 1620 och bekostades av riksrådet Svante Gustafsson Banér på Djursholms gods, som fått patronsrätt över församlingen på 1500-talet. Kyrkan förlängdes då västerut och blev treskeppig. Fönstren förstörades under 1700-talet. Åren 1977–79 tillbyggdes kyrkan med stora utrymmen under markytan. Strax väster om kyrkan finns även en **klockargård**, som representerar en av sockencentrats funktionsbyggnader. Tidigare har det här även funnits folkskola, fattighus och barnmorskebostad. Tvärs över E18 från kyrkan ligger den gamla klockargården som uppfördes om en parstuga 1700-talet. Byggnaden är timrad och klädd i rödfärgad locklistpanel.

Danderyds kyrka med klockstapel.

Strax norr om kyrkan ligger **Rinkeby Östergård**, den sista kvarvarande delen av byn Rinkeby som finns belagd i skrift sedan 1327. Gården har anor från 1600-talet men dagens mangårdsbyggnad är troligen från 1800-talets början. Nuvarande utseende fick den sannolikt på 1920-talet. Byggnaden står på en terrasserad tomt med äldre planterade lövträd. Gårdens ekonomibygnader är sedan länge rivna. Intill Östergården ligger **Länsmansgården**, uppförd 1929 och flyttad till sitt nuvarande läge 1968 i samband med byggandet av E18. Här finns också en äldre timrad byggnad, hitflyttad 1951. Länsmansgården användes som polisstation fram till 1944.

Rinkeby Östergård, vars huvudbyggnad fick sin nuvarande karaktär vid 1800-talets början. Bilden till höger föreställer Länsmansgården, den gula byggnaden till vänster.

Ytterligare en bit norr om kyrkan ligger **Ekeby gård**, som driver det sista aktiva jordbruket i Danderyd idag. Gården omnämndes första gången i skrift 1286, men har förhistoriskt ursprung. Marken är rik på fornlämningar och här finns två gravfält från järnåldern. Den ursprungliga mangårdsbyggnaden kallades Gamla Ekeby gård och revs 1915. År 1990 uppfördes ett nytt bostadshus några 100 meter väster om Gamla Ekeby gårds ursprungliga placering. Inom gårdsmiljön finns idag ett par delvis bevarade ekonomibygnader av äldre ålder, bland annat en smedja. Markerna omfattar även ett stort jordbruksområde med ett mycket välbevarat kulturlandskap.

Ekeby gård med omgivande kulturlandskap. Här bedrivs fortfarande ett aktivt jordbruk. Merparten av bebyggelsen härstammar från 1900-talet, enstaka ekonomibygnader är möjligen av äldre ålder.

Strax söder om kyrkan ligger **Berga gård**. Gårdens historia kan skriftligen härledas till 1500-talets slut, men är sannolikt äldre än

så. Innan den friköptes 1856 av löjtnant G. V. Von Scheven var gården en frälsegård under Djursholms gods. Gårdens marker har successivt avstyckats för andra ändamål, fram till och med 1960-talet hade gården ett aktivt jordbruk. Idag består Berga av en låg timrad mangårdsbyggnad från sent 1700-tal/tidigt 1800-tal. Byggnaden har en välbevarad äldre karaktär med panelade fasader, småspröjsade fönster och fönsterluckor. På tomten finns även två röda timrade ekonomibygnader som bedöms vara samtida med mangårdsbyggnaden. Den södra byggnaden, ett före detta sädesmagasin med bevarad vällingklocka, flyttades hit från Mörby gård på 1970-talet.

Berga gård med huvudbyggnad från sent 1700-tal. På gården finns flera välbevarade ekonomibygnader, bland annat ett magasin med vällingklocka. Gården omges av en fruktträdgård och odlingslandskap.

I områdets sydöstra del, söder om Ekebysjön, ligger **Nybytorp** som med sina två timrade boningshus och flera ekonomibygnader är Danderyds bäst bevarade komplexa, agrara bebyggelsemiljö. Gården har sannolikt anor tillbaka till 1400-talet, men dagens miljö är från 1700-talet. Miljön består idag av två timrade boningshus och flera ekonomibygnader, varav det ena är en timrad stall- och ladugårdslänga. Två av uthusen har vasstak. Stallet är idag omvandlat till bostad och har i samband med detta genomgått en del förändringar. Intill

gården ligger en åker/äng som gården brukat. I området ingår även den så kallade sjöstugan.

Gården Nybytorp har en övergripande välbevarad äldre karaktär. I den första bilden till höger syns en av gårdens två timrade boningshus. Intill denna det omvandlade stallet.

MOTIV TILL BEVARANDE

De äldre gårdsmiljöerna med tillhörande jordbrukslandskap berättar på ett pedagogiskt sätt om Danderyds agrara karaktär före villasamhällets tid. Danderyds sockencentrum med kyrka, klockstapel, klockar- och länsmansgård illustrerar på ett tydligt sätt hur sockencentrat var organiserat med administrativa byggnader placerade runtom eller i närheten av kyrkan. Kyrkans placering speglar också dess centrala betydelse för socknen. Berga och Nybytorps timrade mangårdsbyggnader med karaktär av 1700- och tidigt 1800-tal är särskilt välbevarade exempel på småherrgårdar i Danderyd. Jordbrukslandskapet vid Ekeby har ett mycket högt värde som det enda aktiva jordbruket i kommunen idag. I området ingår även en värdefull fornlämningsmiljö med Ekebygravfältet som bidrar till platsens långa historiska tidsdjup. Möjligheten att uppleva det stora sammanhängande landskapsrummet i form av ett äldre kulturlandskap är betydande för förståelsen av Danderyds historiska utveckling.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Fornlämningsmiljö med två gravfält i anslutning till Ekeby.
- Danderyds kyrka med klockstapel, kyrkogård och klockargård. Kyrkans centrala betydelse som sockencentrum.

- Gårdsmiljöernas traditionella placering på skogbeväxta höjder i utkanten av jordbruksmarken.
- Den agrart präglade bebyggelsen med mangårdsbyggnader och ekonomibygnader av 1700- och 1800-talskaraktär vid gårdarna Berga och Nybytorp. Ekonomibygnader av äldre karaktär, men något yngre datum, vid Ekeby. Bebyggelse av äldre karaktär vid Rinkeby Östergård.
- Äldre gårdsstrukturer i form av exempelvis stenmurar, vägsträckningar, alléer och uppvuxna träd. Skogbeklädda åkerholmar.
- Kvarvarande storskaligt jordbrukslandskap och sammanhängande landskapsrum vid Ekeby som är viktigt för förståelsen av områdets agrara användning.
- Det visuella sambandet mellan kyrkan, gårdsmiljöer, odlingslandskap och fornlämningsmiljöer.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Bebyggelsemiljöerna vid Berga och Nybytorp med rötter i 1700- och 1800-talet bör vårdas och underhållas med traditionella material för att säkerställa att gårdarnas kulturhistoriska värden består. Äldre mangårds- och ekonomibygnader ska bevaras exteriört avseende volym och karaktär samtidigt som om- och tillbyggnader ska undvikas.
- Bebyggelsemiljöerna vid Ekeby och Rinkeby Östergård ska vårdas så att dess äldre karaktär bevaras.
- Klockargården med klockstapel bör vårdas med traditionella material för att säkerställa de kulturhistoriska värdena på platsen kopplat till kyrkan och sockencentrum.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i

originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.

- Äldre bevarade gårdsstrukturer som stenmurar, äldre vägsträckningar och äldre uppvuxna träd ska bevaras och underhållas.
- Ny bebyggelse bör endast ske i anslutning till befintliga gårdsstrukturer och anpassas med hänsyn till miljöns agrara karaktär avseende skala, placering och utformning. Undvik att placera nya byggnader så att de försvårar läsbarheten av det visuella sambandet mellan gårdsmiljöer, odlingslandskap och fornlämningsmiljöer.
- Kvarvarande jordbruksmark bör fortsatt hävdas för agrar användning. De öppna landskapsrummen som är viktiga för förståelsen av det agrara landskapet bör värnas.
- Vid ändring i miljöerna ska antikvarisk sakkunnig medverka i planprocess och vid bygglov som kan påverka kulturmiljöns värden och karaktärsdrag.
- Kyrkan och kyrkotomten skyddas och hanteras genom kulturmiljölagens fjärde kapitel om kyrkliga kulturminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.
- Fornlämningar skyddas genom kulturmiljölagens andra kapitel om fornminnen. Vid förändring krävs tillstånd av länsstyrelsen.

Område 4. Nora gård

Området består av Nora gård och Kvarnparken med tillhörande bebyggelse. Centralt beläget i kommundelen, i sydöstra delen av villaområdet Nora i anslutning till Nora torg, ligger denna herrgårdsanläggning som gett namn åt samhället. Det var på Nora gårds ägor som det första villasamhället i kommundelen Danderyd växte fram vid 1900-talets början. I parkmiljön ingår

även en före detta smedja och kvarnstuga, liksom runristningen Norahällen från järnåldern.

Ovan Nora herrgårdsanläggning från 1800-talets första del. Nere till höger den äldre Blanchegården.

Den äldre manbyggnaden, kallad Blanchegården, är uppförd i 1 ½ våningsplan med ett brutet sadeltak och panelade fasader, idag målad i en rödrosa kulör med gröna knutar. Den nya mangårdsbyggnaden, Nora herrgård, är uppförd i två våningsplan med gulmålade panelade fasader med ljus grönmålade snickerier i klassicerande former. Byggnaden har en tydlig karaktär av senempire med dekorativa byggnadsdetaljer som pilastrar och kolonner. Till gården hör även två friliggande uthusflyglar med liknande karaktär och färgsättning. I samband med att huvudbyggnaden inreddes till barndaghem omkring 1980 tillbyggdes två fasta flyglar i anslutande stil på husens gavlar.

Nora gård omnämns i skrift första gången 1310 och på gårdens marker finns runristningar som tyder på att platsen har ett längre tidsdjup än så. Bebyggelsemiljön består av totalt åtta byggnader tillkomna under olika tidsperioder mellan 1700 och 1980. Den äldsta bebyggelsen, Blanchegården med anor från 1600-talet och kvarnstugan, är båda uppförda under 1700-talet medan Nora herrgård och större delen av övrig bebyggelse är tillkommen under 1800-talets första hälft. Nora gård låg som ett

arrende under Djursholms säteri från 1500-talet fram tills dess att gården köptes av Gunnar Kassman, grundaren av Nora trädgårdsstad, år 1926.

Den vita putsade byggnaden som idag kallas för smedjan användes ursprungligen som kokhus för svinmat.

Den röda timrade byggnaden är den gamla kvarnstugan som gett namn åt parken.

MOTIV TILL BEVARANDE

Den välbevarade herrgårdsmiljön i empirestil tillsammans med den närliggande runristningen är av stor betydelse för förståelsen om Danderyds äldre historia som agrart landskap innan villasamhällets utbyggnad. Herrgårdsbebyggelsen tillsammans med smedjan, kvarnstugan och den gamla logbryggan är särskilt tydliga uttryck i den agrara herrgårdsmiljön. Byggnaderna har trots senare renoveringar och tillbyggnader ett yttre som visar på en arkitektur och byggnadskonst som är karaktäristisk för 1700- och 1800-talets gårdsmiljöer. Sammantaget är miljön en tydlig representant för den utveckling som skedde på landsbygden runt Stockholm under 1700- och 1800-talet då ett flertal nya herrgårdar och säterier bytte ägare och nyetablerades.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Herrgårdsmiljö med boningshus och ekonomibyggnader från 1700- och 1800-talet.
- Två generationer av mangårdsbyggnader inom samma gård som visar prov både på 1700-talets enklare gårdsmiljö och 1800-talets påkostade herrgårdsbebyggelse.

- Herrgårdsanläggningens strama och symmetriska uttryck med tydlig karaktär av det sena 1700- och 1800-talets klassicerande stilideal. Huvudbyggnad som flankeras av två parallellställda flygelbyggnader med en centralt placerad grusgång som löper mellan de två manbyggnadernas respektive entréer.
  - Äldre gårdsstrukturer i form av stenmurar, vägsträckningar, alléer och uppvuxna träd.
- Runristning daterad till 1000-talets mitt som ytterligare förstärker miljöns stora tidsdjup.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Bebyggelsemiljön vid Nora gård med rötter i 1700- och 1800-talet bör vårdas och underhållas med traditionella material för att säkerställa att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Mangårdsbyggnaderna och flygelbyggnaderna ska bevaras exteriört avseende volym och karaktär samtidigt som nya om- och tillbyggnader ska undvikas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Äldre bevarade gårdsstrukturer som stenmurar, vägsträckningar, alléer, uppvuxna ädellövträd och fruktträd ska bevaras och underhållas.
- Vid ändring i miljön ska antikvarisk sakkunnig medverka i planprocess och vid bygglov som kan påverka kulturmiljöns värden och karaktärsdrag.
- Ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom det särskilt värdefulla området.
- Runristningen bör underhållas och övervakas.

Område 5. Funktionalism i Klingsta

Området ligger i sydvästra Danderyd, vid Edsvikens strand, och omfattar i sin helhet kvarteren Ekoxen, Ollonborren och Sjöängen, samt delar av kvarteren Granbacken, Soltorpet och Kastanjen.

Denna södra del av Klingsta avstyckades och bebyggdes under 1930-talet. Utbyggnaden skedde på initiativ av direktören Harald Stange som i början av 1920-talet köpt Klingsta gård och ett större stycke mark tillhörande Kevinge gård. De norra delarna var de första att exploateras och blev det som idag kallas Klingsta villastad, medan den södra halvan fortsatt brukades som jordbruksmark fram till 1932 då en byggnadsplan fastställdes för Klingsta park. Bebyggelsen speglar tidens rådande folkhemstankar och funktionalistiska ideal. Detta var ett för tiden banbrytande ideal som präglades av en ny syn på stadsplanering och allas lika rätt till en god bostad. Husen planerades i detalj för att optimera ljusinsläpp och funktionalitet.

Exempel på funktionalistiska villor från det särskilt värdefulla området.

Bebyggelsen består av tidstypiska funktionalistiska villor av enhetlig karaktär med ett enkelt formspråk med putsade fasader och ljus färgsättning. Området har ett rätvinkligt gatunät som avviker från det organiska planmönster som i övrigt är rådande i kringliggande villaområden. Byggnaderna är placerade mitt på

tomten eller något indragna från gatan på jämnstora tomter á 1200 m². Villorna, som är ritade av olika arkitekter, är alla uppförda i två plan, ursprungligen med kvadratisk planform. Taken är valmade med en centralt placerad skorsten och är huvudsakligen täckta med rött tegel. Trädgårdarna är bevuxna med fruktträd och enstaka uppvuxna äldre lövträd samt omgärdade av häckar, staket, stängsel eller låga murar.

MOTIV TILL BEVARANDE

Det välbevarade och homogena området är kommunens främsta exempel på en sammanhållen miljö som representerar den tidiga funktionalismens former och ideal. Bebyggelsen utgör ett pedagogisk exempel på funktionalismens arkitektur där funktionen styrde formen. Husens exteriör speglar det nya idealet med ljusa och luftiga bostäder med slätputsade avskalade fasader, enkla geometriska former, flacka tak och fönster i fri placering som vittnar om de innanföriggande rummens funktion. Trots att det skett om- och nybyggnation inom området ger bebyggelsemiljön ett övergripande intryck av ett välbevarat villaområde från 1930-talet.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Rätvinkligt gatunät med jämnstora rektangulära tomter.
- Bebyggelsens placering mitt på tomten eller något indragen från gatan, anpassad efter terrängens förutsättningar.
- Enhetligt utformad villabebyggelse som tydligt illustrerar 1930-talets funktionalistiska formspråk. Ursprunglig byggnadsvolym om två våningsplan med kvadratisk planform. Fasader i ljus puts med sparsam dekor. I förekommande fall smäckra smidesräcken eller blyinfattade fönster. Entré med enkla skärmtak. Två- och treluftsfönster. Valmade sadeltak.
- Trädgårdar med äldre planteringar i form av fruktträd och uppvuxna lövträd som avskämmas med låga staket, stängsel, häckar och murar.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Området bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmateriäl.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.

Mark och trädgård

- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga. Undvik att bebygga öppna förgårdsmarker.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gatan.

Ny- och tillbyggnad

- Ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom det särskilt värdefulla området.
- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.

- Undvik att placera garage eller carport mot gatan, då det leder till att förgårdsmarkens öppna rum mot gatan sluts. Dubbelgarage som placeras i tomtgräns är inte lämpligt då detta skapar en främmande volym i området.

Område 6. Egnahem i Klingsta

Området utgörs av två delmiljöer belägna i östra Danderyd, placerade nordväst om Mörby centrum intill E18. Området omfattar hela kvarteret Karlshäll samt ett större område med flera kvarter direkt norr om Edsviksvägen. I området ingår även Kyrkskolan som uppfördes 1926, samt en äldre intilliggande före detta skolbyggnad från 1889.

Villor med typisk egnahemskaraktär från kvarten Hjälmen och Skölden.

Båda miljöerna tillhör den norra delen av Klingsta villastad som var den första att exploateras under 1920- och 1930-talet efter att den norske direktören Harald Stange köpt Klingsta gård med kringliggande jordbruksmark. Gatumönstret är typiskt för tidens trädgårdsstadsideal och följer strikt den stadsplan som upprättades för området 1927. Området har en varierad topografi och vägarna är dragna efter terrängens förutsättningar. De relativt små tomterna har en omväxlande växtlighet med främst fruktträd, buskar och gräsytor. Husen ligger indragna från gatorna. Mot gatan avskärmas tomterna av lövhäckar eller enkla staket. De inre delarna av tomterna inom kvarteret Karlshäll är kuperade och där växer stora löv- och barrträd.

Exempel på villabebyggelse och trädgårdar från det särskilt värdefulla området. Grindstolpar och murar i natursten jämte låga häckar och stängsel utgör tidstypiska inslag i bebyggelsemiljön.

Trots en del senare avstyckningar och nybyggnation uppvisar området en tydlig karaktär av tidens egnahemsbebyggelse. Villorna är byggda i 1 ½ våningsplan med enkla och regelbundna former och avskalad utformning. Husgrunderna är av betong eller huggen natursten. Träpanel dominerar som fasadmateriell men även slät- och spritputs förekommer. Röd eller ljus färgsatt panel tillsammans med puts är vanligast. Vitt dominerar som snickerifärg men även mörkare kulörer som grönt och rött finns. Merparten av villorna har enkla brutna sadeltak täckta med rött lertegel.

MOTIV TILL BEVARANDE

Området uppvisar en för kommundelen ovanligt hög koncentration av bevarad villabebyggelse från Danderyds första utbyggnadsskede. De enkla egnahemsvillorna, följsamt anpassade till befintlig topografi inom ett oregelbundet gatunät, utgör ett pedagogiskt exempel på trädgårdsstadens ideal. Miljön speglar egnahemsbebyggelsens arkitektoniska ideal i brytpunkten mellan 1920-talsklassicism och 1930-talets funktionalism.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Oregelbundet gatunät som är anpassat efter terrängens förutsättningar. Välbevarad tomtstruktur där hus och trädgård är följsamt anlagda efter befintlig topografi, utan större plansprängningar eller planutfyllnader och sparsamt med hårdgjorda ytor.
- Villabebyggelsens placering mitt på tomten eller något indragen från gatan.
- Varierande villarkitektur från 1920-tal till och med 1940-tal. Huvudsakligen 1 ½ plansvillor av enklare egnahemskaraktär med avskalade fasader.
- Fasader i ljus puts eller träpanel i ljus alternativt röd kulör. Byggnadsdetaljer som enkla hörnsnickerier och omfattningar, spröjsade fönster, öppna farstukvistar och brutna sadeltak klädda med rött tegel.
- Trädgårdar som avskämmas från gatan med enkla staket, stängsel eller häckar och äldre grindar i smide. Äldre planteringar i form av fruktträd och buskar samt uppvuxna lövträd och tallar. Trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten.
- Skolmiljö med äldre före detta kyrkskola från 1889 och skolbyggnad från 1926.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Områden med bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmaterial.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i

originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.

- Skolbyggnadernas karaktär ska bevaras och dess ursprungliga funktion vara avläsbar.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Områdena ska fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade naturtomter och trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga. Undvik att bebygga de öppna förgårdsmarkerna.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gaturummet. Avskärmande plank bör endast sättas upp vid bullerstörda områden.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Undvik att placera garage eller carport mot gatan.

Område 7. Grupphusbebyggelse i Danderyd

Området består av tre geografiskt avgränsade delmiljöer belägna i utkanten av villaområdena i västra Danderyd. Bebyggelsen uppfördes under 1950-talet på tidigare obebyggd mark inom den äldre trädgårdsstaden. Till skillnad från Klingsta park och Nora trädgårdsstad utvecklades dessa bostadsområden i villaområdenas periferi av mindre aktörer, då de stora områdena med mark redan tagits i anspråk.

Delmiljöerna utgörs av enhetligt planerad

grupphusbebyggelse av typen tidig modernism. 1950-talets småhusbebyggelse kännetecknas av en experimentlusta och strävan efter individualitet, men förenas samtidigt av ett gemensamt arkitektoniskt formspråk. Exempel på detta är upplösta byggnadsvolymer, variation i takvinkel, asymmetriska sadeltak och höga murade skorstenar som är vanligt förekommande i området. Fasaderna är överlag utförda i puts eller en kombination av puts och träpanel. Tomterna är förhållandevis små och enhetligt utformade med en tidstypisk trädgårdskaraktär. Tomterna skärmas av mot gatan med en låg häck eller staket. Flera av villorna har genomgått mindre om- och tillbyggnader sedan 1960- och 1970-talet, men bevarar i stort sin ursprungliga karaktär. Bebyggelsemiljöerna med raka gator och enhetlig bebyggelse utgör en skarp kontrast till den äldre trädgårdsstadens ideal.

Till höger, grupphusbebyggelse vid Sätträängsvägen. Till vänster, kedjehusbebyggelse vid Sjöbergsvägen.

Grupphusbebyggelse vid Sjöbergsvägen: Norra sidan av Sjöbergsvägen är bebyggd med sex fristående snedställda villor. Villorna har en liknande utformning, men är ritade av en rad

olika arkitekter varför variationer i byggnadsvolym och gestaltning förekommer. Bland arkitekterna finns Claus Laurent, Yngve Steen, Sixten Magnusson/Bernt Råberger och Valdemar Karilaid. Villorna är uppförda i 1 ½ våningsplan med garage i en utskjutande byggnadsdel på husets framsida. Husen ligger indragna från gatan med långa garageuppfarter. Både tegel och putsade fasader förekommer, men puts dominerar. Taken är shinglade papptak och svartmålade plåttak.

På södra sidan av gatan står tre kedjehuslängor. Kedjehusen är uppförda i två våningar med brant takfall och asymmetrisk form. Husen har spritputsade fasader med övre gavelpartier i stående träpanel målade i antingen gul, mörkröd eller brun kulör. Entrén till huset är placerad i en mindre byggnadsdel som binder samman de större huskropparna, ursprungligen med garage. Några av husen bevarar ursprungliga shinglade papptak, medan andra har ersatts av svartmålad plåt. Framför husen finns förgårdsmark omgärdad av en låg häck. Kedjehusen är uppförda av HSB efter ritningar av Krister Dahl år 1956.

Kedjehus och fristående villor utmed Sjöbergsvägen.

Villor vid Kevinge strand: Delmiljön består av sex fristående villor på Kevinge strand, intill Edsviken, i ett plant landskap. Bebyggelsen är placerad i två rader med husens gavlar vända mot en u-svängd gata som omger en öppen gräsyta. Tomterna är jämnstora med en rektangulär form, med husen placerade

mitt på tomten och garage i gavel. Området ritades av S. Wimmerström & O. Hagbergs arkitektkontor och uppfördes omkring 1955-1956. Husen har en individuell utformning som förenas av ett gemensamt formspråk med uppbrutna byggnadsvolymer, putsade avskalade fasader med enkla utsmyckningar i form av träpanel och betongglas, vertikala fönsterband och låglutande pupleTTak. Ett par av husen har ursprungliga koppartak, övriga svart papp. Trädgårdarna är enkla med gräsytor och planteringar och saknar tydliga omgärdningar.

Villabebyggelse vid Kevinge strand.

Villor vid Sätträängsvägen: Delmiljön består av 26 fristående villor belägna utmed Sätträängsvägen intill villasamhällets nordliga gräns, direkt söder om Rinkebyskogen. Villorna uppfördes tidigt 1950-tal och ritades av Sixten Magnusson och Bernt Råberger för Sten och Trä AB. Bebyggelsen utgörs av symmetriskt placerade byggnadsvolymer på jämnstora tomter utmed en rak gatusträckning. Villorna om 1 ½ våningsplan har ett enhetligt formspråk med en skiftande karaktär på respektive sida av gatan. Norr om Sätträängsvägen är husen placerade med gavlarna mot gatan, något indragna på tomten. Mot söder ligger de med långsidan mot gatan, endast något indragna från gaturummet. Alla villor har förskjutna byggnadsvolymer med garage i en utskjutande byggnadskropp. Husen hade

ursprungligen putsade fasader, men några enstaka byggnader har senare klätts med tegel. Taken är enkla sadeltak.

Enhetlig villabebyggelse vid Sätträängsvägen.

MOTIV TILL BEVARANDE

Delmiljöerna är kommundelens mest pedagogiska exempel på 1950-talets grupphusbebyggelse och håller genomgående en mycket hög arkitektonisk kvalitet. Områdena speglar folkhemsbyggandets arkitektoniska och stadsplanemässiga ideal där arkitektens visioner präglades av stor omsorg och funktionell utformning. 1950-talets arkitektoniska experimentlusta med upplösta byggnadsvolymer där villans funktion återspeglas i dess utformning är tydligt avläsbar. Miljöerna utgör även exempel på hur kommunen under 1900-talets andra hälft fortsatt att förnya och bygga ut när nästan all exploaterbar mark tagits i anspråk, vilket lett till att 1950- och 1960-talsbebyggelsen återfinns i små koncentrerade områden.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Samlad och enhetligt planerad grupphusbebyggelse bestående med friliggande villor och kedjehus på små jämnstora tomter.

- Bebyggelse anpassad efter tomtens naturliga förutsättningar. Husens regelbundna placering på samma avstånd från gatan.
- Enhetligt gestaltade byggnadsvolymer med fritt utformade planformer med uppbrutna byggnadsvolymer och garage som är sammanbyggda med bostadshuset. Bebyggelse av hög arkitektonisk kvalitet och enhetlig karaktär med en variation i material, volym och takform. Tidstypisk utformning med fasadtegel och puts i ljusa färger. Sadeltak, båda symmetriska och asymmetriska. Markerade skorstenar.
- Trädgårdstomter för rekreation, uteplatser och planteringar. Låga häckar eller staket som skärmar av trädgårdarna mot gaturummet. Förgårdsmark framför husen.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Bibehåll områdenas enhetliga karaktär mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och utformning.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid renovering och ombyggnad. Äldre material och byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.

Mark och trädgård

- Bibehåll tomternas trädgårdskaraktär, med en låg häck eller staket som avgränsare.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gatan.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell om- och tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med stor hänsyn till miljöns kulturhistoriska värden och befintlig bebyggelsestruktur.

Område 8. Det moderna Danderyd

Området ligger i sydöstra Danderyd i anslutning till Mörby centrum. Området består av två delmiljöer: bostadsområdet Kevingeringen samt ett lite större område med Mörbybacken, punkthusbebyggelse vid Mörby centrum, de så kallade Kopparhusen vid Klubbvägen samt Kevingskolan. Mellan 1952 och 1956 uppfördes Mörbybacken som blev startskottet på den centrumbebyggelse som skulle komma. Kevingskolan samt kopparhusen och punkthusen tillkommer senare, vid 1950-talets slut strax väster om Mörby centrum och under 1960- och 1970-talet anlades Mörby centrum med bussterminal och senare även tunnelbanestation.

Bebyggelsemiljöerna tillkom under 1950- och 1960-talet som en del i utvecklingen av Danderyds första kommuncentrum. I och med att kommunen tidigt etablerades som pendlarort skedde en naturlig koncentration av flerbostadshus utmed E18 som var den huvudsakliga vägförbindelsen till Stockholm. Bebyggelsen uppvisar två tydligt skiftande karaktärer: 1950-talets bebyggelse med terränganpassade lamell- och stjärnhus placerade i naturmark samt den höga storskaliga punk- och skivhusbebyggelsen från tidigt 1960-tal som ligger gruppvis accentuerad. Områdena är enhetligt planerade och utgör tydliga exempel på 1950- och 1960-talets planeringsideal med utgångspunkt i folkhemstanken.

Lamell-, stjärn- och punkthus i Mörbybackens bostadsområde.

Mörbybacken uppfördes mellan 1952 och 1956 efter ritningar av arkitekterna Ancker, Gate och Lindegren. Bostadsområdet är beläget på en höjd intill E18 i kuperad terräng med ursprunglig vegetation bevarad mellan husen. Här finns bland annat ett stort bestånd av uppvuxna tallar och ett skogsparti inramar bostadsområdet. Bebyggelsen utgörs av lamell- och stjärnhus om tre till fyra våningar i suterräng, samt ett ensamt punkthus om nio våningar. Lamellhusen består av oregelbundet placerade längor med förskjutna huskroppar, anpassade efter terrängens förutsättningar. Fasaderna är klädda med gult tegel och gavlar i ljus puts. De låglutande sadeltaken är klädda i rött tegel. I områdets norra ände mot Mörbygårdsvägen har fastigheterna butiks- och verksamhetslokaler i bottenplan.

Kevingeringens flerbostadshus uppfördes 1956 och delar många likheter med Mörbybacken. Arkitekter var Hjalmar Klemming och Erik Thelaus. Bebyggelsen är placerad på en höjd i landskapet och byggnaderna följsamt anpassade till terrängen. Runtom husen finns bevarad växtlighet med talldungar. Bebyggelsemiljön består av åtta fristående byggnadskroppar med lamellhus i form av längor om fyra våningsplan, samt två punkthus om nio våningar vardera. Husens placering bildar intima gårdsrum med plats för lek och rekreation. Fasaderna är putsade och avfärgade i flera olika kulörer. Husen har indragna balkonger och flacka sadeltak med rött tegel.

Flerbostadshus vid Kevingeringen.

Centrumanläggningen och punkthusen i närheten av blivande Mörby centrum började byggas mot slutet av 1950-talet. Själva centrumanläggningen ritades av Eric Ahlin och stod färdig 1961. De tre snedställda punkthusen om tio våningar närmast centrum ritades av samma arkitekt och planlades i samklang med centrumbebyggelsens ursprungliga utformning. Husen karaktäriseras av ljusa putsade fasader, indragna balkonger, vertikala fönsterband och förkromade portar. Husen är uppförda enligt principen hus-i-park och omges av öppna grönytor med trädplanteringar och slingrande hårdbelagda gångstigar. De tre kopparhusen ritades av Gunnar Jacobsson och uppfördes i slutet av 1950-talet och början av 1960-talet. Dessa punkthus är tolv våningar höga och placerades på rad strax väster om Mörby centrum. Fasaderna av korroderad koppar ger byggnaderna ett särskilt säregt uttryck. Entrépartier i trä är ursprungliga och dekorativt utformade.

Kopparhusen samt punkthusen vid Mörby centrum.

Strax söder om kopparhusen ligger Kevingskolan som uppfördes som folkskola vid 1960-talets början, efter ritningar av Stig Åkermark. Skolan har en tidstypiskt karaktär med flera låga utspridda byggnadskroppar om en till tre våningsplan. Byggnaderna har en horisontell betoning och sparsamt dekorerade fasader av rött tegel, långa fönsterband, stora fönsterpartier och låglutande sadeltak klätt med svart plåt. Skolbyggnaden ingår i utbyggnaden av kommunkärnan där serviceinrättningar, kommunikationer och flerbostadshus anlades.

Kevingskolan med sina tidstypiska byggnadskroppar i tegel.

MOTIV TILL BEVARANDE

Området i sin helhet utgör ett tydligt uttryck för kommundelens snabba utveckling och utbyggnad under efterkrigstiden. De tidiga flerbostadshusen med bland annat lamell- och stjärnhus berättar på ett tydligt sätt om folkhemsbyggandets idéer om grannskapsplanering. Punkthusen i anslutning till Mörby centrum visar prov på hög arkitektonisk kvalitet och vittnar samtidigt om efterkrigstidens förändrade byggnadsskick med storskaliga och rationella byggmetoder. Den omgivande grönstrukturen och äldre bevarad växtlighet utgör ett viktigt inslag i helhetsmiljön som ett uttryck för tidens ideal. De storskaliga kopparhusen utgör även ett viktigt fondmotiv i stadsbilden.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Enhetligt utformade bostadsområden som väl illustrerar folkhemmets och modernismens arkitektur- och stadsplaneideal under 1950- och 1960-talen. Exempelvis sammanhållna bebyggelsegrupper med gemensamma grönområden och funktions- och trafikseparerade ytor. Avskalad gestaltning där materialval och repetition i fasad utgör bärande uttryck.
- Kevingeringen och Mörbybackens bevarade planstruktur med lamell-, stjärn- och punkthus som är omsorgsfullt anpassade till terrängen. Bevarad växtlighet i form av äldre tallar som bildar sammanhängande gröna rum mellan bebyggelsen och bäddar in området i grönska. Gångstigar och uteplatser. Förgårdsmark framför husen och planteringar vid entréerna. Tidstypisk arkitektur med fasader i gult tegel och puts, indragna balkonger och låglutande sadeltak med rött tegel.
- Punkthusen intill Mörby centrum med snedställda och förskjutna byggnadskroppar, avskalade fasader i puts målade i två olika kulörer, indragna balkonger och flacka tak. Grönytor med stora gräsplanteringar och träd runtom husen och gemensamma ytor för rekreation.
- De storskaliga kopparhusen med förskjutna byggnadskroppar, sammankopplade med låga längor som skapar inramade gårdar framför husen. Den tidstypiska utformningen med påkostade fasader i stående kopparplåt, indraget fasadliv med halvt indragna balkonger, vertikalt betonad fönstersättning, ursprungliga entréportar i trä och flacka tak. Komplementbyggnad med asymmetrisk takform och fasader av puts och gröna kakelplattor. Terränganpassad vägstruktur och omgivande bevarad grönska.
- Kevingskolans tidstypiska utformning med flera låga horisontellt betonade byggnadskroppar, sparsamt dekorerade fasader av rött tegel, långa fönsterband, stora fönsterpartier och låglutande sadeltak klätt med svart plåt.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Befintlig plan- och gatustruktur bör vara vägledande vid tillägg av nya vägar inom miljön.
- Befintlig bebyggelsestruktur bör vara vägledande vid eventuella tillägg i miljön. Detta gäller särskilt placering, material, form och volymverkan. Nyexploatering ska utföras med stor hänsyn till den befintliga miljön och de kulturhistoriska värdena i området.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck vad gäller material och gestaltning ska bevaras och vara vägledande vid renovering och ombyggnad. Ursprungliga fasaddetaljer som exempelvis fönster, portar och balkonger ska värnas. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning. Främmande fasaduttryck som inte tillhör 1950-talets eller 1960-talets stilideal bör undvikas.
- Parkmiljöer och grönstrukturer är en viktig del av helhetsmiljön och ska bevaras. Grönytor och uppvuxna träd och planteringar inom miljön bör värnas. Eventuella tillägg bör utföras utifrån respektive miljöns ursprungliga planeringsideal.

Område 9. Sätra prästgård

I den nordvästra delen av Danderyd, mellan Danderydsvägen och Edsviken, ligger Sätra prästgård med anor från 1600-talet. Området angränsar österut till Rinkebyskogen och västerut till Edsvikens strand. Prästgården nås från sydost via Sjöbergsvägen, som utgör en historisk vägsträckning. Intill prästgården ligger även Sätra kyrka. Området omfattar dels bebyggelsen som består av Sätra prästgård och omkringliggande gårdsbebyggelse, samt ett stort område åkermark söder om denna.

Sätra kyrkoherdeboställe uppfördes åren 1653–1656. Gården donerades till kyrkan av Svante Svantesson Banér, dåvarande ägare av Djursholms gods, till följd av att Danderyd blev en egen

församling år 1653. Under en period på 1700-talet förföll prästgården, varpå en restaurering inleddes 1783. Gården bibehöll sin funktion som prästbostad fram till 1915, då förvaltningen övertogs av Uppsala stift och gården utarrenderades för jordbruksverksamhet. 1959 återtogs förvaltningen av Danderyds församling. Merparten av byggnaderna var så förfallna att de behövde rivas. De uppfördes på nytt år 1969 enligt uppmättningsritningar av de äldre 1700-talsbyggnaderna. Prästgården togs åter i bruk som kyrkoherdebostad året därpå. Mot 1970-talets slut fanns ett behov av en större gudstjänstlokal i församlingen, varpå en ny kyrkobyggnad uppfördes 1984. En äldre logbyggnad revs för ändamålet och kyrkobyggnaden uppfördes i samma läge och med samma storlek.

Bebyggelse och landskap vid Sättra prästgård.

Dagens bebyggelsestruktur överensstämmer i stort med hur gården såg ut vid 1900-talets början. De tre vinkelställda byggnaderna belägna nordväst om prästgården utgjorde i äldre tider dess ekonomibyggnader. Det fanns då totalt fem byggnader. Idag består samma miljö av tre vinkelställda byggnader. Övriga byggnader inom området bevarar ungefär samma struktur och läge. Strax sydväst om ekonomibyggnaderna ligger ett mindre bostadshus. Prästgården består av en större mangårdsbyggnad och fyra mindre parallellställda flyglar inom en långsträckt trädgårdsplan.

Tvärs över gatan från prästgården står ett mindre uthus. Mangårdsbyggnaden har 1 ½ våningsplan då den påbyggdes under 1990-talet medan övriga är uppförda i ett plan. De flesta husen är timrade och avfärgade röda, några är klädda med stående läktpanel. Snickeridetaljer är målade i en svart kulör och fönstren vita. Taken är klädda med en- eller tvåkupigt tegel. Till området hör även omgivande åkermark som sluttar ned mot Edsviken mot sydväst. I områdets utkanter samt på moränhöjder med åkerholmar växer ädellövträd. I området finns även gravar från järnåldern.

MOTIV TILL BEVARANDE

Sätra prästgård utgör tillsammans med omgivande ekonomibyggnader, gårdsmiljö och odlingslandskap ett pedagogiskt exempel på hur en prästgårdsmiljö var utformad i äldre tid. Området bidrar till att skapa förståelse för hur Danderyds socken var uppbyggt innan stadens utbyggnad på 1900-talet. Odlingslandskapet med åkerholmar bidrar till läsbarheten av det historiska landskapet. Helhetsmiljön har trots rivningar och nybyggnation en äldre karaktär som visar på ett bebyggelseskick som är typiskt för 1700- och 1800-talets gårdsmiljöer och agrara landskap. Med delar av den gamla landsvägens sträckning österut finns även en viktig historisk koppling till Danderyds kyrka och sockencentrum.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Gårdsmiljöns övergripande struktur avseende byggnadernas placering och volym.
- Bebyggelsens enkla och agrara karaktär med timrade och panelade fasader målade i rött och sadeltak täckta med lertegel.
- Sätra prästgård med äldre trädgårdsstruktur och uppvuxna träd.
- Öppen åkermark med åkerholmar samt skogspartier med ädellövskog.

- Äldre grusad vägsträckning utmed Sjöbergsvägen.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Hela bebyggelsemiljön vid Sättra prästgård bör underhållas och bevaras på ett sådant sätt att gårdens kulturhistoriska värden består.
- Mangårdsbyggnaderna och flygelbyggnaderna ska bevaras exteriört avseende volym och karaktär samtidigt som nya om- och tillbyggnader ska undvikas.
- Byggnadernas ursprungliga/äldre arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid renovering. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Mindre komplementbyggnader är möjliga att uppföra, men större byggnader och anläggningar ska undvikas. Vid nybebyggelse ska utformning anpassas till områdets agrara karaktär avseende volym, materialval och karaktär.
- Äldre bevarade trädgårdsstrukturer som stenmurar, äldre vägsträckningar, äldre uppvuxna ädellövträd och fruktträd ska bevaras och underhållas.
- Det öppna odlingslandskapet ska inte bebyggas.
- Vid ändring i miljön ska antikvarisk sakkunnig medverka i planprocess och vid bygglov som kan påverka kulturmiljöns värden och karaktärsdrag.

Område 10. Danderyds sjukhus

Området omfattar Danderyds sjukhusområde beläget i de västra delarna av Stocksund direkt väster om E18, öster om Mörbyviken. Miljön avgränsas norrut av Kevinge strand.

Danderyds sjukhus invigdes 1922 under namnet Stockholms läns centrallasarett i Mörby, kort Mörby lasarett. Närheten till Roslagsbanan och det utbyggda vägnätet motiverade läget. Sedan uppförandet har sjukhuset genomgått flera om- och utbyggnader. På 1930- och 40-talen fick lasarettet bland annat en ny medicinsk paviljong, röntgenavdelning och BB-avdelning. Den mest omfattande utbyggnadsfasen skedde på 1950- och 60-talet då merparten av bebyggelsen tillkom. I samband med detta ändrades namnet till Danderyds sjukhus. Vid tunnelbanans framdraging i slutet av 1970-talet fick sjukhuset en egen station varvid även Mörby gård revs för att ge plats åt den nya buss- och tunnelbanestationen.

Till vänster Danderyds sjukhus. Foto: Erik Somnäs. Till höger Äldre sjukhusbyggnader på Rygradsvägen.

Det nya moderna storsjukhuset ritades av arkitekterna Folke Löfström och Carl-Evin Sandberg. Löfström var en av landets ledande arkitekter med inriktning på sjukhus och ritade flera av landets sjukhus i funktionalistisk tradition, däribland Vetlanda, Nacka, Boo, Eksjö, Västervik, Värnamo och Nässjö. Sjukhusarkitekturen vid den här tiden präglades av en grundidé om modernitet och funktion. Det var viktigt att skapa trivsel för både patienter och sjukhus utan att hygienkraven sänktes. Detta är påtagligt även i utformningen av Danderyds sjukhus. Sjukhuset utsmyckades med samtida konst som placerades i entréer och andra centrala platser. Ett av de mest kända konstverken är *Födelsen* av Christian Berg från 1965.

Byggnader och konstverk från Danderyds sjukhus utbyggnadsskede på 1950- och 1960-talen.

Den andra bilden i nedre raden visar Christian Bergs verk *Födelsen* från 1965.

Sjukhusområdet präglas idag framförallt av den ombyggnad som färdigställdes 1964. Anläggningen utgörs av två större byggnadskomplex bestående av flera sammanbyggda huskroppar med såväl kringbyggda gårdar som förskjutna och uppbrutna volymer. Mellan dessa har viss förtätning skett och komplettering med yngre byggnader. Bebyggelsen har en oregelbunden placering med varierad volymverkan om 3-11 våningsplan, med två långsmala byggnader som höjer sig över de andra och är väl synliga i stadsbilden. Tillsammans skapar husen upplevelsen av ett enhetligt större komplex som sträcker sig i nordvästlig riktning utmed E18. Bebyggelsen kännetecknas av modernismens arkitekturideal med fasader i plåt och betong, horisontella fönsterband, flacka tak och arkader som bärs upp av betongpelare. Den övergripande färgskalan går i grått, blått och turkost. Runtom bebyggelsen finns i huvudsak hårdgjorda ytor med parkering och vägar, och sparsamt med gräsytor och lövträd. Parkområdet bakom sjukhuset västerut mot Mörbyviken är delvis bevarad idag och består av bevarad naturmark i form av kuperade skogspartier med blandskog och stora ekar.

Stora delar av den äldre bebyggelsen revs till följd av ombyggnaden, men fem byggnadskroppar från 1920- och 1930-talet finns kvar. Tre av dessa är placerade på Ryggradsvägen och

en fjärde på Bäckenvägen. Byggnaderna förenas av ett gemensamt formspråk präglad av 1920-talets klassicism med målade tegelfasader (ursprungligen omålade), markerat mittparti, röda tegeltak och antikiserande detaljer som tandsnittsfris, halvmåneformade fönster, tympanonfält, kolonner och hörnpilastrar. Två av husen har drag av funktionalism med ett vertikalt fönsterparti som markerar trapphuset. Sadeltak, brutna sadeltak, karnissvängt sadeltak och valmat tak förekommer. Alla byggnader har i någon utsträckning byggts om och till, men har övergripande en välbevarad karaktär. Runtom bebyggelsen finns äldre växtlighet i form av tallar och enstaka lövträd som ramar in bebyggelsen. Framför de två husen högst upp på Ryggradsvägen finns ett skogsparti med tallar och en gångstig som ett tydligt uttryck för tidens ideal med bevarad naturmark. Längre ner på Ryggradsvägen finns en trävilla med en äldre del som troligen är från 1920-talet.

Den kvarvarande bebyggelsen från sjukhusets första utbyggnadsfas på 1920- och 1930-talet.

Bebyggelseutvecklingen i Danderyd är nära sammanlänkad med sjukhusets utbyggnad. Sjukhuset var – och är än idag – en av de största arbetsgivarna i Danderyd. Redan på 1920-talet var Mörby lasarett en del i marknadsföringen av Nora trädgårdsstad. En stor del av Danderyds moderna bostadsbestånd tillkom i samband med sjukhusets expansion under rekordåren på 1960- och 70-talen. Många lägenheter, däribland i bostadsområdet

Mörbyskogen, nyttjades som personalbostäder för sjukhusets personal.

MOTIV TILL BEVARANDE

Sjukhusområdet har ett högt kulturhistoriskt värde som uttryck för Danderyds bebyggelseutveckling under 1900-talet.

Årsringarna från sjukhusets olika utbyggnadsfaser berättar om det förändrade vårdbehovet över tid och den utveckling som skedde inom det medicinska forskningsfältet från 1920-talet fram till 1960-talet. De äldre byggnaderna och tillhörande grönmiljöer från sjukhusets första utbyggnadsfas är viktiga för läsbarheten av Mörby lasarets äldre historia. Den senare anläggningen representerar särskilt 1960-talets nya ideal vad gäller sjukhusplanering och vårdarkitektur. Detta uttrycks bland annat genom en ändamålsenlig och rationell arkitektur där byggnadernas utformning tydligt speglar sjukhusverksamhetens olika funktioner. Den arkitektoniska ambitionsnivån visar på modernismens syn på vårdarkitektur där funktion och form samspelade. Även parken och de offentliga konstverken är viktiga värdebärande uttryck. Helhetsmiljön är mycket viktigt för läsbarheten av kommundelens utveckling från 1920-talet och framförallt som symbol för det moderna Danderyd.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Sjukhusmiljön i sin helhet med bebyggelsens årsringar som speglar anläggningens olika utbyggnadsfaser från 1920- till 1960-talet.
- Planstruktur som karaktäriseras av modernismens ideal gällande form som följer funktion.
- Platsbildningar, gator, planteringar och offentliga konstverk från ombyggnaden 1964.
- Omsorgsfullt gestaltad sjukhusarkitektur från 1920- till 1960-talet som tydligt uttrycker sin tids arkitektoniska ideal.

- Bevarad växtlighet i form av uppvuxna lövträd som bildar gröna rum mellan bebyggelsen och bäddar in området i grönska. Äldre gångstigar från sjukhusets första utbyggnadsfas på 1920-talet.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Sjukhusområdets olika utbyggnadsfaser och arkitektoniska årsringar ska bevaras och underhållas så att det kulturhistoriska värdet består.
- Sjukhusbyggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid renovering och ombyggnad. Ursprungliga byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande.
- Sjukhusområdets utemiljö ska fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och ska tas i beaktan vid planering och lovprövning.
- Vid förtätning bör stor hänsyn tas till områdets befintliga planstruktur. Eventuell ny bebyggelse samt tillbyggnader ska utgå från den omgivande bebyggelsen.
- Offentliga konstverk som ingår i sjukhusmiljöns gestaltning ska bevaras och underhållas.

Stocksund

Stocksund har sitt ursprung i tjänstemännens egnahemsrörelse och den villapark som anlades här i slutet av 1800-talet. Idag finns en stor andel välbevarade villor, grupphus och flerbostadshus som på ett tydligt sätt belyser kommundelens olika utbyggnadsskeden från 1890-talet till 1960-talet. I Stocksund finns flera märkesbyggnader som Cedergrenska tornet, Stocksunds vattentorn och Mörby verkstäder vilka utgör viktiga inslag i stadsbilden. Hela kommundelen präglas av grönskande gaturum. Större delen av Stocksunds äldre villabebyggelse är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården.

Historik

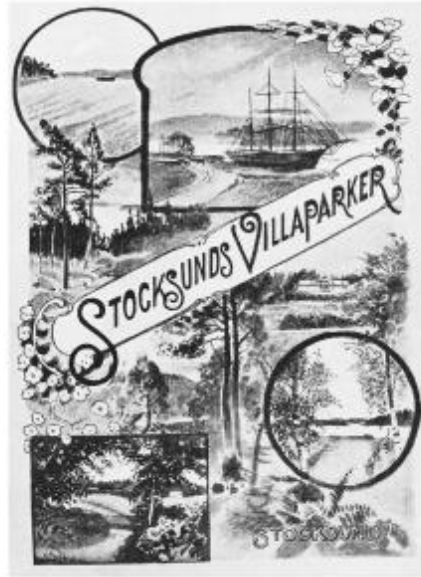
Stocksund tar sitt namn efter gården Stockby, känd i skrift sedan 1360-talet. Gårdens historia sträcker sig dock längre tillbaka än så. Vid 1200-talets slut ska Magnus Ladulås ha donerat Stockby till Sankta Klara kloster. Likt många andra gårdar i Danderyd hörde Stockby till Djursholms gods från 1400-talet och blev en egen enhet först vid 1800-talets mitt då det

avstyckades från godset. Idag är Stockby gård en kraftigt ombyggd 1700-talsbyggnad som kallas för Villa Svea. Av den äldre agrara bebyggelsen som finns bevarad i dagens Stocksund ingår förutom Villa Svea även gården Långängen från 1750-talet, Stocksunds värdshus från 1810-talets början, Stocksunds krog och brostuga från slutet av 1700-talet samt några byggnader på Tranholmen från den tiden ön tillhörde Djursholmsgodset.

Karta över Stocksund år 1902, med läget för Stockby gård utmarkerat. Källa: Kartrummet.se

År 1888 köptes Stockby gård med marker av Stockby gård AB under ledning av Eduard Von Horn, med avsikten att uppföra en lantlig villastad för Stockholms välbeställda invånare. Villastaden marknadsfördes under namnet Stocksunds Villaparker. Den första tomten - ett stort parkområde intill Stocksundet - såldes 1890 till A.N. Cedergren som senare under 1890-talet lät uppföra det välkända Cedergrenska tornet där. Samma år invigdes Roslagsbanans station vid Stocksund. Likt Djursholm och Enebyberg spelade järnvägens framdraging en viktig roll för kommundelens framväxt. Tomtförsäljningen gick till en början långsamt och 1895 var endast ett tiotal tomter bebyggda. År 1896 gjordes därför omfattande förändringar i områdets tomtkarta då de ursprungligen stora tomterna minskade drastiskt i storlek och gatunätet som tidigare bestått av raka gator fick en mer organisk utformning.

Broschyr för Stocksunds villaparker från 1895. Källa: WikipediaCommons

Under 1900-talets första decennium tog exploateringen av Stocksund fart på riktigt. År 1902, samtidigt som Stocksunds municipalsamhälle bildades fanns ett 30-tal villor och 1904 inköptes 46 tomter av föreningen Tjänstemännens Egna Hem Förening. Bara ett år senare hade antalet villor tredubblats och vid decenniets slut var den inköpta marken helt utbyggd med strax under 200 villor. Till följd av befolkningsökningen blev Stocksund köping år 1910 och ett år senare anslöts Stocksunds station till Djursholmsbanan. Kommundelen fick sin första folkskola år 1903 på tomten för nuvarande Stocksundsskolan, som redan tio år senare ersattes av en ny skolbyggnad då man vuxit ur den gamla.

År 1913 införlivades Mörby med Stocksunds köping.

Exploateringen av området hade redan innan dess inletts på mark som avstyckats från Mörby gård, idag riven. Föreningen Tjänstemannasamhällets vid Mörby egnahemsförening hade startats redan 1911 och kunde med hjälp av statliga lån köpa in ett stort stycke mark öster om Mörby station vid Roslagsbanan. Totalt utgjordes området av 473 tomter varav 95 var bebyggda år 1917. Huvuddelen av villabebyggelsen i dagens Stocksund tillkom på initiativ av egnahemsföreningar – på så sätt blev det framför allt välbemedlade tjänstemän med yrken som exempelvis lärare, bankmän och kaptener som bosatte sig här. Kommunikationerna till huvudstaden gick framför allt via Mörby station som öppnade 1906. Här etablerades även Mörby

verkstäder, Roslagsbanans nya verkstäder och vagnhallar, år 1907.

Till vänster: Stocksunds station på 1920-talet. Källa: Järnvägsmuseet
Till höger: Stocksunds första skola, tidigt 1900-tal. Källa: Danderyds kommun

Till vänster: Elektricitetsverket i södra Stocksund. Till höger: Mörby verkstäder. Källa:
Järnvägsmuseet

På 1930- och 1940-talen expanderade Stocksund ytterligare då områdena Långängen, Söderskogen, Ekbacken, Inverness och Sikreno inkorporerades i köpingen. Långängens marker hade likt Mörby och Stockby avstyckats för villabebyggelse under namnet Långängens villastad på 1880-talet och 1932 fanns här ett 100-tal villor. Även Söderskogen och Ekbacken bestod i huvudsak av villor, medan Inverness och Sikreno till merparten bestod av flerfamiljshus. I närheten av Söderskogens villaområde uppfördes Långängsskolan i början 1950-talet för att komplettera skolutbudet i den växande kommundelen.

Stocksunds stadsplan från 1933.

I början av 1960-talet anlades en ny centrumanläggning i Stocksund. Från att tidigare ha varit en samling butiks- och bostadshus från villasamhällenas tid fick kommundelen ett modernt centrum med restauranger, butiker och service. Stora delar av den äldre bebyggelsen på platsen revs i samband med detta. År 1962 fick Stocksund sin första egna kyrka, Petruskyrkan, uppförd efter ritningar av Jan Wahlman. På 1970-talet uppgick Stocksund och Djursholm (som redan slagits ihop på 1960-talet) i Danderyds kommun.

Stocksund var länge en viktig kommunikationsled och knutpunkt för trafik till och från Stockholm. Över Stocksundet har flera generationer broar anlagts varav den första uppfördes 1716. Innan dess sköttes trafiken med färja. Bron byggdes om vid ett flertal tillfällen för att slutligen rivas 1959. Vid sidan av landsvägsbron anlades under 1880-talet även en järnvägsbro av SRJ, även denna är idag riven efter att en ny bro uppfördes i slutet av 1990-talet. Av de bägge broarna återstår endast fundamenten samt en av järnvägsbrons pelare.

Vy över Stocksundet. I bilden syns de två broarna som tidigare gick över Stocksundet.
I bakgrunden syns Cedergrenska tornet. Källa: Järnvägsmuseet

1361

Stockby omnämns första gången i skrift

1700-tal

En bro anläggs över Stocksundet

1800-tal

Stocksunds värdshus byggs 1816. Stockby avstyckas från Djursholms gods. Eduard von Horn köper Stockby gård med marker och startar Stocksunds villaparker 1888.

1902

Stocksund blir municipalsamhälle

1930 / 1940-tal

Långängen, Söderskogen, Ekbacken, Inverness och Sikreno ansluts till Stocksund

1960-tal

Centrumanläggningen omdanas

1970-tal

Stocksund och Djursholm går upp i Danderyds kommun

Övergripande karaktär

Stocksund är den sydligaste kommundelen i Danderyd, belägen öster om Roslagsbanan intill Stocksundet som förbinder Lilla Värtan och Edsviken. Kommundelen utgörs idag av villaområdena Långängen, Mörby, Söderskogen, Ekbacken och Stocksund samt Sikreno och Inverness med flerbostadshus och kontor. Till Stocksund hör även ön Tranholmen. I norr finns rekreationsområdet Stocksundsskogen med Petruskyrkan från 1962. I söder Cedergrenska parken med Cedergrenska tornet som tillsammans med Stocksunds vattentorn utgör landmärken i stadsbilden. Genom kommundelen sträcker sig Stockholmsvägen, utmed vilken Stocksunds torg är placerad. Längs med Stocksundets stränder finns flera småbåtshamnar.

De bebyggda höjderna och närheten till Stocksundet och Lilla Värtan är karaktäristiska inslag i Stocksund.

Stocksund utgörs likt västra Danderyd av ett sprickdalslandskap som sluttar ner mot de omgivande stränderna. Gatunät och tomtstruktur är anpassat efter terrängen med mycket bevarad grönska. Stocksunds bebyggelse utgörs i huvudsak av villor från 1900-talets början, främst medelstora egnahemsvillor i en variation av tidens arkitekturstilar. I Stocksunds södra delar, i branterna mot Stocksundet och Lilla Värtan, ligger stora patriciervillor av högborgerlig karaktär från samhällets första tid 1890–1910. Enstaka villor av yngre ålder

från 1930- till 1970-talet är även insprängda här. I Stocksund finns ett förhållandevis stort bestånd av funktionalistisk och modernistisk bebyggelse, till största delen koncentrerad till små avgränsade områden i samhällets utkant. Det är dock det tidiga 1900-talet som är den dominerande karaktären vilket ger en tydlig bild av Stocksunds tidiga framväxt.

Hela kommundelen präglas av grönskande gaturum. Det finns en stor mängd bevarade naturtomter med äldre tallar, särskilt inom de fastigheter som är förlagda till höjdparter, med mer blandad växtlighet i dalarna mellan dem. På flera platser finns äldre bevarade ekbackar tillsammans med andra uppvuxna lövträd. Mellan dem finns små stigar från de tidiga villasamhällets tid. I vissa avgränsade delar finns mer planerade tomter med plana gräsmattor, planteringar och fruktodlingar, framför allt i områden med yngre bebyggelse.

Högborgerlig bebyggelse: Villasamhällets första utbyggnadsfas i gamla Stocksund kännetecknas av stora personligt utformade patriciervillor uppförda mellan 1890–1910 i stilar som schweizerstil, jugend och nationalromantik. De vanligaste fasadmaterialet är puts och olika sorters panel. Bebyggelsen är främst koncentrerad till området runt Stocksunds vattentorn med enstaka exemplar runt om i samhället. Villorna är ofta placerade i höjdlägen, långt indragna på stora naturtomter eller placerade i branterna med vy över vattnet, utefter ett gatunät som slingrar sig upp för höjden. Både gaturum och tomter präglas av en prunkande växtlighet där särskilt äldre uppvuxna tallar tar plats.

Exempel på högborgerlig bebyggelse i delar av Stocksund som bebyggdes runt sekelskiftet 1800/1900.

Egnahemsbebyggelse: Bebyggelsen som tillkom mellan 1900–1930 genom tjänstemännens egnahemsföreningar utmärks av mindre och medelstora villor i 1 ½ – 2 ½ plan i stilar som jugend, nationalromantik och 1920- talsklassicism. Vanliga fasadmaterial är puts, tegel och panel. Husen är ofta målade i ljusa kalk- och oljefärger alternativt rödfärg. I området finns både villor av enklare utformning och större och mer personligt utformade villor som stil och karaktärsmässigt ansluter till varandra. Gatunätet här är mer rätvinkligt än i gamla Stocksund, men är slingrande i de kuperade delarna. Naturtomter dominerar, men här finns också inslag av planerade tomter med fruktodlingar och gräsmattor. Egnahemsbebyggelsen i Stocksund är övergripande mycket välbevarad. En stor del av tomterna bevarar sin ursprungliga storlek.

Bebyggelsen i norra Stocksund skiljer sig från de tidigast bebyggda områdena både i karaktär och volym.

Funktionalism och modernism: Bebyggelsen består av småhus och flerbostadshus uppförda mellan 1930 och 1970 och är överlag av hög arkitektonisk kvalitet. Gemensamma stildrag återfinns i fasadmaterial som puts och tegel tillsammans med flacka pulpet- och sadeltak. Grupphusbebyggelse med enhetligt utformade villor och radhus dominerar, symmetriskt placerade utmed raka gatusträckningar. Här finns också flerbostadshus från 1940- och 1950-talet, placerade i terräng runt vad som kan liknas vid små centrumbildningar. Dessa flerbostadshus har ofta lokaler för verksamheter eller butik i bottenplan. Här ingår också enstaka äldre funktionalistiska byggnader insprängda i äldre egnahemsområden samt flerbostadshus i samma stil. Bebyggelsen är utspridd i mindre avgränsade områden i framförallt södra Stocksund, exempelvis i Söderskogen och Långängen.

Urval av modernistisk bebyggelse i Stocksund.

Kulturhistoriskt värde

Gamla Stocksund berättar om kommundelens första utbyggnadsfas på 1890-talet och den tidiga villastadens ideal som präglade planerna för Stocksunds villaparker. Villornas volym och påkostade utformning skiljer sig markant från övriga Stocksund och synliggör villastadens tilltänkta målgrupp: det högre borgerskapet. Bebyggelsen illustrerar tydligt tidens ideal i form av arkitektritade villor av hög kvalitet. Gamla Stocksund ingår i berättelsen om det sena 1800-talet och tidiga 1900-talets omvandling av Stockholms ytterområden när villasamhällen och pendlarorter växte fram på äldre jordbruksmarker i anslutning till järnvägen.

Tjänstemännens egnahemsbebyggelse som uppfördes på initiativ av Stocksunds och Mörbys egnahemsföreningar i början av 1900-talet ingår liksom gamla Stocksund i berättelsen om villaförstädernas expansion i Stockholms omnejd. Bebyggelsen, avsedd för högre tjänstemän, visar även på den tidiga egnahemspolitiken och egnahemsbegreppets skiftande betydelse beroende på vilken samhällsklass den riktade sig till. Denna utbyggnadsfas präglar i stort kommundelens

övergripande karaktär och är viktig för förståelsen av Stocksunds framväxt.

Bebyggelsens årsringar speglar Stocksunds utveckling under hela 1900-talet. Områdena uppförda efter 1930-talet är tydligt avgränsade vilket gör kommundelens utbyggnadsfaser tydligt läsbara: Från de tidiga egnahemsföreningarnas områden och Stockby gårds villaparker med tillhörande arkitektur- och planeringsideal till modernismens flerbostadshus samt villa- och grupphusområden i Långängen och Söderskogen.

Stocksundets betydelse som kommunikationsled och platsen där man korsat Edsviken för att ta sig till och från Stockholm. I närheten av Sikreno finns resterna efter den gamla landsvägsbron och roslagsbanans gamla järnvägsbro samlat tillsammans med krog och brovaktstuga från 1700-talet. Här finns även ett värdshus från början av 1800-talet. Tillsammans utgör dessa strukturer ett kommunikationshistoriskt kluster med höga kulturhistoriska värden. Vid sidan av dessa finns senare tiders väg- och järnvägsbroar vilka bygger vidare på Stocksundets historia som infrastrukturell knutpunkt.

Råd och riktlinjer

Nedan råd gäller övergripande planering för Stocksund. Detaljerade råd för de särskilt värdefulla områdena går att läsa under respektive område.

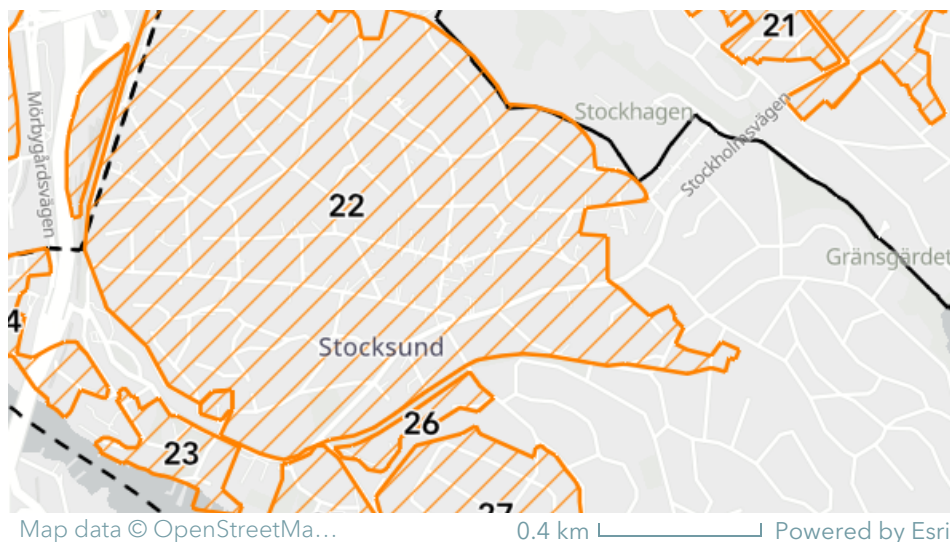
- Stocksunds årsringar med bebyggelse från 1890-tal till 1960-tal ska vara fortsatt läsbara och utgöra utgångspunkt för framtida bebyggelseutveckling i kommundelen. Detta innebär att miljöer och byggnader från samtliga av kommundelens bebyggelsekaraktärer och utbyggnadsfaser ska behandlas med stor varsamhet och omsorg om befintlig bebyggelsestruktur och utformning.
- Stocksund ska fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna trädgårdar, alléer, ekbackar, allmänna parker,

promenadstråk och stigar. De gröna gaturummen är viktiga inslag i stadsbilden och ska tas i beaktande vid planering och lovprövning. Undvik att bevarade grönkilar byggs igen.

- Närheten till vattnet är en viktig del i upplevelsen av Stocksund. Tillgängliggör kontakten med vattnet för allmänheten genom strandpromenader och bevara siktlinjer och utblickar mot vattnet.
- Bebyggelsens ursprungliga arkitektoniska uttryck, material och tidstypiska karaktär ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader.
- Eventuell ny bebyggelse ska anpassas till den omgivande bebyggelsen vad gäller, volymverkan, utformning och placering på tomten.
- Äldre villatomter av ursprunglig storlek ska inte avstyckas. Undvik åtgärder som inte är anpassade till landskapets förutsättningar, t.ex. markutfyllnad och sprängning.
- Stocksunds märkesbyggnader ska fortsatt vara framträdande inslag i stadsbilden. Bebyggelse med anknytning till järnvägen ska värnas.
- Antikvariska underlag bör krävas i samband med ändring inom särskilt värdefulla områden och riksintresse för kulturmiljövården.
- Vid planläggning bör byggnader som är utpekade i byggnadsinventeringen förses med planbestämmelser och skyddas från förvanskning och ovarsamma åtgärder.

Särskilt värdefulla områden

Karta över särskilt värdefulla områden i Stocksund.

I Stocksund har sex områden pekats ut som särskilt värdefulla. Dessa områden bedöms ha sådana höga kulturhistoriska värden att de motsvarar plan- och bygglagens begrepp *särskilt värdefullt bebyggelseområde* (PBL 8 kap §13). Vissa områden består av flera delmiljöer som tillhör samma berättelse, men ligger geografiskt utspritt i kommundelen. Till varje område finns en beskrivning av områdets nuläge och historik, motiv till bevarande, värdebärande egenskaper, särarter och karaktärsdrag samt råd och riktlinjer att förhålla sig till vid ändring.

Läs mer om lagstiftningens krav i kapitlet [Bevara och utveckla](#). Om du vill veta mer om de olika arkitekturstilarna som finns i Danderyd, se [Arkitekturguiden](#).

- [Område 22. Villastäderna Stocksund och Mörby](#)
- [Område 23. Kommunikationsmiljöer](#)
- [Område 24. Funktionalism i Stocksund](#)
- [Område 25. Cedergrenska parken](#)
- [Område 26. Modernism i Stocksund](#)
- [Område 27. 1940- och 50-talet i Söderskogen](#)

Område 22. Villastäderna Stocksund och Mörby

Området utgör de äldsta delarna av Stocksund vilket omfattar den högborgerliga villastadsbebyggelsen från slutet av 1890-

talet och egnahemsbebyggelsen som uppfördes av tjänstemännens egnahemsföreningar i Mörby och Stocksund 1900-1930. Den högborgerliga bebyggelsen är koncentrerad till områdets södra delar, huvudsakligen kring Stocksunds vattentorn, medan egnahemsbebyggelsen breder ut sig norrut.

Det slingrande gatunätet i gamla Stocksund, med villor koncentrerade till ett större höjparti.

Stocksund och Mörbys villasamhällen byggdes i etapper och möjliggjordes av Roslagsbanans framdragning. Stocksunds och Mörbys stationer tillkom 1890 respektive 1906. Stocksunds villastad var den första att uppföras på mark som avstyckades från Stockby gård. Eduard von Horn köpte marken 1888 med avsikt att skapa en lantlig villastad med patriciervillor för Stockholms välbeställda invånare. Villastaden marknadsfördes från början under namnet Stocksunds Villaparker och det fanns tydliga regler för hur bebyggelsen skulle uppföras. Tomterna fick inte avstyckas och ritningar skulle godkännas av villastadsbolaget. De ursprungliga planerna kom dock snart att ändras. Redan 1896 justerades området tomtkarta vilket medförde att tomterna blev mindre.

Individuellt utformade villor på stora tomter i gamla Stocksund.

År 1902 bildade invånarna ett självständigt municipalsamhälle under namnet Stocksunds villastad, och ett par år senare bildades Tjänstemännens Egnahemsförening. Vid decenniets slut var marken helt utbyggd med strax under 200 villor. År 1911 bildades Tjänstemännens Egnahemsförening i Mörby på mark som avyttrades från Mörby gård genom statliga lån. Mörby inkorporerades i Stocksund år 1913. Av områdets 473 tomter var 95 bebyggda år 1917. Till en början bebyggdes området direkt öster om Mörby station, och expanderade sedan österut fram till 1930-talet. Stocksund fick därigenom en mer borgerlig prägel med egnahemsbebyggelse uppförd för välbemedlade tjänstemän, snarare än en patricierförort för samhällets elitskikt som var von Horns grundidé.

Villasamhället har en oregelbunden väg- och tomtstruktur som planlagts efter Roslagsbanan och naturens förutsättningar. Karaktären i de olika delarna av villasamhället skiljer sig något åt mellan områdena. Gatunätet i de södra delarna är delvis rätvinkligt, men slingrar sig upp mot höjderna. Även villabebyggelsen är anpassad efter tomtens topografiska förutsättningar, ofta placerad i höjdläge på väl tilltagna tomter. I de södra delarna finns framförallt naturtomter medan mer ordnade och anlagda trädgårdar med fruktträd och planteringar är vanligare norrut. Låga staket, murar eller lövhäckar avgränsar tomterna.

Villor uppförda åt tjänstemännens egnahemsförening i stilar som nationalromantik och jugend.

Merparten av byggnaderna är arkitektritade i stilar som nationalromantik, jugend och 1920-talsklassicism och har en varierad volym. De äldsta villorna i gamla Stocksund, belägna på stora naturtomter, var mycket rymliga och påkostade. Några av dessa villor skiljer sig från övriga villasamhället med historiserande stilar som borgromantik. Egnahemsbebyggelsen i Stocksund har överlag en karaktär av nationalromantik och jugend, medan villorna i Mörby även har stildrag av 1920-talsklassicism. Flera av villorna ritades av Stocksunds stadsarkitekt Dag Melin och kännetecknas av en enklare och praktisk utformning som utgår från platsens förutsättningar och återspeglar en äldre byggnadstradition.

Fasadmaterial domineras av puts och panel, spontad eller locklist, målade i ljusa kalkfärger respektive ljusa oljefärger eller rödfärg. Snickerier som vindskivor eller dekorativa detaljer är ofta målade i en kontrasterande kulör. Den något äldre bebyggelsen står på en grund av kvaderhuggen natursten och de yngsta byggnaderna på gjuten betong. Olika takformer förekommer i hela området men förhåller sig tydligt till byggnadernas respektive stil. I de norra delarna är de brutna och obrutna sadeltaken vanliga medan de södra delarna domineras av mer fantasifulla former som personligt utformade torn,

mansardtak och branta takfall. Takmaterialen varierar mellan falsad plåt och rött lertegel.

Hela området och dess gaturum kännetecknas av mycket grönska. Här finns förutom de uppvuxna trädgårdarna flera anlagda parker och bevarade grönkilar, till exempel Kronoparken i Mörby. I de mer kuperade delarna finns inslag av barrträd, ofta höga hallar. Mellan kvarteren finns små stigar och promenadstråk från villasamhällets tid. I området ingår Stocksunds skola från 1912 och Stocksunds vattentorn från 1910. Vattentornet är placerat på en höjd centralt i kommundelen och utgör ett landmärke i stadsbilden.

Mörby villastad har delvis en mer enhetlig prägel med mindre villor med stildrag av 1920-talsklassicism.

MOTIV TILL BEVARANDE

Villastäderna Stocksund och Mörby målar tillsammans upp en tydlig bild av kommundelens tidiga bebyggelseutveckling. Från villastadens första år med stora patriciervillor i de södra delarna, till tjänstemännens egnahemsföreningars något mer modesta villor intill Roslagsbanan, med Stocksunds och Mörby station inpå knuten. Bebyggelsen är i huvudsak uppförd kring sekelskiftet 1900 och omfattar en stor andel välbevarade villor som representerar tidens skiftande arkitekturstilar och planeringsideal. Många villatomter har en ursprunglig storlek och bibehållen karaktär av naturtomt. Som helhet ger området

ett övergripande mycket välbevarat intryck av Stocksunds tidiga högborgerliga bebyggelse från sent 1800-tal och egnahemsföreningarnas tjänstemannabostäder från det tidiga 1900-talet.

VÄRDEBÄRANDE SÄRARTER, EGENSKAPER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Oregelbundet gatunät som är anpassat efter terrängens förutsättningar. Välbevarad tomtstruktur med få avstyckade tomter där bebyggelse och trädgårdar är följsamt anlagda efter befintlig topografi, utan större plansprängningar eller planutfyllnader.
- Varierad villabebyggelse av hög arkitektonisk kvalitet och hantverksmässigt utförande från 1890 till 1930 i stilar som panelarkitektur, nationalromantik, jugend och 1920-talsklassicism. Högborgerlig villarkitektur i form av stora påkostade villor på stora naturtomter i samhällets äldsta delar.
- Enhetlig egnahemsbebyggelse av hög arkitektonisk kvalitet och hantverksmässigt utförande från 1890 till 1930 i arkitekturstilar som panelarkitektur, nationalromantik, jugend och 1920-talsklassicism.
- Fasader i ljus puts eller träpanel i ljusa oljefärger alternativt rödfärgade. Dekorativa byggnadsdetaljer som snickerier, småspröjsade fönster och burspråk, öppna farstukvistar eller glasverandor. Husgrunder i huggen natursten eller betong. Brutna, obrutna, valmade sadeltak eller mansardtak täckta i en- och tvåkupigt tegel eller falsad plåt.
- Stora naturtomter som avskärmas från gatan med enkla staket, stängsel eller häckar och äldre grindar i smide. Äldre planteringar i form av fruktträd och buskar samt uppvuxna lövträd och tallar. Trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten.

- De gröna gaturummen och stigar med stentrappor mellan kvarteren.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Områden med bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och formspråk.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Området ska fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor, liksom bevarade grönkilar mellan bebyggelsen. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade naturtomter och trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar/grindar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.

- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gaturummet. Avskärmande plank bör endast sättas upp vid bullerstörda områden.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell ny- och tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Undvik att placera garage eller carport mot gatan, då det leder till att förgårdsmarkens öppna rum mot gatan sluts. Dubbelgarage som placeras i tomtgräns är inte lämpligt då detta skapar en främmande volym i området.

Område 23. Kommunikationsmiljöer

Området består av två geografiskt avgränsade miljöer som båda haft en viktig funktion för Stocksunds äldre kommunikationer. Det första området utgörs av Mörby verkstäder som ligger i västra Stocksund i anslutning till Roslagsbanan. Det andra området, i södra Stocksund, består av ett kluster av kommunikationshistoriskt intressanta byggnader och strukturer.

Mörby verkstäder uppfördes i början av 1900-talet efter ritningar av Sigge Cronstedt till följd av att Stockholm-Rimbo Järnvägar (SRJ) vuxit ur sina dåvarande lokaler vid Östra station. Verkstäderna användes för underhåll av Roslagsbanans fordon. Marken avyttrades från Mörby gård och bestod av en smal tomt mellan järnvägen och dåvarande Gamla Norrtäljevägen. Området sträckte sig ursprungligen en bit längre norrut, fram till det äldre läget för Mörby station, som uppfördes vid ungefär samma tid som verkstäderna. Verkstäderna var en av Stocksunds första stora arbetsgivare under dess tidiga år.

Mörby verkstäder intill Roslagsbanan. Den stora byggnaden med trappstegsgavel är vagnhall.

Till vänster acetylénigasverket och en verkstadsbyggnad. Foto: Holger Ellgaard, 2014

Miljön består idag av en vagnhall och två verkstadsbyggnader. Det har funnits några ytterligare mindre byggnader på området som idag är rivna. De kvarvarande byggnaderna präglas av tidens industriarkitektoniska ideal med drag av nationalromantik. Byggnadernas industriella funktion avspeglas i dess exteriör genom stora fönster med stort ljusinsläpp, många portöppningar och sågtak. De båda verkstadsbyggnaderna samt acetylénigasverket är uppförda i rött tegel med mönstermurade detaljer och stora småspröjsade fönster. Acetylénigas användes i början av 1900-talet som ett drivmedel för belysning och motorer. Den stora vagnhallen sticker ut med sina breda och dekorativt mönstermurade trappgavlar. Snickerier som fönster och portar är målade i en grön färg i tydlig kontrast mot de tegelröda fasaderna. Taken är täckta med svart falsad plåt.

I det södra området ingår Stocksunds stationshus, Djursholmsbanans elektricitetsverk och resterna efter Roslagsbanans gamla järnvägsbro över Stocksundet från 1885. Vid det gamla brofästet finns även en brovaktarstuga, krog och vårdshus, samt ytterligare några byggnader kopplade till stationsområdet. Stocksundet korsades med färja fram till det tidiga 1700-talet och därefter med bro till slutet av 1950-talet, för att ta sig norrut på landsvägen från Stockholm. Rester efter järnvägs- och landsvägsbron finns kvar i form av brofästen på bägge sidor av sundet samt en av järnvägsbrons bropelare i vattnet.

Till vänster Stocksunds före detta stationshus, idag omvandlad till bostad. Till vänster det gamla elektricitetsverket. Bild 2, foto: Holger Ellgaard, 2014

Både stationshuset (1905) och elektricitetsverket (1900-06) ritades av Sigge Cronstedt. Stationshuset är idag en gul träbyggnad med mörkgröna fönster och vita snickerier. Elverket är en stor tegelbyggnad som blivit om- och tillbyggd i flera omgångar, men bevarar en huvudsaklig karaktär från tidigt 1900-tal. De ursprungliga delarna av byggnaden utgörs av maskin- och ångpannehus och kraftstation. Byggnaderna har en utpräglad jugendkaraktär i form av dekorativa fasadelement med vitputsade fält, mönstermurningar och stora rundbågiga fönster. Till elverket hör även en djuphamn för lastning och lossning från 1883.

Krogen uppfördes på 1700-talet men byggdes om på 1870- och 1940-talet och har senare använts som specerihandel och bilverkstad. Byggnaden är delvis timrad och omfattar en våning med vind. Fasaderna är klädd med gulmålad locklistpanel och brunmålade snickerier. Vårdshuset är uppförd i 2 ½ våning, med rödmålade timmerfasader och grå- och gulmålade snickerier. Taket är ett sadeltak täckt med enkupigt lertegel.

Brovaktarstugan har liksom krogen genomgått en del förändringar sedan 1700-talet. Byggnaden är idag en mindre stuga med panelade fasader målade i en ljus beige kulör med snickerier rött och gult.

Den gamla landsvägen mot Stockholm med Stocksundet i bakgrunden. Det röda huset är det före detta värdshuset. Det gula huset är den före detta krogen. Nere till höger syns den norra strandens bevarade brofäste.

MOTIV TILL BEVARANDE

Området har som helhet höga kulturhistoriska värde kopplat till Stocksundets funktion som kommunikationsled och dess långa kontinuitet på platsen. Mörby verkstäder och elverket har ett betydande värde för Roslagsbanan och villasamhällets möjlighet att ta sig till och från Danderyd, men även som arbetsplats och tidig industriverksamhet i kommundelen. Industriebbyggelsens särpräglade och välbevarade tegelarkitektur har även höga arkitekturhistoriska värden. De 1700- och 1800-talsbyggnader på platsen som har en koppling till det äldre bro- och färjeläget utgör viktiga årsringar i kommunens äldre historia.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Välbevarad helhetsmiljö med järnvägs- och verkstadsbebyggelse av hög arkitektonisk kvalitet. Sigge Cronstedts byggnader vid Mörby verkstäder, Stocksunds station och elektricitetsverket är särskilt goda representanter för tidens industriarkitektur.
- Äldre bebyggelse med anknytning till platsens kommunikationshistoriska funktion med lång kontinuitet på

platsen. Detta uttrycks genom en brovaktarstuga, krog och värdshus. Byggnadernas äldre karaktär av 1700- och 1800-tal.

- Rester efter äldre järnvägs- och landsvägsbro över Stocksundet i form av brofästen och bropelare i vattnet. Rester efter elverkets tidigare verksamhet i form av djuphamn.
- Områdets kontinuitetsvärde genom nyttjande som järnvägsverkstäder av Roslagsbanan.
- Visuella och funktionella samband mellan järnvägen och dess bebyggelse.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Delmiljön vid Mörby verkstäder bör fortsatt präglas av järnvägsanknuten verksamhet.
- Bebyggelsen ska vårdas och underhållas och dess säregna arkitektoniska uttryck värnas.
- Byte eller ändring av byggnadsdelar bör utföras med stor försiktighet och omsorg om byggnadens gestaltning. Byte av ursprungliga byggnadsdetaljer som fönster och portar ska undvikas. Funktionella detaljer ska bevaras. Tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Eventuell ny bebyggelse bör uppföras på behörigt avstånd från befintliga byggnader så att helhetsmiljöns industriella karaktär inte påverkas.
- Funktionella samband mellan järnvägen och dess bebyggelse ska vara fortsatt läsbar.
- Byggnaderna ska vara fortsatt synliga i stadslandskapet från järnvägen.
- Värdebärande strukturer som rester efter äldre broar ska bevaras.

- Antikvariska underlag bör krävas i samband med ändring inom området.

Område 24. Funktionalism i Stocksund

Området utgörs av bostadsområdena Inverness och Sikreno och är beläget i sydvästra Stocksund. Inverness ligger inkilat bredvid E18 och tunnelbanan i ett höjdparti som sluttar ner mot Edsviken. Sikreno, väster därom, ligger på en höjd öster om E18 och överblickar Edsviken. Gränsen mot vägen utgörs av en skarp bergsskärning som tillkommit när vägen breddades. Under Sikrenoberget finns en tunnel insprängd där Roslagsbanan passerar.

Till vänster: Funktionalistiska flerbostadshus i Sikreno.

Till höger: Flerbostadshus från 1947 på Klostervägen i Inverness.

Sikreno hörde i äldre tid till Stockby gård, men avsöndrades på 1800-talet. Inverness var från 1800-talets mitt en exklusiv sommarbostad, vars marker avstyckades för villatomter på 1920-talet. I både Sikreno och Inverness började man på 1930-talet uppföra villor och flerbostadshus i funktionalistisk stil. Flera byggnader är arkitektritade och håller en hög arkitektonisk kvalitet. Stocksunds stadsarkitekt Dag Melin har ritat flera av husen här. Både Inverness och Sikreno inkorporerades med Stocksunds köping år 1942. Bebyggelsen i området är tillkommen mellan 1930- och 1940-talet och speglar tidens folkhemstankar och funktionalistiska ideal. Detta var ett för tiden banbrytande ideal som präglades av en ny syn på stadsplanering och allas lika rätt till en god bostad. Flerbostadshusen såväl som villorna planerades i detalj för att optimera ljusinsläpp och funktionalitet.

Flerbostadshus i Sikreno. Området är beläget på en höjd i landskapet och mellan husen finns uppvuxna tallar.

Området består av fristående villor, radhus och flerbostadshus. Gatunätet och bebyggelsen följer terrängens förutsättningar med byggnaderna placerade i höjdlägen en bit indragna från det slingrande gatunätet. Bebyggelsen förenas av ett funktionalistiskt formspråk som kännetecknas av enkla, avskalade fasader och geometriska former. Villabebyggelsen är enhetligt utformad med putsade fasader i ljusa kulörer och socklar av betong. Taken är pulpettak samt obrutna och valmade sadeltak, täckta med rött lertegel, falsad plåt eller takpapp. Gaturummet ger ett lummigt intryck med uppvuxna löv- och barrträd samt buskar. Villatomterna avskiljs med låga häckar, murar, staket eller stängsel.

Flerbostadshusen består i huvudsak av låga punkthus och lamellhus om 3-4 våningsplan, med fritt liggande byggnadskroppar placerade på rad eller gruppvis med bevarad grönska runtom. De höga tallarna är särskilt karaktäristiska. Byggnadsvolymerne är delvis uppbrutna med asymmetriska vinklar och runda former som skapar liv i fasaden. Fasaderna är putsade eller har inslag av både tegel och puts, med detaljer som burspråk inklädda med panel. Husen har smäckra balkonger i korrugerad plåt. Radhusen ansluter i stort i karaktär till flerbostadshusen, men har panel och tegel som fasadmaterial. Många av husen har genomgått ombyggnader

där detaljer som fönster och dörrar bytts ut. Bebyggelsen är dock välbevarad sett till sin övergripande karaktär.

Flerbostadshus och radhus från 1930-talet i funktionalistisk stil i Inverness.

MOTIV TILL BEVARANDE

Sikreno och Inverness utgör trots en del senare förändringar en väl sammanhållen bebyggelsemiljö som på ett pedagogiskt sätt speglar funktionalismens stilideal inom såväl planering som arkitektur. Området är Danderyds kommuns främsta exempel på den tidiga funktionalismens flerbostadshus, särskilt de putsade lamellhusen på Klostervägen är välbevarade exemplar. Miljön är ett tydligt stilbrott mot de byggnadstraditioner som tidigare varit rådande i kommundelen och utgör en värdefull årsring i Stocksunds stadslandskap.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Organiskt gatunät som är anpassat efter terrängens förutsättningar.
- Bebyggelsens placering i höjdlägen, följsamt anpassad efter befintlig topografi
- Lamell- och punkthus, radhus och enstaka villor i tydligt avgränsade områden med ett homogent formspråk som i

huvudsak illustrerar 1930-talets funktionalistiska ideal. Enhetlighet avseende byggnadsvolymer, fasader i ljus puts och tegel med sparsam dekor och låglutande tak är gemensamma stildrag som förenar bebyggelsen.

- Villaträdgårdar med äldre planteringar i form av fruktträd och uppvuxna lövträd som avskämmas med låga staket, stängsel, häckar och murar.
- Gräsytor och bevarad naturmark med uppvuxna tallar runt om flerbostadshusen. Planteringar i anslutning till entréer och omgivande häckar. Äldre stentrappor, murar och terrasseringar tillhörande funkishuset på Klostervägen.
- Punkthusen vid Sikrenos synlighet i stadsbilden som utgör landmärken vid E18 och Roslagsbanan.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Området bör bibehålla sin utformning avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och formspråk.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.

Mark och trädgård

- Välbevarade trädgårdar och grönmiljöer runt om flerbostadshusen med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Villaträdgårdarnas häckar, staket, murar och stängsel ska hållas låga mot gatan.

- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar.

Ny- och tillbyggnad

- Ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom det särskilt värdefulla området.
- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan.

Område 25. Cedergrenska parken

Området upptas av Cedergrenska parken, belägen i Stocksunds södra delar på en kuperad tomt som sluttar ner mot Lilla Värtans strand. Parken inrymmer en skogsdel, ett arboretum med exotiska barrväxter, en trädgårdsdel med fruktträd, samt bebyggelse uppförd under 1800-talet. Av den ursprungliga bebyggelsen återstår idag Cedergrenska tornet, ett landmärke i kommunen, ett par mindre ekonomibyggnader och den ståtliga parkvillan Skogshyddan. Parken är idag ett mycket välbesökt utflyktsmål i kommunen.

Cedergrenska tomten var den första att avyttras från Stockby gård AB år 1890. Tomten köptes av jägmästare A.N. Cedergren med avsikten att uppföra ett utsiktstorn på platsen. Så småningom övergick idén till en park. Visionerna var storslagna: han skulle skapa en unik trädgård med inplanterade exotiska arter som inte fanns i Sverige. Fröerna, som han själv tog med sig hem från resor i framförallt Nordamerika och Europa, odlades upp och planterades i parken. Cedergren skulle även bedriva forskning i syfte att hitta nya arter som var lämpliga för svenskt skogsbruk. Bland de importerade arterna finns idag bland annat cypress, douglasgran och kaukasisk gran. Byggandet av Cedergrenska tornet, då avsett för bostadsändamål, påbörjades omkring 1896 och var så gott som färdigt exteriört 1908. Flera

arkitekter var inblandade, däribland Lars Israel Wahlman och Ferdinand Boberg.

Cedergrenska tornet och den omgivande parken som har varit flitigt besökt av Stocksunds invånare sedan

1900-talets början. Byggnaden stod till det yttre färdig 1908. Foto: Erik Somnäs

Cedergrenska tornet är en sju våningar hög borgliknande byggnad med historiserande inslag som torn med bland annat kreneleringar, torn, tourneller, skottgluggar och synliga ankarjärn. Cedergrenska tornet är ett tydligt uttryck för den stilriktning inom nationalromantiken som bäst betecknas medeltidsromantik. Grundprincipen var hantverksmässighet i både utförande och material. Byggnaden har fasader i rött tegel med detaljer i skulpterad natursten och vilar på en massiv mur av kvaderhuggen sten. Den pampiga entrén har en markerad stenomfattning med en enkelport i trä. Fritrappan som porten står på är senare tillkommen. De rundbågiga fönstergluggarna är småspröjsade med blyinfattat fönsterglas med svartmålade karmar.

Till vänster ovan syns parkvillan Skogshyddan. Till höger nedan syns de två tillhörande ekonomibyggnaderna.

Väster om tornet ligger parkvillan Skogshyddan, som bland annat nyttjades som sommarvilla av Cedergren. Byggnaden, ursprungligen en mindre stuga från 1815, flyttades hit vid 1800-talets mitt, och har senare blivit kraftigt om- och tillbyggd. Nuvarande utseende är ett resultat av ombyggnader i slutet av 1800-talet med en tillbyggd glasveranda av Erik Lallerstedt från mitten av 1900-talet. Byggnaden är uppförd i 1 och ½ våningsplan och är klädd med gulmålad liggande panel och gråmålade snickerier. Byggnaden har stildrag av både nationalromantik och klassicism med detaljer som hörnpilastrar, småspröjsade fönster med dekorativa fönsterluckor och ett markerat mittparti med frontespis. Framför villan finns en fruktträdgård tillhörande parken.

En bit norrut står två mindre ekonomibyggnader med en nationalromantisk karaktär med sockel av natursten, rödmålade panelklädda fasader och vita snickerier. Portarna är svartmålade med dekorativa järnbeslag med snirkliga former. Taken täckta med svartmålad bandplåt. En av byggnaderna har sannolikt haft en funktion som vagnslider eller stall.

Cedergrenska parken.

MOTIV TILL BEVARANDE

Cedergrenska parken med tillhörande bebyggelse utgör en mycket välbevarad helhetsmiljö som speglar det sena 1800-talets naturvurm och utflyktskultur. Parkmiljön med arboretum, fruktträdgård och rosenträdgård är mycket värdefulla delar som berättar om det sena 1800-talet och tidiga 1900-talets intresse för exotiska växter såväl som byggherrens ambitiösa planer för parken. Alla byggnader har genomgående höga kulturhistoriska värden ur såväl ett arkitekturhistoriskt som lokalt perspektiv och berättar om den historiska användningen av miljön.

Cedergrenska tornet är med sina särpräglade historiserande drag unik i Stockholmsområdet och utgör även ett viktigt landmärke i kommunen.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Välbevarad helhetsmiljö med park och bebyggelse.
- Parkmiljöns karaktär av naturtomt med äldre bevarad växtlighet och kuperade terräng med slingrande grusstigar. Växtlighet som exempelvis barrträd och fruktträdgård och grusade gångstigar.

- Bebyggelsens tidstypiska utformning som speglar den rådande historiserande och eklektiska stilen inom arkitekturen.
- Cedergrenska tornets arkitektoniska utformning i tidstypisk medeltidsromantisk stil och hög hantverksmässig kvalitet med många ursprungliga detaljer bevarade.
- Skogshyddan med sin säregna panelarkitektur.
- Ekonomibyggnader av enklare karaktär med drag av nationalromantik från den tid som Cedergrenska tornet och Skogshyddan nyttjades som bostadshus.
- Cedergrenska tornets funktion som landmärke i stadsbilden.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Hela parkmiljön med tillhörande bebyggelse ska bevaras och underhållas så att de kulturhistoriska värdena består. Då flera värdefulla byggnader inom parkområdet har rivits är det av stor vikt att kvarvarande byggnader bevaras så att parkens läsbarhet kvarstår.
- Tomten bör inte avstyckas och ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom området.
- Parkens olika delar ska bevaras och vara fortsatt läsbara. Äldre parkstrukturer som grusvägar, gatsten, lyktstolpar och växtlighet som äldre uppvuxna träd ska bevaras och underhållas. Trädgården tillhörande Skogshyddan ska bevaras och underhållas. Vid ändring bör förhållningssättet vara att äldre växter ersätts med samma art.
- Parkmiljön ska fortsatt vara tillgänglig för allmänheten. Gångstigar ska underhållas och hållas tillgängliga för besökande. Det kuperade strandpartiet med strandpromenad intill Lilla Värtan ska bevaras, underhållas och tillgängliggöras för besökare.

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Byte eller ändring av byggnadsdelar bör utföras med stor försiktighet och omsorg om byggnadens gestaltning. Byte av ursprungliga byggnadsdetaljer som fönster och portar ska undvikas. Allt underhåll bör utföras med traditionella material och tidstypisk färgsättning bör vara vägledande vid ommålning.
- Cedergrenska tornets ska fortsatt vara ett framträdande inslag i stadsbilden.
- Vid all ändring inom miljön bör antikvarisk sakkunnig medverka i såväl planprocess som bygglov. Det äldre trädbeståndet ska genomgå regelbunden besiktning av arborist.

Område 26. Modernism i Stocksund

Området omfattar två geografiskt avgränsade grupphusområden från 1960- och 1970-talen, samt två flerbostadshus i kvarteret Byggmästaren, alla belägna i Söderskogen i södra Stocksund. Det ena grupphusområdet omfattar parhus i kvarteren Enen och Asken, och det andra fristående villor i kvarteret Poppel. Bebyggelsemiljöerna är uppförda enligt modernismens ideal med raka gator och enhetlig bebyggelse och utgör en skarp kontrast gentemot den äldre villastadens ideal. Modernismens bebyggelse i Stocksund är koncentrerad till mindre avgränsade områden i kommundelens ytterkanter då det rådde markbrist under efterkrigstiden. Grupphusbebyggelsen var ett försök att möta den stora efterfrågan på bostäder som fanns i kommunen till följd av tidens befolkningsökning.

Kvarteret Byggmästaren och kvarteret Poppeln.

Kvarteren Enen och Asken planlades 1968 i ett område strax söder om Stocksunds centrum, i ett område med flack terräng. Ritningarna utfördes av Hans Åkerblad vid Hans Åkerblads Arkitektkontor AB. Marken var tidigare upplåten för koloniträdgårdar och den under 1960- talet nedlagda Långängsbanan. Grupphusbebyggelsen omfattar 30 enhetligt utformade småhus i huvudsak grupperade parvis längs med en rak gata, fördelade i två grupper. De utskjutande byggnadskropparna bildar enskilda innergårdar mot nästa grupp eller avgränsande häck. Mellan husen skapas gårdsbildningar och tydligt avgränsade gaturum. Plank och låga häckar fungerar som avskiljare mot gaturummet utanför. Byggnaderna är uppförda i ett plan med fasader av rött tegel med byggnadsdetaljer i kopparplåt och trä, antingen mörkbetsade eller blåmålade, med låglutande pulpettak. Området är trafikseparerat och i dess södra delar finns garage som följer områdetets karaktär.

Modernistiska grupphus i kvarteren Enen och Asken.

Kvarteret Poppeln planlades år 1970 och uppfördes samma årtionde efter ritningar från arkitektfirman Andresen M.A.A. i ett tidigare obebyggt område i en bergssluttning. Bebyggelsen utgörs av 13 enhetligt utformade fristående L-formade villor i suterräng. Husen är regelbundet placerade i två rader. Byggnaderna skiljer sig på så sätt att den övre raden har entré på husens övervåning och mot Orrspelsvägen, medan den nedre raden har entré på bottenplan och nås via Kungsvägen. Alla husen har garage i en utskjutande eller separat byggnadskropp mot gatan. Fasaderna är klädda i gult tegel med locklistpanel på kortsidan mot gatan. Kortsidorna mot söder står även för byggnadernas huvudsakliga ljusinsläpp där stora tredelade fönsterpartier tar upp stora delar av fasaden. Taken är platta. En av de 13 villorna har en avvikande placering med långsidan mot gatan, vilket medför att entréer och balkong fått annan placering. Tomterna är i sammanhanget små med delvis hårdgjorda ytor mot gatan. Framför husen finns trädgårdar med planteringar och i förekommande fall tegelmurar som stöttar upp marken.

Byggnadsdetaljer från villa i kvarteret Poppeln.

Kvarteret Byggmästaren uppfördes som två flerbostadshus vid Stockbyvägen i närheten av Stocksunds station under början av 1970-talet. På tomten fanns sedan tidigare ett apotek och en byggnad som inhyt kafé och polisstation som revs i samband med bygget. Området planlades 1967 och byggnaderna ritades 1968 av J. Curmans arkitektkontor. Bebyggelsen utgörs av två identiska flerbostadshus om 3-4 våningar placerade i suterräng. Byggnadernas volym är delvis förskjuten och taket har en asymmetrisk lutning. Fasaderna är klädda med grönmålad korrugerad plåt vilket ger byggnaderna ett säreget uttryck. Husen har symmetriskt placerade fönsterpartier med vertikal betoning. Taken är pulpettak klädda med svart plåt. Runtom husen finns öppna gräsytor som omgärdas av låga buskar. Mellan husen finns en gata som flankeras av två träd som markerar entrén till området.

Kvarteret Byggmästaren i södra Stocksund.

MOTIV TILL BEVARANDE

Området utgör kommundelens bäst bevarade exempel på modernismens grupphusbebyggelse. De enhetliga bebyggelsemiljöerna illustrerar den modernistiska arkitekturens stil- och stadsplaneideal under 1960- och 1970-talet och speglar tidens experimentlusta avseende material och formspråk.

Miljöerna utgör även exempel på hur kommunen under 1900-talets andra hälft fortsatt att förnya och bygga ut när nästan all exploaterbar mark tagits i anspråk, vilket lett till att 1960- och 1970-talsbebyggelsen återfinns i små koncentrerade områden. Miljöerna är därmed viktiga för förståelsen av Stocksunds bebyggelseutveckling under efterkrigstiden.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Samlad och enhetligt utformade bostadsområden med radhus, parhus och flerbostadshus utmed raka gator. Bebyggelsegrupper med gemensamma grönområden samt funktions- och trafikseparerade ytor och tillhörande garage.
- Bebyggelsens anpassning efter tomtens naturliga förutsättningar. Husens regelbundna placering, ofta i suterräng, på samma avstånd från gatan.
- Bebyggelse av hög arkitektonisk kvalitet med en tidstypisk modernistisk arkitektur i plåt, gult eller rött tegel och panelade gavlar, med byggnadsdelar som indragna balkonger och pulpettak med byggnadsdetaljer i koppar. Avskalad gestaltning där materialval och repetition i fasad utgör de bärande uttrycken.
- Trädgårdar, grönytor, uppvuxna träd och planteringar som ramar in bebyggelsen.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Vid eventuell om- och tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med stor hänsyn till miljöns kulturhistoriska värden och befintlig bebyggelsestruktur.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck vad gäller material och gestaltning ska bevaras och vara vägledande vid renovering och ombyggnad. Ursprungliga fasaddetaljer som

exempelvis fönster, portar och balkonger ska värnas. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning. Främmande fasaduttryck som inte tillhör 1960-talets eller 1970-talets stilideal bör undvikas.

- Grönstrukturer är en viktig del av helhetsmiljön och ska bevaras. Grönytor, uppvuxna träd och planteringar, samt trädgårdsstrukturer som trappor, murar och markbeläggning bör värnas. Eventuella tillägg bör utföras utifrån respektive miljöns ursprungliga idéer och ideal.

Område 27. 1940- och 1950-talet i Söderskogen

Området utgörs av delar av bostadsområdet Söderskogen som ligger i södra Stocksund. Det avgränsade området ligger mellan Ljungvägen, Hjortstigen och Trastvägen. Miljön är sin helhet placerad på en platå i södra Stocksund som sluttar brant mot Lilla Värtan i söder. Området nås, förutom via bilvägen, även av långa trappor som leder ner från höjden.

Till vänster: Hjortstigen sett mot norr. Till höger: Enhetligt placerad villabebyggelse utmed Alpstigen.

Korsningen Konvaljevägen-Hjortstigen, vy mot Villavägen.

Söderskogen anslöts till Stocksunds köping 1935 och stadsplanerades 1942. Området består av ca tio kvarter med villabebyggelse uppförd under 1940-talet och 1950-talet med en typisk prägel av folkhemmets bostadsideal. Bebyggelsen från den här tiden kännetecknas av god och funktionell utformning. Många av den tidiga funktionalismens idéer levde kvar men husen fick nu en större variationsrikedom med stor omsorg om byggnadsdetaljerna. Flera olika arkitekter har ritat villorna i

området, bland annat Sixten Magnusson och Ture Sellman med en övervägande del ritade av Ancker, Gate och Lindegrens arkitektkontor.

Exempel på villabebyggelse i Söderskogen. Husens placering är följsamt anpassad till tomtens topografi.

Villorna är uppförda i 1 ½ till 2 ½ våningsplan. Husen är enhetligt placerade i rader utmed raka gator, något indragna från gatan på de förhållandevis små tomterna. Villorna förenas genom sin placering, volym och ett gemensamt formspråk enligt tidens ideal, men har en tydlig individuell prägel. Fasadmaterial som puts och tegel är vanligt förekommande. Taken är i huvudsak sadeltak täckta med en- eller tvåkupigt lertegel. Trädgårdarna avskärmas mot gaturummet och granntomter med låga murar, staket eller häckar. Området präglas i sin helhet av mycket grönska med gräsytor, buskar och fruktträd samt uppvuxna träd i linje med gatan. På de småkuperade tomterna finns bevarade berghällar. Centralt i området, mellan Hjortstigen och Orrspelsvägen, finns en allmänning som nyttjas som park och lekplats.

Trädgårdarna i Söderskogen är omsorgsfullt gestaltade med tidstypiska detaljer som stenmurar, stentrappor och dekorativa smidesgrindar och -staket.

MOTIV TILL BEVARANDE

Söderskogen utgör med sin välbevarade 1940- och 1950-talsbebyggelse ett tydligt exempel på Stocksunds senare utbyggnadsfaser där stora markområden exploaterades med en enhetlig gestaltning. Miljön speglar folkhemsbyggandets arkitektur- och planeringsideal präglad av en sammanhållen karaktär men där den enskilda villan bär spår av arkitektens visioner om omsorg detaljer och funktion. 1940- och 1950-talets arkitektoniska experimentlusta med upplösta byggnadsvolymer funktionell utformning där villans funktion återspeglas i dess utformning är tydligt avläsbar.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Enhetligt planerad villabebyggelse från 1940- och 1950-talet bestående av friliggande villor av hög arkitektonisk kvalitet och personlig prägel.
- Tomt- och bebyggelsestruktur följsamt anpassad efter topografins naturliga förutsättningar. Husens regelbundna placering på samma avstånd från gatan.

- Bebyggelse präglad av enhetlighet avseende volym och övergripande uttryck med en variation i material och utformning. Fritt utformade planformer med delvis uppbrutna byggnadsvolymer. Tidstypisk utformning med fasadtegel och puts i ljusa färger. Sadeltak, både symmetriska och asymmetriska. Markerade skorstenar.
- Jämnstora tomter av mindre storlek för rekreation, uteplatser och planteringar. Naturtomter med bevarad växtlighet i form av bland annat höga tallar. Låga häckar, murar eller staket som avskärmar trädgårdarna mot gaturummet. Trädgårdsstrukturer som gångstigar och trappor i sten eller betong.
- Grönskande gaturum med bevarad växtlighet särskilt i de kuperade områdena.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Området bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmateriell.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Vid renovering ska stor hänsyn tas till ursprungliga material och arkitektoniska detaljer. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.

Mark och trädgård

- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga. Undvik att bebygga de öppna förgårdsmarkerna.

- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gatan.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell ny- och tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Garage eller carport bör inte placeras mot gatan då förgårdsmarkens öppna rum mot gatan sluts. Dubbelgarage som placeras i tomtgräns är inte lämpligt då detta skapar en främmande volym.

Djursholm

Djursholm är uppkallat efter det gods som sedan medeltiden haft en betydande position i Danderyds socken. Slottsbyggnaden har än idag en framträdande plats i stadsbilden. Djursholm kännetecknas av sina stora påkostade villor från villastadens tidiga utbyggnad omkring sekelskiftet 1900. De stora tomterna präglas av mycket växtlighet vilket är ett bärande karaktärsdrag i stadsbilden. Insprängd bland den äldre bebyggelsen finns även enstaka villor och grupphusområden av yngre ålder som håller hög arkitektonisk kvalitet. Större delen av Djursholms äldre villabebyggelse är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården.

Historik

I Djursholm finns förhistoriska lämningar på flera platser i kommundelen som visar att områdets bebyggelsehistoria har ett stort tidsdjup. Järnåldersgravar och -gravfält finns vid Svalnäs, Ekeby, Nyby och Ösby. Djursholm tar sitt namn efter det gods som präglat stora delar av Danderyds socken sedan 1400-talet. Djursholms gods var tidigare beläget på udden som benämns

Gamla Djursholm. Djursholms slott, som det kallas idag, är en 1600-talsbyggnad belägen på fastlandet i östra Djursholm. På slottets mark har även en av Upplands största silverskatter från vikingatid hittats nedgrävd. Godset var från 1736 fideikommiss för släkten Banér som på 1800-talet sålde vidare godset. Djursholms gods bytte ägare ett flertal gånger innan det slutligen såldes till Djursholms AB på 1880-talet.

Djursholms gods omkring år 1700, illustrerat i planschverket *Suecia antiqua et hodierna*.

Djursholms AB grundades år 1888 på initiativ av bankdirektör Henrik Palme med avsikten att uppföra en villaförstad med inspiration från de anglosaxiska villastäderna. År 1889 köpte företaget Djursholms slott med tillhörande marker och samma år avstyckades och såldes 58 villatomter. Tomterna var stora och hade i regel en omfattning på mellan ca 4400-8800 kvm. Från början var grundtanken att villastaden inte enbart skulle rikta sig till samhällets bäst bemedlade utan även erbjuda en hälsosam boendemiljö åt flera samhällsklasser. Denna idé blev dock inte verklighet, Djursholm kom istället att befolkas i huvudsak av en högborgerlig samhällsklass. Av den ursprungliga visionen finns idag endast ett fåtal mindre typvillor kvar.

Karta över villastaden Djursholm år 1896. Källa: Lantmäteriet historiska kartor

Utvecklingen av villastaden gick förhållandevis fort. År 1890 var 27 villor under uppbyggnad och 74 tomter sålda. Samma år träffades en överenskommelse mellan villabolaget och Stockholm–Roslagens Järnvägar (SRJ) om driften av den nyöppnade Djursholmsbanan. Djursholms AB ansvarade för att dra spåren medan SRJ stod för trafikerandet. Som mest hade Djursholm 15 stationer och hållplatser utplacerade i samhället. Järnvägen var helt avgörande för att de boende på ett smidigt sätt kunde ta sig till sina arbetsplatser i Stockholm. Samhället präglades under de första decennierna av en kooperativ karaktär där en stor del av stadsdelens samhällsnyttiga funktioner som kapellet, skolan och konsumföreningen bekostades och drevs delvis av djursholmsborna själva. År 1891 inreddes Djursholms slott till samskola för det växande samhället och 1897 byggdes Djursholms kapell.

Till vänster: Djursholms-Ösby station år 1950, tidigare Djursholms station.
Till höger: Djursholmsbanan år 1890. Källa: Järnvägsmuseet

Under hela 1890-talet och 1900-talets första årtionde växte Djursholm både i geografisk omfattning och befolkningsmässigt. I samband med den första utbyggnaden på 1890-talet anslöts Svalnäs, runt 1900 Ekeby och kring 1910 Ösby. Vid denna tid uppfördes även ett flertal samhällsnyttiga byggnader som barnhem, epidemisjukhus, ålderdomshem och Djursholms samskola. Samhället fick sedan 1890 sitt vatten från Djursholms vattentorn intill slottet, men kompletterades med ett nytt torn i Ekeby 1908 till följd av den snabba befolkningsökningen. Djursholm var municipalsamhälle mellan 1890–1900 och bildade Djursholms köping 1901. Köpingen övertog driften av Djursholms AB och villastaden drevs vidare i kommunal regi – helt i linje med Palmes ursprungliga vision. Villastaden attraherade inte bara det ekonomiska överskiktet i Stockholm utan även det kulturella. Kulturpersonligheter som Alice Tegnér, Viktor Rydberg, Elsa och Natanael Beskow var tidigt drivande krafter i samhället.

Ett affärsstråk växte vid 1900-talets början fram vid Vendevägen och Henrik Palmes allé, kring den populära restaurangen Restauranten och Djursholmsbanans station med samma namn. Restauranten hade etablerats redan 1890 och var en social mötesplats för villastadens invånare. Butikerna byggdes som villor för att inte störa villastadens uttryck och hade ett varierat butiksutbud. Runt Djursholms slott, fanns ytterligare samhällsservice i form av polisstation, postkontor och idrottshus samt kommunadministration som huserade i slottet.

Restauranten i Djursholm, foto ca 1920-tal. Källa: Järnvägsmuseet

Från 1920-talet och framåt skedde en fortsatt utbyggnad och förtätning av både Djursholm, Ösby, Svalnäs och Ekeby. Till en början bebyggdes hela kvarter eller större områden där marktillgången tillät, men det gjordes även avstyckningar av äldre villatomter. Det skedde även satsningar för att arbetare i kommunal eller privat anställning inom Djursholm skulle få möjlighet att bygga sina egna hem. Djursholms AB sålde av mindre billigare tomter i bland annat kvarteren Tyn, Valgrind, Anund, Bjarmaland och Freke på 1920-talet. En ny stadsplan fastställdes för kommunen år 1936, där stora delar av dagens kommun ingår bortsett från Svalnäs norra delar. Under 1930-talet behövde man återigen bygga ut vattentillgången i samhället och ännu ett vattentorn uppfördes 1937 i Ösby vilket blev Djursholms tredje.

Stadsbilder från Djursholms villastad, ca 1920. Källa: Järnvägsmuseet

Efter andra världskriget ökade efterfrågan på bostäder i kommunen, men det rådde brist på mark. En stor del av bebyggelsen som tillkom därefter uppfördes genom avstyckningar av tomter inom den äldre villastaden. Från 1950-

talet och framåt uppfördes även flera mindre grupphusområden med kedjehus, radhus och friliggande hus i grupp runt om i kommunen. Däribland i kvarteren Frode, Sköld, Sleipner, Mjölntorp och Stor-Kalmar. Det byggdes även verksamhetsområden med kontor och industri vid Östra Klingsta och Rinkeby.

På 1950- och 1960-talet genomfördes en omfattande modernisering av det gamla centrumet i Djursholm. De äldre villabutikerna samt Restauranten revs samtidigt som hela området fick en ny modern stadsplan. En centrumgata med butiksbebyggelse uppfördes utmed Gudmundsvägen och Restauranten ersattes av ett flerfamiljskomplex kallat Familjehotellet. Djursholms nya bibliotek invigdes i centrum 1966. År 1970 slogs Djursholm och Stocksund samman med Danderyds kommun och under samma decennium lades även Djursholmsbanan slutligen ned. På 1990-talet genomgick centrumplaneringen ytterligare en utbyggnadsfas med bostäder och butikslokaler.

1394

Djursholm nämns första gången i skrift

1500-tal

Släkten Banér tar över Djursholms gods och flyttar godset till dess nuvarande plats

1600-tal

Djursholms gods fick dess nuvarande storlek med huvudbyggnad och två parallellställda flyglar

1880-tal

Djursholms AB grundas och köper Djursholms gods med tillhörande marker för avstyckning av villatomter

1890-tal

Svalnäs ansluts till Djursholms villastad
Djursholmsbanan invigs

1900-1920

Ekeby och Ösby ansluts till Djursholm villastad
Djursholms stad bildas

1970-tal

Djursholm och Stocksund går upp i Danderyds kommun
Djursholmsbanan läggs ned

Övergripande karaktär

Djursholm är den östligaste av de fyra kommundelarna. Kommundelen präglas av närheten till vattnet och har stränder mot Stora och Lilla Värtan i öster. Utmed med de många vikarna finns småbåtshamnar och en strandpromenad. Djursholm utgörs i huvudsak av villaområdena Ekeby, Ösby, Svalnäs och gamla

Djursholm. Det finns flera grönområden i kommundelen, liksom Ösbysjön. I norr breder Djursholms begravningsplats ut sig. I dess östra del ligger Djursholms slott med tillhörande slottspark och Djursholms vattentorn. Centralt i kommundelen ligger Djursholms torg med bibliotek, butiker och restauranger.

Lummiga gaturum med uppvuxna träd samt närheten till vattnet är viktiga beståndsdelar i Djursholms övergripande karaktär.

Landskapet i Djursholm präglas liksom övriga kommundelar av sprickdalslandskap. Däremot är dalgångarna i Djursholm mer framträdande vilket kan ge intryck av ett flackare landskap. I centrala Djursholm accentueras detta av långsträckta raka gator dragna i dalgångarna. Planstrukturen i Djursholm i övrigt, med ett organiskt gatunät som följer terrängens förutsättningar, är ett av de tydligaste uttrycken för den tidiga villastadens planeringsideal i kommunen. Gatunätet präglas också av Roslagsbanan och den numera nedlagda Djursholmsbanan. Gatorna utmed spårsträckningarna är långa och raka på ett sätt som annars är ovanligt i kommundelen. Här finns idag promenadstråk och alléer.

Djursholms slott till vänster och Djursholms vattentorn till höger.

Den dominerande bebyggelsekaraktären i Djursholm är den högborgerliga bebyggelse som uppfördes mellan 1890 och 1930 och inrymmer ett brett spann av arkitekturstilar. Här finns också villor av avvikande ålder och karaktär avsedd för andra samhällsgrupper, såväl som enhetligt planerade grupphus och flerfamiljshus från 1900-talets senare hälft. Djursholms bebyggelse från olika historiska skeden utgör tydliga årsringar i stadsbilden, men det är den tidiga villastadens bebyggelse som starkast präglar stadsbilden. Tomterna i Djursholm är de största i kommunen och har generellt en karaktär av lummiga naturtomter med uppvuxna barr- och lövträd, däribland en anseelig mängd äldre ekar. Kommundelens många parker, alléer och de stora trädgårdarna skapar en för kommunen utmärkande grönstruktur. Nämnas kan alléer längs Vendevägen, Svalnäs allé, Sveavägen, Lokevägen, Henrik Palmes allé och i Djursholms slottspark. Karaktäristiskt för Djursholm är även de många bevarade eckbackarna som återkommer på flera platser i kommundelen samt sjöarna Ösbysjön Ekebysjön.

Bebyggelse av högborgerlig karaktär på stora lummiga tomter, byggd för en högre samhällsklass.

Högborgerlig bebyggelse: Den tidiga villastaden präglas av individuellt utformade patriciervillor uppförda mellan 1890 och

1930 i stilar som schweizerstil, stick-style, nationalromantik, jugend, 1920-talsklassicism och funktionalism. Villorna är utspridda i hela kommundelen men har sin största koncentration till området runt Djursholms slott och i vikarna mot Värtan. Villorna uppvisar en stor variation i volymverkan, fasadmateriell och formspråk. Gatu- och tomtstruktur är anpassad efter naturens förutsättningar. De tidiga villorna ligger på stora naturtomter, placerade i höjdlägen en bit indragna på tomten. Villorna från 1920- och 30-talet ligger ofta på kultiverade trädgårdstomter. Karaktäristiskt för denna bebyggelsekaraktär är de stora lummiga tomterna och individuellt utformade villorna.

Mindre villor av egnahemskaraktär, byggda för en lägre samhällsklass. Till höger arbetarbostäder i kv. Vale.

Blandad villabebyggelse: I kommundelen finns även flera områden med villabebyggelse av en mer varierad karaktär för flera olika samhällsklasser. Dessa omfattar bland annat arbetarbostäder från 1910-talet och egnahemsbebyggelse från 1920- och 1930-talen. Generellt är både tomtstorlek och byggnadsvolym betydligt mindre i dessa områden än den gängse djursholmsvillan. Denna bebyggelse är framförallt placerad i koncentrerade områden efter ett mer enhetligt mönster, bland annat i Ekeby och i kvarteren Tyn och Tjalve.

Grupphusbebyggelse i kvarteren Tegelhagen och Fruängen.

Grupp- och radhusområden: Grupphusbebyggelsen i Djursholm är utspridd över hela kommundelen i tydligt avgränsade områden. Områdena har en tydligt sammanhållen karaktär som består av enhetligt planerade kedjehus- och radhus från 1950- till 1970-talet. Kedjehusen och radhusen ligger ofta i raka rader, placerade på små tomter med fasader i tegel, puts och trä. Miljöerna karaktäriseras av ett modernistiskt formspråk med den gemensamma nämnaren att de håller en hög arkitektonisk och hantverksmässig kvalitet.

Kulturhistoriskt värde

Det agrara Djursholm med Djursholms

slott: Djursholmsgodset var från 1736 till och med början av 1800-talet ett fideikommiss och dominerade det som idag utgör Danderyds kommun. En majoritet av marken och gårdarna i kommunen har vid något tillfälle hört till godset som på så sätt spelar en viktig roll i hela kommunens historia. Djursholms slott utgör en viktig tidsmarkör och är en tydlig representant för det storgodslandskap som omgärdade Stockholm fram till och med 1800-talets slut.

Djursholms villastad har höga kulturhistoriska värden som en av landets första och bäst bevarade villaförstäder samt föregångare till trädgårdsstäderna efter anglosaxisk förebild. Villastaden berättar om det sena 1800-talet och tidiga 1900-talets omvandling av Stockholms ytterområden när villasamhällen och pendlarorter började växa fram på äldre jordbruksmarker i anslutning till järnvägen. Kommundelen har än idag en mycket välbevarad villastadskaraktär med exklusiva patriciervillor på stora lummiga naturtomter som följer ett organiskt gatunät. Här ingår även byggnader, anläggningar och grönstrukturer som uppförts för det tidiga villasamhället som exempelvis Djursholms vattentorn och samskolan, liksom begravningsplatsen, parkerna, alléerna och strandpromenaden.

Arkitektritade villor: Djursholm utmärker sig för sin koncentration av arkitektritade villor av hög arkitektonisk kvalitet och särart. Villorna, uppförda mellan 1890-1970, utgör i sig själva viktiga representanter för sin tids stilideal som spänner från jugend till modernism. Inom Djursholm återfinns även fem av kommunens sex byggnadsminnen: Gunnar Asplunds Villa Snellman, Erik Lundroths Villa Lorrise, Karl Güetters Villa Laurin, Elis Benckerts Villa Lagercrantz och Djursholms kapell av Feidrik Lilljekvist. Här finns även två av Leonie Geisendorffs modernistiska villor.

Bebyggelse för arbetare och lägre tjänstemän: I Djursholm finns några mindre avgränsade bostadsområden med en- och tvåfamiljshus avsedda att inhysa villastadens arbetare och lägre tjänstemän. Villorna skiljer sig markant i både byggnadsvolym och planeringsmönster vilket får dem att sticka ut från Djursholms övriga bebyggelse uppförd för en högre samhällsklass. Dessa områden och bostäder målar på så sätt en tydlig bild av de stora klasskillnader som präglades villastaden såväl som samhället i stort vid tiden.

Djursholms- och Roslagsbanans bevarade bebyggelse och strukturer i form av äldre hållplatser, stationsbyggnader och spårsträckningar är viktiga värdebärande uttryck som berättar om järnvägens betydelse för villasamhällets framväxt. De

långsträckta gatorna och promenadstråken, ofta kantade av alléer, är tydliga uttryck i landskapet som markerar de tidigare spårsträckningarna.

Råd och riktlinjer

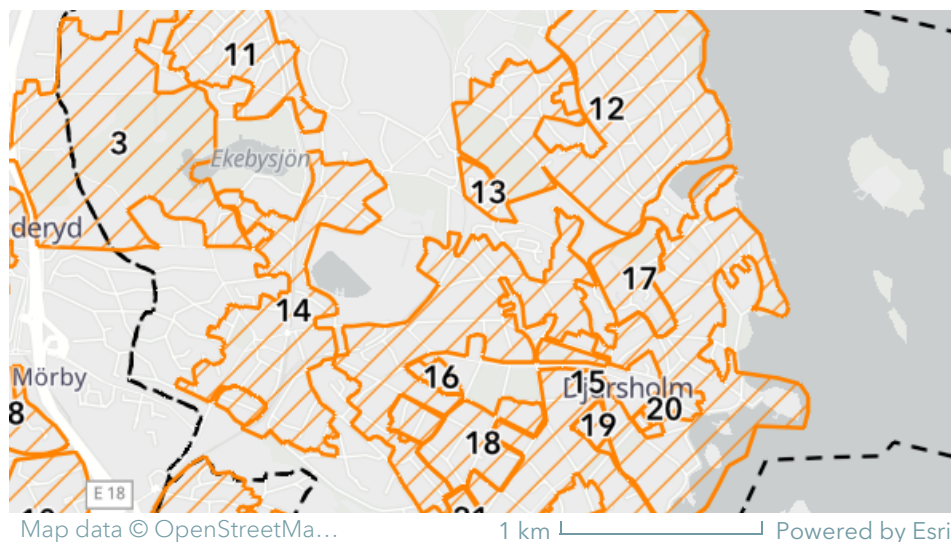
Nedan råd gäller övergripande planering för Djursholm.

Detaljerade råd för de särskilt värdefulla områdena går att läsa under respektive område.

- Djursholms årsringar med bebyggelse från 1890-tal till 1970-tal ska vara fortsatt läsbara och utgöra utgångspunkt för framtida bebyggelseutveckling i kommundelen. Detta innebär att miljöer och byggnader från samtliga av kommundelens bebyggelsekaraktärer och utbyggnadsfaser ska behandlas med stor varsamhet och omsorg om befintlig bebyggelsestruktur och utformning.
- Djursholm ska fortsatt präglas av grönska i form av äldre uppvuxna trädgårdar, alléer, ekbackar, allmänna parker och promenadstråk. De gröna gaturummen är viktiga inslag i stadsbilden och ska tas i beaktande vid planering och lovprövning. Undvik att bevarade grönkilar byggs igen.
- Närheten till vattnet är en viktig del i upplevelsen av Djursholm. Tillgängliggör kontakten med vattnet för allmänheten genom strandpromenader och bevara siktlinjer och utblickar mot vattnet.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck, material och tidstypiska karaktär ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnader. Detta gäller exempelvis fönster och portar i originalutförande samt äldre till- och ombyggnader.
- Eventuell ny bebyggelse ska utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller volymverkan, utformning och placering på tomten.

- Äldre villatomter av ursprunglig storlek ska inte avstyckas. Undvik åtgärder som inte är anpassade till landskapets förutsättningar, t.ex. markutfyllnad och sprängning.
- Djursholms märkesbyggnader ska fortsatt vara framträdande inslag i stadsbilden. Bebyggelse med anknytning till järnvägen ska värnas.
- Järnvägsmiljöerna ska bevaras och underhållas. Detta gäller både äldre hållplatser och stationer samt spårsträckningar.
- Antikvariska underlag bör krävas i samband med ändring inom särskilt värdefulla områden och riksintresse för kulturmiljövården.
- Vid planläggning bör byggnader som är utpekade i byggnadsinventeringen förses med planbestämmelser och skyddas från förvanskning och ovarsamma åtgärder.

Särskilt värdefulla områden

Karta över särskilt värdefulla områden i Djursholm.

I Djursholm har tio områden pekats ut som särskilt värdefulla. Dessa områden bedöms ha sådana höga kulturhistoriska värden att de motsvarar plan- och bygglagens begrepp *särskilt värdefullt bebyggelseområde* (PBL 8 kap §13). Vissa områden består av flera delmiljöer som tillhör samma berättelse, men ligger

geografiskt utspritt i kommundelen. Till varje område finns en beskrivning av områdets nuläge och historik, motiv till bevarande, värdebärande egenskaper, särarter och karaktärsdrag samt råd och riktlinjer att förhålla sig till vid ändring.

Läs mer om lagstiftningens krav i kapitlet [Bevara och utveckla](#). Om du vill veta mer om de olika arkitekturstilarna som finns i Danderyd, se [Arkitekturguiden](#).

- [Område 11. Tidiga villastaden Ekeby](#)
- [Område 12. Tidiga villastaden Svalnäs](#)
- [Område 13. Egnahem i Djursholm](#)
- [Område 14. Tidiga villastaden Ösby](#)
- [Område 15. Tidiga villastaden Djursholm](#)
- [Område 16. Kvarteret Yggdrasil](#)
- [Område 17. Djursholms slott](#)
- [Område 18. 1930- till 1950-talet i Djursholm](#)
- [Område 19. Institut Mittag-Leffler](#)
- [Område 20. Familjehotellet](#)
- [Område 21. Grupphusbebyggelse i Djursholm](#)

Område 11. Tidiga villastaden Ekeby

Området omfattar de centrala delarna av villasamhället Ekeby i nordvästra Djursholm, beläget väster om Roslagsbanan.

Bebyggelsen är uppförd mellan 1900 och 1920 med ett fåtal villor tillkomna mellan 1920- och 1950-talet. I området ingår även Ekeby skola från 1907, Djursholms Ekebys station och Ekeby vattentorn från 1908.

Villor i Ekeby uppförda i början av 1900-talet.

Villaområdet har sitt namn efter Ekeby gård, vars marker delvis planlades för villabebyggelse i början av 1900-talet. Ekeby var bland de första områdena att exploateras efter östra Djursholm och Svalnäs och hör som sådant till de äldsta villaområdena i kommundelen. Platsen ansågs lämplig för utbyggnad då det redan fanns en järnvägsstation vid Roslagsbanan här, då kallad Djursholm idag Djursholms Ekeby. Runt stationen fanns även butikshus och mjölkbod som tillsammans med skolan på andra sidan spåret skapade en naturlig mittpunkt i området.

Bebyggelsen består av fristående villor som generellt är mindre än i övriga Djursholm. Gatunätet är slingrande och anpassat efter terrängen. Husen är indragna en bit från gatan, ofta placerade till höjdparter. Många byggnader är arkitektritade och har stildrag av nationalromantik, jugend eller 1920-talsklassicism. Husen är uppförda i 1 ½ till 2 ½ våningsplan med fasader i puts eller trä, med sockel i natursten eller betong. Bebyggelsen är överlag målad i ljusa kulörer eller rödfärg. Olika takformer förekommer i området, men obrutna sadeltak dominerar. Takmaterial varierar mellan falsade plåttak och rött lertegel. Inom området finns även ett antal villor av mer högborgerlig karaktär likt de i östra Djursholm. De avviker i volym men ansluter på ett övergripande sätt till områdets karaktär. På andra sidan tågspåret ligger Ekeby skola som uppfördes 1908 efter ritningar av arkitekten C. K. Sundstrand. Byggnaden utgör en gulputsad skolbyggnad med en välbevarad jugendkaraktär.

Villornas tomtstorlekar varierar: en del motsvarar storleken i övriga Djursholm medan andra är något mindre. Generellt är tomternas ursprungliga storlek intakt, då få avstyckningar har skett i området. Trädgårdarna präglas av mycket grönska med äldre planterade fruktträd och uppvuxna barr- och lövträd. Tomternas växtlighet bidrar till kvarterens lummiga gaturum. Låga, enkla spjälstaket eller lövhäckar avgränsar tomterna mot gatan och grannfastigheter.

I Ekeby finns representanter för flera av det tidiga 1900-talets arkitekturstilar.

MOTIV TILL BEVARANDE

Området utgör de delar av Ekeby som bäst bevarar den tidiga villastadens ursprungliga karaktär. Bebyggelsen är i huvudsak uppförd under det tidiga 1900-talet och speglar tydligt den lågborgerliga villastadens karaktär och ideal. Bebyggelsen visar på sociala skillnader inom Djursholm samt bebyggelseutvecklingens samband med järnvägen. Kvarteret ger många exempel på tidens arkitektur- och planeringsideal med en rad välbevarade arkitektritade villor från olika årtionden under 1900-talets första hälft och ett välbevarat gatunät. Ekeby vattentorn, skola och station tillsammans med de byggnader som tidigare utgjort butikslokaler är alla viktiga tidsdokument som på ett tydligt sätt illustrerar Ekebys framväxt och tidiga historia. Som helhet ger området ett välbevarat intryck av Djursholms lågborgerliga bebyggelse från det tidiga 1900-talet.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Oregelbundet gatunät som är anpassat efter terrängens förutsättningar. Välbevarad tomtstruktur med få avstyckade tomter där bebyggelse och trädgårdar är följsamt anlagda efter befintlig topografi, utan större plansprängningar eller planutfyllnader och sparsamt med hårdgjorda ytor.

- Villabebyggelsens placering mitt på tomten eller indragen från gatan.
- Varierad villabebyggelse av hög arkitektonisk kvalitet från 1900-tal till och med 1930-tal i stilar som nationalromantik, jugend och 1920-talsklassicism.
- Fasader i ljus puts eller panel i ljusa oljefärger alternativt rödfärgade. Dekorativa byggnadsdetaljer som snickerier, småspröjsade fönster och burspråk, öppna farstukvistar eller glasverandor. Husgrunder i huggen natursten eller betong. Brutna, obrutna, valmade sadeltak eller mansardtak täckta i en- och tvåkupigt tegel eller falsad plåt.
- Naturtomter som avskärmas från gatan med enkla staket, stängsel eller häckar och äldre grindar i smide. Äldre planteringar i form av fruktträd och buskar samt uppvuxna lövträd och tallar. Trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten. Inom tomterna finns även stora bestånd av äldre uppvuxna träd i form av ek, tall och björk.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Bebyggelsen bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmateriäl.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Området präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade naturtomter och trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
  - Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gaturummet. Avskärmande plank bör endast sättas upp vid bullerstörda områden.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Undvik att placera garage eller carport mot gatan.

Område 12. Tidiga villastaden Svalnäs

Området omfattar de nordöstra delarna av Djursholm som går under namnet Svalnäs. Bebyggelsen består av villor i huvudsak uppförd mellan 1900–1920. Senare avstyckningar har skett i området och det finns inslag av modernare bebyggelse med avvikande karaktär. I områdets centrala delar finns rester efter Djursholmsbanans sträckning bevarad och skär genom miljön likt en vallgrav utmed Friggavägen och Valkyriavägen.

Stora villor från Svalnäs tidiga utbyggnad i naturskönt läge vid vattnet.

Svalnäs var från början en egen gård som vid Djursholms AB:s etablerande tillhörde Henrik Palme. Palme nyttjade till en början gården som sommarnöje men uppförde senare permanentboende några 100 meter söderut, nuvarande Blomsterfondens anläggning vid Svalnäs allé. Han sålde i slutet av 1800-talet de södra delarna av ägorna till Djursholms AB varefter villastaden expanderade i området omkring sekelskiftet 1900. I miljön ingår även Djursholms begravningsplats och Altorps kapell. Marken för begravningsplatsen hade nyttjades tidigare som betesmark under Djursholms gods men invigdes som villasamhällets begravningsplats 1896.

Villor i Svalnäs med karaktär av jugend och nationalromantik. Igenom Svalnäs löper Djursholmsbanans äldre spårområde, numera nyttjas det som promenadväg.

Gatunätet är terränganpassat och slingrande i de kuperade delarna. Husen är generellt placerade långt indragna från gatan, följsamt anpassade efter naturens förutsättningar. Bebyggelsen

består av arkitekturritade och individuellt utformade patriciervillor om 1 ½ till 2 ½ våningsplan med tydlig karaktär av jugend, nationalromantik eller 1920-talsklassicism. Villorna är uppförda för en högre samhällsklass och har en högborgerlig prägel likt tidiga Djursholm. Byggnaderna håller en genomgående hög kvalitet vad gäller material och arkitektonisk utformning. Volym, fasadmaterial och takform varierar. De väl tilltagna tomterna är omväxlande naturtomter eller trädgårdstomter enligt de stilideal som var rådande vid byggnadstiden. Trädgårdarna är lummiga med grönska som väller ut i gaturummet.

I miljöns västra delar finns Djursholms begravningsplats med Altorps kapell som täcker ett stort geografiskt område. Miljön präglas av kuperad terräng med ekträd. Kapellet utgör en arkitektoniskt intressant byggnad med blyspröjsade fönster, tegelfasad och tak av skiffer. Byggnaden uppfördes 1937 efter ritningar av Lars Israel Wahlman och har drag av både funktionalism och nationalromantik. Invändigt finns väggmålningar utförda av Bo Beskow.

Altorps kapell, uppfört 1937 efter ritningar av Lars Israel Wahlman.

MOTIV TILL BEVARANDE

Villabebyggelsen i Svalnäs speglar på ett tydligt sätt den högborgerliga villastadens karaktär i början av 1900-talet. Den välbevarade gatu- och tomtstrukturen tillsammans med de individuellt utformade villorna uppvisar genomgående en hög

arkitektonisk kvalitet och är därigenom ett viktigt uttryck för tiden arkitekturstilar och stadsplaneringsideal. Även Djursholms begravningsplats med flertalet kulturhistoriskt intressanta gravar, sin bevarade skogsmiljö och Altorps kapell samt fornlämningar utgör i sig en värdefull kulturmiljö och är av stort intresse för Djursholms historia.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Oregelbundet gatunät som är anpassat efter terrängens förutsättningar. Välbevarad tomtstruktur där hus och trädgård är följsamt anlagda efter befintlig topografi, utan större plansprängningar eller planutfyllnader och sparsamt med hårdgjorda ytor.
- Villabebyggelsens placering långt in på tomten indragen från gatan.
- Varierad villabebyggelse av högborgerlig karaktär av hög arkitektonisk kvalitet och hantverksmässigt utförande från tidigt 1900-tal till och med 1920-tal i stilar som panelarkitektur, nationalromantik, jugend och 1920-talsklassicism.
- Fasader i ljus puts eller panel i ljusa oljefärger alternativt rödfärgade. Dekorativa byggnadsdetaljer som snickerier, småspröjsade fönster och burspråk, öppna farstukvistar eller glasverandor. Husgrunder i natursten eller betong. Brutna, obrutna, valmade sadeltak eller mansardtak täckta i en- eller tvåkupigt tegel eller falsad plåt.
- Stora natur- och trädgårdstomter som avskämmas från gatan med enkla staket, stängsel eller häckar och äldre grindar i smide. Äldre planteringar i form av fruktträd och buskar samt uppvuxna lövträd och tallar. Trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten.
- Djursholms begravningsplats med Altorps kapell och ekskog.

- Djursholmsbanans bevarade sträckning utmed Frigga- och Valkyriavägen.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

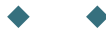
- Befintlig planstruktur ska värnas. Områden med bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och fasadmateriäl.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Området präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade naturtomter och trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gaturummet. Avskärmande plank bör endast sättas upp vid bullerstörda områden.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Undvik att placera garage eller carport mot gatan.

Område 13. Egnahem i Djursholm

Området består av tre delmiljöer i norra respektive södra Djursholm och omfattar tre mindre områden med villabebyggelse från 1910–20-talet samt ett före detta ålderdomshem från 1910 inom kvarteret Tyn. Villabebyggelsen förenas av en gemensam karaktär med små tomter och mindre villor av enklare karaktär än i övriga Djursholm, tillänkta för tjänstemän och arbetare. Delar av bebyggelsen tillkom som följd av att Djursholm AB sålde av mindre tomter till ett billigare pris för att möjliggöra för personer med anställning inom Djursholm att kunna skaffa sig ett egnahem. Detta skedde till exempel i kvarteren Tyn och Valgrind år 1919.

Kvarteret Vale anlades 1907 som bostäder åt den arbetskraft som anlätats för villasamhällets skötsel på initiativ av Djursholm AB. Husen ritades av arkitekt Gustaf Hermansson och har stildrag av jugend och nationalromantik. Området är placerat på en liten plåtå upphöjd över kringliggande markplan. Kvarteret består av fem större och två mindre bostadshus om 1 ½ våningsplan, symmetriskt grupperade i två rader runt en oval gårdsplan och bygata. Upp till fyra familjer delade på en villa med gemensamt kök. De mindre husen beboddes sannolikt av en eller två familjer. Under 1940-och 50-talet byggdes de större husen om till tvåfamiljshus med egna kök, med möjlighet att hyra ut en del. Idag är många av husen omvandlade till enfamiljshus. Villorna har en grund av natursten och är klädda med gulmålad panel med vitmålade snickeridetaljer. Husen har branta sadeltak eller valmade mansardtak med rött tegel. De enskilda villorna

omgärdas av små lummiga trädgårdar med bärbuskar och fruktträd. Hela miljön kantas av uppvuxna barr- och lövträd vilket skapar känslan av parkmiljö.

Bostadskvarter i kvarteret Vale, uppfört för arbetare i Djursholm.

Ålderdomshemmet Östbergagården i kvarteret Tyn uppfördes år 1909–10 och ritades av arkitekten Jacob Gate. Själva ordet ålderdomshem var vid den här tiden ett förhållandevis nytt begrepp som började bli vedertaget vid 1910-talets början. Benämningen indikerade en förändring i både innehåll och arkitektur, i kontrast till äldre tiders fattigstugor. Byggnaden hade ursprungligen en u-formad plan och var uppförd enligt nationalromantiska ideal. Vid 1930-talets början fick byggnadens sitt nuvarande utseende med en kringbyggd gård och två förlängda flyglar norrut. Byggnaden fick då en mer klassicerande prägel som kvarstår idag, men bär ännu drag av nationalromantik med de småspröjsade fönstren. På 1950-talet tillkom en flygel nordväst om huvudbyggnaden. På 1980-talet byggdes lokalerna om till skola.

Kvarteret Tyn med det före detta ålderdomshemmet Östbergagården i fonden.

Kvarteren Tyn, Tjalve och Valgrind består av villabebyggelsen av egnahemskaraktär, uppförd efter ritningar av arkitekt Karl Güettler. Villorna förenas av ett gemensamt formspråk med stram och enhetlig prägel av 1920-talsklassicism. Detaljer i form av klassicerande element och lunettfönster förekommer men villorna är överlag enkla. Villorna är symmetriskt placerade runt en avlång gårdsplan med det före detta ålderdomshemmet i fonden. Tomterna är små och avskärmas från varandra med låga häckar. Byggnaderna är små med en omfattning på ½ våningsplan med brutet eller obrutet sadeltak täckt med tvåkupigt lertegel. Fasaderna är slätputsade eller täckta med locklistpanel prydda med enkla spröjsade fönster.

Villabebyggelse i kvarteren Tyn, Tjalve och Valgrind.

Kvarteren Brimer, Nide och Surt utgörs av egnahemsbebyggelsen med en samlad och välbevarad 1920-talskaraktär. Husen uppfördes på 1920-talet och är ritade av

olika arkitekter, däribland Torben Grut, Dag Melin och Ture Ryberg. Flera ritningar är granskade och godkända av Ryberg vilket tyder på en gemensam plan. Området ligger på plan mark i en dalsänka och har ett rätvinkligt gatunät. Villorna är placerade i regelbundna rader på små tomter, indragna från gatan. Framför husen finns fruktträdgårdar. Tomterna kantas av låga häckar eller enkla staket. Husen är byggda i 1 ½ våning och har enhetligt utseende av med socklar av betong, putsade eller panelade fasader i ljusa kulörer och brutna sadeltak med lertegel. Villorna är uppförda i en typisk 1920-talsklassicism med detaljer som spröjsade fönster, halvmåneformade vindsfönster, hörnpilastrar och profilerade takfötter. Flera av husen har blivit om- och tillbyggda men bevarar en övergripande karaktär. Villan på fastigheten Nide 4 är den bäst bevarade vad gäller volym och ursprungliga byggnadsdetaljer.

Villabebyggelse i kvarteren Brimer, Nide och Surt.

MOTIV TILL BEVARANDE

Bebyggelsemiljöerna utgör tillsammans de bäst bevarade exemplen på 1920-talets egnahemsbebyggelse i Djursholm. Områdena utgör ett tydligt exempel på tidens planeringsideal med ett rätvinkligt gatunät och enhetligt placerade och utformade villor av enklare egnahemskaraktär. Bebyggelsen speglar den sociala differentieringen som präglades Djursholm vid 1900-talets början. Trävillorna inom kvarteret Vale är ett särskilt tidigt och välbevarat exempel på detta.

Ålderdomshemmet i kvarteret Tyn speglar det framväxande välfärdssamhället med lokalt inrättade samhällsfunktioner. Miljöerna utgör i sin helhet ett viktigt tillägg i berättelsen om villastadens framväxt och är viktiga för förståelsen av Djursholms framväxt och utveckling.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Omsorgsfullt planerade bebyggelsemiljöer med en tydlig tanke om symmetri i gatunät och placering med välbevarade villor av egna hemskaraktär från 1900-tal och 1920-tal.
- Välbevarad tomtstruktur där bebyggelse och trädgårdar är följsamt anlagda efter befintlig topografi, utan större plansprängningar eller planutfyllnader och sparsamt med hårdgjorda ytor. Små jämnstora villatomter med små byggnadsvolymer.
- Det före detta ålderdomshemmet med en välbevarad karaktär i kvarteret Tyn.
- Enhetlig 1920-talsbebyggelse med villor om 1 ½ våningsplan med ljusa fasader i puts eller panel och klassicerande detaljer som hörnpilastrar, spröjsade fönster, öppna farstukvistar och brutna tak täckta med rött lertegel.
- Kvarteret Vales enhetligt utformade trävillor av nationalromantisk karaktär om 1 ½ våningsplan med naturstenssocklar och fasader målade i ljusa oljefärger. Dekorativa byggnadsdetaljer som lövsågerier, småspröjsade fönster och öppna farstukvistar. Sadeltak med brant takfall och valmade mansardtak täckta i tvåkupigt tegel.
- Trädgårdar som omgärdas av låga stängsel, murar, häckar eller enkla spjälstaket och äldre grindar i trä eller smide. Äldre växtlighet i form av fruktträd och buskar och i vissa fall uppvuxna löv- och barrträd. Terrasseringar med murar. Trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten.
- Bevarad grönska runt om husen.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Bibehåll områdets enhetliga karaktär mot gaturummet avseende bebyggelsens placering på tomten, volymverkan och utformning.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Områdena präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade naturtomter och trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gaturummet.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten,

utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.

- Undvik att placera garage eller carport mot gatan.

Område 14. Tidiga villastaden Ösby

Området omfattar ett större villaområde kring Djursholms Ösby station vid Roslagsbanan samt några kvarter norrut, längs med järnvägen strax öster om Bråvallavägens station. Miljön omfattar villabebyggelse huvudsakligen uppförd mellan åren 1900-1930 med övergripande karaktär av jugend och 1920-talsklassicism. I området ingår även Djursholms Ösbys stationsbyggnad från 1890 samt intilliggande ställverksbyggnad från samma år. Det var här som Djursholmsbanan avgrenades från Roslagsbanan. I området ligger också Ösbyparken.

Till vänster: Rindastigen i centrala Ösby. Till höger: Enhetligt placerade villor utmed Kårevägen i norra Ösby.

Ösby tar sitt namn från gården Ösby belägen söder om Ösbysjön. Området började bebyggas med villor 1896 efter att Djursholms AB påbörjat försäljning av tomtmark intill järnvägsstationen (då kallad Djursholm). Den tidiga villabebyggelsen i Ösby var inte sammankopplad med Djursholms villastad. Byggandet skedde istället på initiativ av några tjänstemän vid Statskontoret som bildat konsortium och köpt ett större markområde som avstyckades i mindre tomter för villabebyggelse. Bortsett från enstaka villor öster om järnvägen tillkomna innan 1900, tog byggnationen ordentlig fart på 1910-talet. Under 1920- och 1930-talet bebyggdes båda sidorna av järnvägen med villor.

Villor med tidstypisk utformning i arkitekturstilar som 1920-talsklassicism och nationalromantik.

Gatunät och tomtstruktur följer den befintliga topografin, som är delvis kuperad. Tomterna är generellt stora och både natur- och trädgårdstomter förekommer. Trädgårdarna präglas av en rik växtlighet med fruktträd och äldre uppvuxna löv- och barrträd. De stora villorna är individuellt utformade och har överlag en prägel av 1920-talsklassicism, men även villor i jugend eller nationalromantik förekommer. Bland arkitekterna finns Karl Güettler, Ture Ryberg och Dag Melin. Merparten av husen är uppförda i 2-2 ½ våningar och det dominerande fasadmaterialet är puts, men även panel förekommer. Socklar är av betong eller natursten. Husen är målade i ljusa och pastelliga kulörer. En variation av takformer återfinns, bland annat brutna tak, valmade tak och topptak. Taken täcks i huvudsak av rött lertegel.

Till vänster stationsbyggnaden Djursholms Ösby station och till höger hållplatsen Vendevägen.

MOTIV TILL BEVARANDE

Bebyggelsen är i huvudsak uppförd mellan 1900- och 1930-talet och bär en särskilt tydlig karaktär av 1920-talsklassicism även om inslag från andra stilepoker förekommer. Området utgör bland de bäst bevarade i Djursholm från denna epok samtidigt som det utmärker Djursholms Ösby från resten av villastaden. Även Roslagsbanan och stationsbyggnaden utgör en viktig del i berättelsen om hur de olika villastadsdelarna växte fram under 1900-talets början. Järnvägen som fanns redan 1885, innan någon villabebyggelse var påtänkt, spelade en avgörande roll i etableringen av villaområdena i Djursholm då de möjliggjorde för de boende att på enkelt sätt ta sig till sina arbetsplatser i Stockholm. Miljön har en välbevarad karaktär från det tidiga 1900-talet och uppvisar en bild som särskilt väl speglar det tidiga Ösby och det samhälle som anlades här.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Oregelbundet gatunät som är anpassat efter terrängens förutsättningar. Välbevarad tomtstruktur med få avstyckade tomter där bebyggelse och trädgårdar är följsamt anlagda efter topografin, utan större plansprängningar eller planutfyllnader och hårdgjorda ytor.
- Villabebyggelse från 1900-tal till och med 1930-tal i stilar som jugend, nationalromantik och 1920-talsklassicism.
- Fasader i ljus puts eller panel i ljusa oljefärger alternativt rödfärgade. Dekorativa byggnadsdetaljer som snickerier eller klassicerande fasadelement, småspröjsade fönster och burspråk och öppna farstukvistar. Husgrunder i natursten eller betong. Brutna, obrutna, valmade sadeltak eller mansardtak täckta i tvåkupigt tegel eller falsad plåt.
- Stora natur- eller trädgårdstomter som avskärmats från gatan med enkla staket, stängsel eller häckar och äldre grindar i smide. Äldre planteringar i form av fruktträd och buskar samt uppvuxna lövträd och tallar. Trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten.

- Bevarad grönska mellan kvarteren.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Bibehåll områdets enhetliga karaktär mot gaturummet avseende bebyggelsens placering på tomten, volymverkan och utformning.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Området präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade naturtomter och trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gaturummet. Avskärmande plank bör endast sättas upp vid bullerstörda områden.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.
- Undvik att placera garage eller carport mot gatan.

Område 15. Tidiga villastaden Djursholm

Området omfattar Djursholms tidiga villabebyggelse öster om Roslagsbanan och upptar stora delar av centrala Djursholm. Bebyggelsen består i huvudsak av villor från 1890-talet till och med 1930-talet, samt en del modernare villor som tillkommit vid avstyckning eller rivning under 1900-talets senare del. Den äldsta villabebyggelsen är koncentrerad till områdena kring Djursholms slott, Sveaviken, Samsöviken, Germaniaviken, Germaniavägen och Auravägen samt delar av västra Djursholm. Området följer den tidiga villastadens planeringsideal med ett oregelbundet gatunät och tomtstruktur som följer terrängen.

Exempel på högborgerlig villaarkitektur i Djursholm.

Djursholm började bebyggas på 1890-talet på initiativ av Djursholms villastad AB under ledning av Henrik Palme. Palme hade några år tidigare köpt Djursholms slott med visionen att uppföra en villastad för olika samhällsklasser. De ursprungliga planerna för Djursholm hade en märkbar inspiration från internationella förlagor, särskilt de anglosaxiska villaförstäderna. Området kom dock att få en mer högborgerlig prägel. Det höglänta kuperade området kring slottet och högt belägna tomter med sjöutsikt var bland de första att bebyggas. Följande

årtionden expanderande villasamhället snabbt och kraftigt åt norr, söder och väster. De flesta villor är uppförda på 1890-talet och under 1900-talets första decennium och representerar de tidiga villastilarna i Djursholm. I området ligger också den monumentala samskolan, uppförd efter ritningar av G. A. Nilsson och invigd 1910, liksom Djursholms elektricitetsverk från 1909.

Området karaktäriseras av stora individuellt utformade villor om 1 ½ - 4 våningar, ofta placerade i höjdlägen. Villorna spänner från relativt enkla till stora och påkostade, exempelvis det första årets enkla trävilla på Germaniavägen och större hus i stick style-inspirerad arkitektur. Bland villorna finns en rad stilar representerade som 1890-talets panelarkitektur, nationalromantik, jugend och 1920-talsklassicism. Merparten av villorna är ritade av välrenommerade arkitekter inom respektive stil och håller genomgående en hög arkitektonisk kvalitet och har ett hantverksmässigt utförande. Det finns en stor variation inom de olika stilarna vad gäller volymverkan, takform, materialval och färgsättning.

Villaarkitekturen i Djursholm är varierad och präglas av olika arkitekturstilar. Här finns bland annat representanter för 1890-talets panelarkitektur, nyklassicism och jugend.

Tomterna tillhörande den äldre bebyggelsen är påfallande stora, medan den yngre bebyggelsen har något mindre tomter. Både naturtomter och mer planerade trädgårdar förekommer. Bland den äldre och påkostade bebyggelsen är murar i sten eller

tegel vanliga runtom tomterna. I de yngre områdena finns en större variation med allt från stängsel till höga häckar. Gaturummet präglas av det slingrande gatunätet och påtaglig grönska i form av uppvuxna barr- och lövträd samt buskar och häckar. I området finns överlag många bevarade grönytor mellan kvarteren, liksom ekbackar som spår efter det agrara Djursholm.

Parker, samt bevarade spår efter Djursholmsbanan är karaktäristiska inslag i Djursholm.
Djursholms kapell uppfördes 1898 efter ritningar av Fredrik Lilljekvist.

MOTIV TILL BEVARANDE

Området speglar på ett tydligt sätt den tidiga villastadens högborgerliga karaktär som starkt präglar Djursholm. Gatu- och tomtstrukturen är i stort mycket välbevarad sedan samhällets första år och berättar om tidens stadsplaneideal. De individuellt utformade villorna av olika ålder uppvisar genomgående hög arkitektonisk kvalitet och är viktiga uttryck för tidens arkitekturstilar. Många av villorna är ritade av de olika stilepokernas stora namn inom arkitektkåren, bland annat Rudolf S. Enblom, Ragnar Östberg, Carl Westman, Nils Tesch och Leonie Geisendorf. Miljön ger en tydlig bild av Djursholms bebyggelseutveckling från den tidiga villastaden 1890-talet till och med tidigt 1930-tal, med enstaka senare årsringar. Miljöerna utgör ett särskilt tydligt exempel på villastädernas framväxt runt Stockholm vid tiden och dess bostadsmiljöer för samhällets högre skikt.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Oregelbundet gatunät som är anpassat efter terrängens förutsättningar. Välbevarad tomtstruktur med få avstyckade tomter där bebyggelse och trädgårdar är följsamt anlagda efter befintlig topografi, utan större plansprängningar eller planutfyllnader.
- Varierad villabebyggelse av hög arkitektonisk kvalitet och hantverksmässigt utförande från 1890 till 1980-tal i stilar som panelarkitektur, nationalromantik, jugend, 1920-talsklassicism, funktionalism och modernism.
- Den tidiga villabebyggelsen med fasader i ljus puts eller panel i ljusa oljefärger alternativt rödfärgade. Dekorativa byggnadsdetaljer som snickerier, småspröjsade fönster och burspråk, öppna farstukvistar eller glasverandor. Husgrunder i natursten eller gjuten betong. Brutna, obrutna, valmade sadeltak eller mansardtak täckta i en- eller tvåkupigt tegel eller falsad plåt. Senare villabebyggelse präglad av funktionalismen och modernismens ideal med fasader i bland annat puts och tegel. Fritt utformade planformer och stor variation i material, volym och takform. Stora fönsterpartier och byggnadsdetaljer i exempelvis koppar.
- Stora natur- och trädgårdstomter som följer den befintliga terrängen och har sparsamt med hårdgjorda ytor. Trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten. Äldre planteringar av fruktträd på trädgårdar som avskämmas med enkla staket, stängsel eller häckar med äldre grindar i smide. Modernismens trädgårdar har en tydlig prägel som ansluter till sin tids ideal med planerade trädgårdar och stor omsorg om gestaltning.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Områden med bebyggelse av enhetlig karaktär bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och formspråk.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Området präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor, liksom bevarade grönkilar mellan bebyggelsen. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade naturtomter och trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/grindar/murar och grusade/stenbelagda gångar.
- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gaturummet. Avskärmande plank bör endast sättas upp vid bullerstörda områden.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten,

utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur och stadsbild.

- Undvik att placera garage eller carport mot gatan.

Område 16. Kvarteret Yggdrasil

Området ligger i mellersta Djursholm och består av åtta villor inom kvarteret Yggdrasil, belägna utmed Agnevägen. Arkitekten Ture Rybergs vinnande tävlingsförslag för kvarteret Yggdrasil från 1916 var ett resultat av nytänkande inom såväl villaarkitektur som trädgårdarnas gestaltning. De sju villorna som tillkom i samband med tävlingen utformades enligt tidens nya klassicistiska ideal med förankring i 1700-talets svenska herrgårdsarkitektur.

Utformningen av trädgårdarna med träd och häckar placerade nära tomtgränsen skapar tydligt avgränsade trädgårdsrum och ramar in gaturummet. Villorna är omsorgsfullt placerade så nära den norra tomtgränsen som möjligt på de väl tilltagna tomterna för att erhålla en så stor och solig tomt som möjligt. På 1930-talet tillkom ytterligare ytterligare en villa av Ryberg i kvarteret, denna ritades i funktionalistisk stil som var starkt avvikande från de äldre villornas utformning.

Kvarteret Yggdrasil utmed Agnevägen i Djursholm.

Villorna är uppförda i 1 ½ - 2 våningar. Fasadutformningen är stram och präglas av symmetri vad gäller fasadindelning och fönstersättning. Husen har socklar i natursten och fasaderna är putsade i kulörer som gult, vitt eller orange med kontrasterande detaljer i vitt. Husen har klassicerande detaljer som hörnkedjor,

pilastrar och portomfattning med kolonner. Fönstren har en för 1920-talsklassicismen karaktäristisk utformning med två luffer och spröjs, även tidstypiska runda fönster förekommer. Takkupor och fönsterluckor är vanligt förekommande. Taken är brutna, ofta lätt utsvängda, sadeltak och täckta med enkupigt rött lertegel.

Villor i 1920-talsklassicistisk stil med tidstypiska detaljer som markerade hörnpilastar och brutna sadeltak.

MOTIV TILL BEVARANDE

Kvarteret Yggdrasil utgör ett unikt inslag i Djursholm tack vare de stilmässigt enhetligt utformade villorna som uttryck för den nya 1920-talsklassicismen med inspiration av 1700-talets svenska herrgårdsarkitektur. Kvarteret Yggdrasil uppvisar genomgående en hög arkitektonisk kvalitet och är med sina välbevarade villor och gestaltade trädgårdar en viktig del av svensk arkitekturhistoria.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Kvarter med enhetlig villabebyggelse i klassicistisk stil av hög arkitektonisk kvalitet.
- Stora tomter som följer den befintliga terrängen och har sparsamt med hårdgjorda ytor.

- Byggnadernas placering, i huvudsak långt indragna på tomten.
- Fasader i ljus avfärgad puts och socklar i natursten. Dekorativa klassicerande byggnadsdetaljer som pilastrar, hörnkedjor och spröjsade fönster med fönsterluckor. Brutna sadeltak täckta med rött enkupigt tegel.
- Trädgårdar som avskämmas med häckar och låga staket med äldre grindar i smide. Öppna gräsytor med äldre planteringar i form av fruktträd och uppvuxna lövträd. Trädgårdsgångar belagda med grus eller natursten.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig tomtstruktur ska värnas. Bebyggelsens enhetliga karaktär avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och formspråk ska bibehållas.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Området bör inte förtätas ytterligare och stora äldre bevarade tomter bör ej avstyckas.

Mark och trädgård

- Området präglas av grönska i form av äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och bör tas i beaktande vid planering och lovprövning.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras, t. ex. växtlighet, staket/murar/grindar och grusade/stenbelagda gångar.

- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gatan.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell tillbyggnad, utgå ifrån och visa hänsyn till den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Tillbyggnad bör i första hand ske så att det inte är synligt från gatan.
- Ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom området.
- Undvik att placera garage eller carport mot gatan.

Område 17. Djursholms slott

Området, beläget i östra Djursholm, består av Djursholms slott med tillhörande park och bebyggelse. I området ingår även Djursholms vattentorn. Slottet, med anor från 1400-talet, har varit betydande för socknens utveckling i äldre tid. Djursholms gods har starkt präglat Danderyds sockens utveckling, då många av gårdarna och torpen i kommunen varit i godsets ägo. Djursholms slott har även betydelse genom dess koppling till den tidiga villastadens utbyggnad, som skedde på slottets marker. Byggnaden har varit allt från hem till adelsfamiljer till lantbruksskola och kontor för Danderyds kommun. Kring slottsbyggnaden har det tidigare funnits en sedvanlig slottsträdgård med odling för både hushåll och prydnadsändamål.

Djursholms gods, som det kallades i äldre tid, uppfördes sannolikt under 1400-talet. Det första medeltida huset byggdes av familjen Oxenstierna på ön Gamla Djursholm. Godset

hamnade i släkten Banérs ägo i början av 1500-talet och det var troligen de som lät uppföra den första byggnaden på slottets nuvarande plats och som gav slottet dess renässanskaraktär på 1600-talet. Under familjen Banérs tid expanderade godset och när det var som störst under 1600-talet upptog godsets marker hela ytan av nuvarande Danderyds kommun samt Lidingö. Alla äldre gårdar i socknen låg då under godset, men började avstyckas vid 1700-talets slut och 1800-talets början. Delar av slottets marker avstyckades för sommarnöjen på 1870-talet.

Djursholms slott med tillhörande flygelbyggnader. I slottsparken står även Djursholms vattentorn.

Slottet har genomgått flera ombyggnader under århundradena. Vid 1600-talets mitt tillkom den östra flygeln och på 1730-talet omnämns två flygelbyggnader. År 1815 förvärvades godset av familjen Wirsén som bland annat försåg byggnaden med ett brutet tak och sänkte gavelröstena. I familjen Wirséns ägo utvecklades godset till ett mönsterjordbruk. Under en tid på 1860-70-talen fanns här en lantbruksskola. År 1889 köptes godset av Djursholms AB och genomgick en omfattande reovering där byggnaden fick en holländsk renässansstil. Slottet användes därefter som bland annat villakontor, telefonstation, skola och bostäder. Flyglarna inrymde apotek och postkontor. Dess nuvarande utseende av enklare 1600-talskaraktär härstammar från en restaurering på 1960-talet, genomförd av Klas Fåhraeus som då var stadsarkitekt

i Djursholm. Slottet återfick då i stort det utseende man uppskattade att det hade vid Banérs tid på godset. De två flyglarna har i huvudsak sitt ursprungliga utseende.

Slottsanläggningen är belägen på en höjd i landskapet och är omgiven av en park med stora uppvuxna lövträd och grönytor. En allékantad grusväg leder fram till slottet. Slottsbyggnaden flankeras av två flyglar placerade söder om huvudbyggnaden. I dalgången norr om slottet finns ängsmark och runtom slottet finns slottsparken, ett mindre parkområde som innefattar ängsmarken men även ekskog belägen på höjden runt vattentornet. I slottsparken finns gestaltade delar med inspiration från engelsk landskapsarkitektur. Längs Danderydsvägen nedanför slottet finns flera välbevarade uthus, ett magasin, en smedja och några bostadshus samt flera jordkällare, som alla är uppförda innan 1889 och viktiga tidsdokument som visar på Djursholms bebyggelse innan villasamhällets tillkomst. Strax väster om slottet ligger Djursholms vattentorn från 1890 (påbyggt 1908) med sina karaktäristiska röda tegelfasader.

Kvarvarande agrar bebyggelse i slottsparken samt Alice Tegnér's allé som löper genom parken.

MOTIV TILL BEVARANDE

Djursholms slott har ett högt kulturhistoriskt värde genom dess betydelse för både Danderyds socken och Djursholms utveckling och framväxt. Miljön berättar på ett pedagogiskt sätt

om det storgodslandskap som präglade Danderyd före villasamhällets tid. Sammantaget är miljön unik i kommunen och avgörande för förståelsen av Danderyds agrara historia och de sociala strukturer som var rådande i äldre tid.

Slottsbyggnaderna är kulturhistoriskt intressanta som exempel på 1600-talets stilideal. Miljöns värden är även kopplade till dess betydelse för det tidiga villasamhället Djursholm som uppfördes godsets marker. Därtill tillkommer vattentornet som genom dess placering intill slottet sammanlänkar slottet med villastadens utbyggnad och är en viktig symbolbyggnad i kommundelen.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Helhetsmiljön med slottsanläggning, allékantad vägsträckning, äldre trädgårdsstrukturer och omgivande parkmiljö. Även smedja, bostadshus och ekonomibygnader.
- Slottsanläggningens ståndsmässiga karaktär med en påkostad huvudbyggnad som flankeras av två parallellställda flygelbyggnader placerade mot en stor grusad gård.
- Slottsbyggnad i renässansstil med putsade fasader och synliga ankarjärn, markerade gavlar, dekorativ sandstensportal, fritrappa i sten, stora småspröjsade fönster, brant sadeltak och rött taktegel. Flygelbyggnader med putsade fasader och valmat sadeltak.
- Slottsbyggnadens placering på en höjd i landskapet.
- Äldre bebyggelse tillhörande slottet som uthus, magasin, smedja och bostadshus. Bebyggelse med fasader i trä med äldre byggnadsdetaljer som fönster och dörrar. I backen runt vattentornet finns även ett flertal äldre jordkällare.
- Parkmiljön med äldre uppvuxna lövträd och öppna grönytor. Äldre trädgårdsstrukturer som grusade vägar, alléer, m.m.
- Äldre ängsmarker i dalgången norr om slottet som berättar om tidigare markanvändning.

- Äldre vägsträckningar som berättar om slottets centrala funktion i socknen.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Djursholms slott och tillhörande bebyggelse ska vårdas och underhållas med traditionella metoder för att säkerställa att anläggningens kulturhistoriska värden består.

Slottsbyggnad och flygelbyggnaderna ska bevaras exteriört avseende volym och karaktär samtidigt som nya om- och tillbyggnader ska undvikas.

- Parkmiljön ska fortsatt vara tillgänglig för allmänheten.
- Äldre bevarade park- och trädgårdsstrukturer som stenmurar, äldre vägar, äldre uppvuxna ädellövträd och fruktträd, samt kvarvarande ängsmarker ska bevaras och underhållas.
- Ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom det särskilt värdefulla området.
- Vid all ändring inom miljön bör antikvarisk sakkunnig medverka i såväl planprocess som bygglov. Det äldre trädbeståndet ska genomgå regelbunden besiktning av arborist.

Område 18. 1930- till 1950-talet i Djursholm

Området omfattar cirka fem kvarter i södra Djursholm, strax öster om Bragevägens gamla hållplats vid före detta Djursholmsbanan. Bebyggelsen består i huvudsak av villor uppförda under 1930-talet och 1940-talet med funktionalistisk utformning. I området finns även inslag av äldre bebyggelse och byggnader från 1950-talet.

En stor del av husen i området uppfördes vid 1930-talets början och var redan byggda när Djursholm fick en ny stadsplan 1936. Flera av villorna är ritade av Dag Melin, dåvarande stadsarkitekt i Stocksund. Bebyggelseutvecklingen i Djursholm

skedde vid den här tiden främst på enskilda villatomter eller i små avgränsade områden, likt här eller i kvarteren Bjarmaland och Jolanger. Det aktuella området skiljer sig gentemot 1930-talsbebyggelsen i övriga Djursholm genom sin renodlade funktionalistiska karaktär. Detta var ett för tiden banbrytande stilideal som präglades av en helt ny syn på stadsplanering och allas rätt till en god bostad. Villorna planerades i detalj för att optimera ljusinsläpp och funktionalitet.

Gatusträckningarna i området är rakare än i andra delar av Djursholm, med villorna placerade i raka rader. Till vänster Sköldvägen och till höger Agnevägen.

Gatunätet i området är rakare än i stora delar av Djursholm, anpassat efter Roslagsbanans sträckning och det för kommundelen ovanligt flacka landskapet. Villorna ligger enhetligt placerade utefter rätvinkliga gator. I kvarteret Gullveig och till viss del i kvarteret Bigyns norra del, är villorna placerade i raka rader nära tomtgränsen medan de i övriga kvarter generellt är centralt placerade på tomten. Bebyggelsen är övergripande uppförd i två våningsplan och har en enkel och stram arkitektur. En del har karaktär av klassisk 1930-talsfunktionalism medan andra präglas 1940- och 1950-talets stilideal, med fritt utformade byggnadsvolymer och mer variation. Husen står på en betongsockel och har putsade fasader i dovt gula, grå eller beigea kulörer. Obrutna och flacka sadeltak är vanliga, ibland med valmade gavelspetsar. Takmaterial är oftast rött lertegel. Byggnaderna har sparsmakade men uttrycksfulla detaljer som accentuerade portiker med skärmtak på pelare, blyspröjsade fönster eller cirkelformade fönster. Trots vissa skillnader i stil har bebyggelsen en enhetlig karaktär vilket ger området en sammanhållen prägel.

De förhållandevis små tomterna präglas av öppna gräsytor med enstaka träd och planteringar. Trädgårdarna omgärdas av låga häckar. Gaturummet präglas överlag av grönska med uppvuxna lövträd utmed gatulinjen. Längs med Lokevägen kantas gaturummet av en äldre allé. Utmärkande för dessa kvarter är de stora ytorna med bevarad förgårdsmark som skapar ett avstånd mellan bebyggelse och gaturum.

Exempel på områdets villabebyggelse från 1930-till 1950-tal.

MOTIV TILL BEVARANDE

Bebyggelsen som huvudsakligen är uppförd under 1930- och 1940-talet utgör en viktig årsring i Djursholms bebyggelseutveckling. Det rätvinkliga gatunätet med enhetligt placerad och utformad bebyggelsen på små trädgårdstomter visar upp en tydlig bild av den tidiga modernismens arkitektur- och planeringsideal. Den funktionalistiska arkitekturen utgör ett tydligt avbrott mot tidigare rådande arkitekturstilar i Djursholm och sticker som sådant ut i kommundelen.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Rätvinkligt gatunät med jämnstora tomter utformat enligt funktionalismens planeringsideal.

- Husens regelbundna placering i tomtgräns eller en bit in på tomten, följsamt anpassad efter terrängens förutsättningar.
- Villabebyggelse uppförd mellan 1930 och 1950 av enhetlig karaktär avseende övergripande arkitektoniskt uttryck med en viss variation i material, volym och formspråk.
- Tidstypisk funktionalistisk utformning med putsade fasader i ljusa kulörer.
- Relativt små fastigheter med trädgårdstomter för rekreation, uteplatser och planteringar. Låga häckar eller staket som skärmar av trädgårdarna mot gaturummet.
- Allén utmed Lokevägen.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Befintlig planstruktur ska värnas. Området bör bibehålla sin utformning mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och formspråk.
  - Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid om- och tillbyggnad. Äldre byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Vid renovering ska stor hänsyn tas till ursprungliga material och arkitektoniska detaljer. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.

Mark och trädgård

- Området präglas av grönska så som äldre uppvuxna träd, fruktträd, bärbuskar och gräsytor. Dessa stärker miljöns värde och ska tas i beaktan vid planering och lovprövning.
- Välbevarade trädgårdar med en gestaltning som knyter an till bebyggelsens äldre karaktär bör bevaras. Till exempel i form av växtlighet, staket/murar och grusade/stenbelagda gångar.

- Håll häckar och staket mot gatan låga.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gatan.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell om- och tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med stor hänsyn till miljöns kulturhistoriska värden och befintlig bebyggelsestruktur. Tillbyggnad bör i första hand ske så att det inte är synligt från gatan.
- Garage eller carport bör inte placeras mot gatan.

Område 19. Institut Mittag-Leffler

Området, beläget i östra Djursholm strax söder om Djursholms centrum utgörs av fastigheten Midgård 20. Fastigheten omfattar den så kallade Mittag-Lefflerska villan med kompletterande bebyggelse i form av tre äldre små trävillor samt två moderna bostadslängor. Från 1891 till 1927 var huset bostad åt Gösta Mittag-Leffler som även gett namn åt det matematiska institutet som numera huserar i byggnaden.

Den Mittag-Lefflerska villan stod i sin första tappning klar 1891 med Rudolf Arborelius som arkitekt. 1906 anlätades dock Ferdinand Boberg som helt ritade om villan. I dess senaste utförande var även Carl Westman delvis inblandad i utformandet av byggnadens interiörer, däribland biblioteket och hallen. De mindre trävillorna på tomten är alla uppförda runt sekelskiftet och fyllde olika funktioner. I den gula villan vid tomtens nordligaste hörn bodde Gösta Mittag-Lefflers bror, språkvetaren Fritz Leffler och det numera gråmålade huset alldeles bredvid

sistnämnda villa fungerade som bostad för besökare. I det bruna huset, även kallad Kuskvillan, bodde Mittag-Lefflers privatchaufför.

Ovan: Mittag-Lefflerska villan. Nedan: Den brunmålade Kuskvillan. Den gulmålade villan som ursprungligen var Fritz Lefflers bostad och sist det gråmålade gästhuset.

Villan är belägen i höjdläge på en terrasserad höjd på en stor sluttande tomt, omgiven av stora träd. I sluttningen nedanför ligger stiftelsens övriga byggnader. Huvudbyggnaden har en utpräglad jugendstil. Byggnaden karaktäriseras av flera olika höjdnivåer och former som ett runt torn, det upphöjda partiet i byggnadens mitt och utstickande terrasser. De tre mindre trähusen ansluter till tidens populära panelarkitektur med inslag av snickarglädje och nationalromantik. Alla tre har sedan uppförandet kring sekelskiftet 1800/1900 genomgått till- och ombyggnader men bibehåller sin äldre karaktär. Av dessa är Kuskvillan den mest särpräglade och välbevarade. De två andra villorna delar kuskvillans karaktär till men skiljer sig något vad gäller formspråk, färgsättning och bevarandegrad.

Trädgården har karaktär av både naturtomt och gestaltad park med många äldre uppvuxna lövträd, främst ekar. Tomten är ett mycket välbevarat exempel på de stora naturtomter på kuperad mark som är typiska för den tidiga villastaden Djursholm.

MOTIV TILL BEVARANDE

Den Mittag-Lefflerska villan med tillhörande komplementbyggnader och trädgård utgör en särskilt välbevarad miljö av högborgerlig karaktär från den tidiga villastaden Djursholm. Huvudbyggnaden, som är uppförd efter ritningar av Ferdinand Boberg, målar tillsammans med övriga villor en tydlig bild av de skiftande arkitekturideal som var rådande vid sekelskiftet 1800/1900. Tomtens till stor del oförändrade omfattning och växtlighet utgör bärande element i helhetsmiljön och anknyter till tidens ideal för trädgårdsplanering. I sin helhet utgör de en av kommunens mest välbevarade miljöer från denna tid och är som sådant en viktig del i villastadens bebyggelseutveckling. Miljön har även värden kopplade till dess upphovsman Gösta Mittag-Leffler och hans betydelse för den svenska matematiken.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Välbevarad helhetsmiljön med högborgerlig villarkitektur och enklare trävillor på en stor naturtomt som tydligt speglar den tidiga villastaden i Djursholm.
- Huvudbyggnadens placering på en höjd i landskapet, följsamt anpassad till den befintliga topografin.
- Mittag-Lefflerska villans arkitektoniska utformning i utpräglad jugendstil av hög hantverksmässig kvalitet med tydligt igenkännbara drag av Ferdinand Boberg, med många ursprungliga byggnadsdetaljer bevarade.
- Trädgårdens karaktär av naturtomt växtlighet i form av äldre uppvuxna lövträd, trädgårdsstrukturer och trädgårdens parkliknande karaktär.
- Mittag-Lefflerska villans dominanta ställning i närmiljön.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Helhetsmiljöns utformning och karaktär vad gäller tomt, byggnadsvolymer och arkitektoniska uttryck ska bevaras.
  - Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck vad gäller material och gestaltning ska bevaras och vara vägledande vid renovering och ombyggnad. Ursprungliga fasaddetaljer som exempelvis fönster, portar och balkonger ska värnas. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Tillbyggnader bör i största möjliga mån undvikas.
- Tomten bör inte avstyckas och ingen ny bebyggelse bör tillkomma inom området. Mindre komplementbyggnader kan uppföras i anslutning till senare tillkomna byggnader.
- Vid eventuell om- och tillbyggnad av senare uppförda byggnader inom området, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med stor hänsyn till miljöns kulturhistoriska värden.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar och hårdgjorda markytor.
- Trädgårdens karaktär av naturtomt ska bevaras och fastigheten ska fortsatt präglas av grönska så som äldre upp vuxna träd. Dessa stärker miljöns värde och ska tas i beaktan vid planering och lovprövning.
- Undvik avskärmande häckar, staket eller plank mot gaturummet.

Område 20. Familjehotellet

Området ligger i östra Djursholm i anslutning till Djursholms centrum, och omfattar ett bostadskomplex inom kvarteret Gandvik. På samma tomt låg tidigare Djursholms restaurant,

kallad Restauranten, som huserat där sedan 1890-talet, men revs 1963.

Bostadskomplexet ritades av arkitekten Bertil Falck på FFNS och stod klart 1969. Anläggningen var ursprungligen ett så kallat familjehotell och bestod av ett större flerbostadshus samt ett gemensamt hus med serviceinrättningar som restaurang och tvätt. Initiativet till bygget kom från Djursholm AB, men Fastighets AB Gandvik blev ägare och byggherre. Bebyggelsen tillkom vid ungefär samma tid som omdaning av Djursholms centrum på 1960-talet. Mindre ändringar har skett mellan 1978 och 2016 men byggnaderna bevarar i stort ursprunglig karaktär.

Familjehotellet med sina karaktäristiskt murade fasader.

Bebyggelsen består av sju längor om två våningsplan med källarvåning och garage. Husen är grupperade runt sex mindre innergårdar med en långsmal gård i mitten. Bebyggelsen har en robust karaktär med bruna tegelfasader, valmade tak med enkupigt rött tegel och detaljer i koppar. Loftgångar och balkonger har räcken i brunbetsat trä och fönstren är brunmålade. Framför husen står en fristående byggnad om ett våningsplan med suterrängvåning som tidigare inrymt gemensamhetslokal/värdshus/restaurang. Byggnaden har samma karaktär avseende fasadmateriell och detaljer, men har en rektangulär planform, stora fönsterpartier och ett utskjutande mittparti som står på betongpelare. Strax öster om bebyggelsen

finns ett grönområde, vilket tidigare ingick samma stadsplan och angett som ett område som inte får bebyggas. Här bevarades ett flertal äldre träd när stadsplanen fastställdes.

MOTIV TILL BEVARANDE

Det så kallade Familjehotellet i kvarteret Gandvik utgör ett mycket tidstypiskt uttryck för den sena modernismens bebyggelse i Djursholm. Bostadskomplexet är ett av få exempel på flerbostadshus från 1960-talet i kommundelen och är också det enda bostadshuset med funktion som "familjehotell". Miljön är i sin helhet mycket välbevarad och en viktig representant för det sena 1900-talets bebyggelseutveckling i Djursholm.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Enhetligt planerad bostadsmiljö med lägenhetskomplex och gemensamma rekreationsytor i separat restaurangbyggnad och på innergårdar. Trafikseparerad tomt med garage under fastigheten.
- Familjehotellet utgör med sin säregna arkitektoniska utformning och funktion en solitär i såväl kommunen som helhet som i stadsrummet.
- Bebyggelsens utformning med flera låga kringbyggda huskroppar mellan vilka det skapas intima gårdsrum. Tidstypisk arkitektur med robusta fasader i brunt tegel, loftgångar och låglutande valmade tegeltak. Stora vertikala fönsterpartier på restaurangbyggnaden. Den genomgående bruna kulör som präglar byggnadens exteriör i snickerier, dörrar och fönster bidrar till byggnadens arkitektoniska särart.
- Omsorgsfullt planerade innergårdar och uterum med markbeläggning och gångvägar i betongsten och planteringar med buskage, små nätta träd och prydnadsväxter som rhododendron.

RÅD OCH RIKTLINJER

- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid renovering och ombyggnad. Äldre material och byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.
- Tidstypiska planteringar bör bevaras och underhållas då dessa förstärker miljöns kulturhistoriska värde.

Område 21. Grupphusbebyggelse i Djursholm

Området består av sex delmiljöer med grupphusbebyggelse utspridd över olika delar av Djursholm. Bebyggelsen är uppförd i olika etapper från 1950-talets slut till 1970-talets början och utgörs av en blandning av enhetligt planerade kedjehus, radhus och fristående villor av olika karaktär. Djursholm genomgick ingen större utbyggnad från 1950-talet och framåt; bebyggelseutvecklingen skedde istället genom mindre kluster av enhetligt planerade grupphusområden. Bebyggelsen uppfördes i huvudsak på tidigare obebyggd mark inom eller i utkanten av den äldre villastadsbebyggelsen. Gemensamt för delmiljöerna är att de har en sammanhållen karaktär och tydlig planstruktur med jämnstora tomter och grupphusbebyggelse med enhetligt utseende. Varje område har en säregen karaktär i en för tiden typisk 1950-talsfunktionalism eller 1960-talsmodernism med en omsorgsfull gestaltning och hög hantverksmässighet.

Kedjehuset i kvarteret Frode vid Dalkarlsvägen i norra Djursholm var de första grupphuset att uppföras i kommundelen. Husen stod klara 1957–58 och ritades av arkitekten Sixten Magnusson. Delmiljön består av en länga med kedjehus om sju bostäder utmed Dalkarlsvägen och en länga med två bostäder utmed Frodevägen. Byggnaderna består av en större byggnadskropp om två våningsplan och en lägre utskjutande huskropp som förbinder de två större byggnadskropparna. Husen har ljusa putsade fasader med synligt gult tegel på entréplanet på husets framsida. Fasaderna pryds av balkonger med smäckra smidesräcken i olika mönster och en dekorativ kalkstensmur. Detaljer som portar och

fönsterluckor är målade i gröna och blåa kulörer. Taken är enkla sadeltak med rött lertegel. Husen är placerade en bit indragna från gatan med huskropparna något förskjutna till varandra i förhållande till gatan. Framför husen finns en trädgård som omgärdas av enkla staket eller häckar. Bebyggelsen är mycket välbevarad och har kvar ursprungliga byggnadsdetaljer som fönster och portar.

Sixten Magnussons kedjehus i kvarteret Frode uppförda i slutet av 1950-talet.

Kedjehusen i kvarteret Tegelhagen vid Gandviksvägen intill Djursholms torg är uppförda enligt stadsplan från 1956, upprättad av arkitekten Bertil Falck. Byggmästaren Bengt Widegård byggde husen 1957–1959, *men det var Falck som ritade husen*. Trädgårdsarkitekten Walter Bauer stod bakom planeringen av den yttre miljön. Bebyggelsen består av två rader snedställda kedjehuslängor med gavlar mot gatan och ingång från söder. Husen är uppförda i två våningsplan med en mindre, något förskjuten, byggnadskropp mellan husen som ursprungligen varit garage. Husen har fasader av vitslammat tegel med panelbeklädda gavlar på den mindre byggnadsdelen. De ursprungliga entrédörrarna är i trä med ett glasparti och enkla skärmtak. Taken har en asymmetrisk form täckta med papptak och vindskivor av koppar. Husen är placerade en bit indragna från gatan med förgårdsmark som avskärmas med häckar eller staket. Många av husen har ursprungliga detaljer

som fönster och portar. Några hus har tillbyggnader i form av carports på framsidan.

Bertil Falcks kedjehus i kvarteret Tegelhagen uppförda i slutet av 1950-talet.

Kvarteret Fruängen vid Svitiodsvägen uppfördes vid 1960-talets början på initiativ av Djursholms aktiebolag. Stadsplanen för området fastställdes år 1962–1963. Klas Fåhraeus, Djursholms stadsarkitekt vid tiden, ritade området med den uppländska bruksgatan som inspiration. Bebyggelsen består av 16 fristående villor placerade en bit in på tomterna, med en viss förskjutning vilket skapar en oregelbunden inramning av gaturummet. Alla villor ha en enhetlig utformning med grovputsade fasader, slätputsade fönsteromfattningar, branta tegeltäckta sadeltak med höga murade skorstenar. Entrépartierna består av enkla träportar med sidoljus och skärmtak som bärs upp av träkonsoler. Till varje finns ett fristående garage. Trädgårdarna är lummiga och omgärdas av låga häckar som ramar in gaturummet. Framför häckarna finns förgårdsmark. Utmed Svitiodsvägen växer äldre lindträd.

Klas Fåhraeus grupphusområde i kvarteret Fruängen uppfördes på initiativ av Djursholms AB i början i 1960-talet.

Grupphusen vid Sleipnervägen är ett resultat av ett tävlingsförslag för stadsplan inom kvarteret Sleipner med mera. Bakom förslaget stod byggmästaren Carl Liliesköld, men ritades av arkitekterna Lars Danielsson, John Granert och Karl Gösta Lindquist. Husen uppfördes omkring 1964. Delmiljön består av 28 fristående villor med två förskjutna byggnadskroppar, placerade med långsidan mot gatan. Viss variation i husens volym förekommer, men beror delvis även på senare tillbyggnader. De ursprungliga husen hade en högre byggnadskropp om två våningar med en lägre del om en våning. Fasaderna är grovputsade och avfärgade i ockragult eller rostbrunt. Entréportarna är indragna i fasaden. Husen har låglutande pulpettak med en variation i takvinklar, klädda med svart plåt, papp eller betongtegel. Skorstenarna är inklädda i plåt. Mellan husen finns en öppen gräsyta med plats för barnens lek.

Grupphusen i kvarteret Sleipner m. fl. uppförda under 1960-talets mitt.

MOTIV TILL BEVARANDE

De mindre gruppbyggda områdena i Djursholm utgör mycket välbevarade exempel på folkhemmets och modernismens arkitektur- och stadsplaneideal. Miljöerna berättar tillsammans om Djursholms senare utbyggnadsfaser under 1950- till 1970-talet då man exploaterade mindre markområden med enhetligt utformade områden i små "byar". Bebyggelsen visar prov på hög arkitektonisk kvalitet och ett hantverksmässigt utförande.

Kedjehusen vid Dalkarlsvägen är utförda i en för Sixten Magnusson karaktäristisk 1950-talsfunktionalism och är de bäst bevarade i sin helhet i kommunen. Magnusson var en av de mest aktiva arkitekterna i kommunen från 1940-talet till och med 1970-talet med sin allra mest omfattande produktion under 1940- och 1950-talet.

VÄRDEBÄRANDE EGENSKAPER, SÄRARTER OCH KARAKTÄRSDRAG

- Enhetligt planerade grupphusområden med kedjehus, radhus och fristående villor av hög arkitektonisk kvalitet enligt modernismens stadsplaneideal. Små jämnstora tomter.
- Bebyggelsens placering på tomten i förhållande till gaturummet, ofta placerade i mindre grupper i förskjutning till varandra och gatan. Symmetrisk placering av huskroppar i

förhållande till väderstreck, i huvudsak med långsidor vända mot gatan.

- Uppbrutna byggnadsvolymer med en högre och en lägre sammanbunden byggnadsdel. Garage i fristående byggnadsdel, i förekommande fall.
- Tidstypisk utformning med fasader i tegel och puts i dova kulörer som gult och rött. Sadeltak och pulpettak, båda symmetriska och asymmetriska. Markerade skorstenar. Ursprungliga byggnadsdetaljer som exempelvis fönster, portar och smidesräcken.
- Trädgårdstomter med plats för rekreation, uteplatser och planteringar som avskämmas av låga häckar eller staket som ramar in gaturummet. I förekommande fall förgårdsmark. Markbeläggning med betongsten eller gatsten.
- Uppvuxna träd, alléer och gemensamma grönytor som utgör en del i områdenas gestaltning.

RÅD OCH RIKTLINJER

Planstruktur och bebyggelse

- Bibehåll områdenas enhetliga karaktär mot gaturummet avseende byggnadernas placering på tomten, volymverkan och utformning.
- Byggnadernas ursprungliga arkitektoniska uttryck ska bevaras och vara vägledande vid renovering och ombyggnad. Äldre material och byggnadsdetaljer ska värnas, exempelvis fönster och portar i originalutförande. Tidstypisk färgsättning ska vara vägledande vid ommålning.

Mark och trädgård

- Grönstrukturer är en viktig del av helhetsmiljön och ska bevaras. Grönytor och uppvuxna träd och planteringar inom miljön bör värnas. Eventuella tillägg bör utföras utifrån respektive miljöns ursprungliga idéer och ideal.

- Bibehåll tomternas trädgårdskaraktär, med en låg häck eller staket som avgränsare. Undvik att bebygga öppna förgårdsmarker.
- Minimera markarbeten i form av sprängning, fyllning och schaktning. Undvik markutfyllnad med stödmurar.
- Undvik stora altandäck, skärmtak och inglasade uteplatser och balkonger mot gatan.

Ny- och tillbyggnad

- Vid eventuell om- och tillbyggnad, utgå från den omgivande bebyggelsen vad gäller husens placering på tomten, utformning och volymverkan. Utforma nya tillägg med stor hänsyn till miljöns kulturhistoriska värden och befintlig bebyggelsestruktur.